

HÁLÓZATOK

02	Kovács László	Hálózatelmélet és nyelvészet
08	Pál Dániel Levente	Az olvasás lehetséges matematikája
14	Simon Levente	Tamási Áron hálózatai
18	Fűzfa Balázs	Kisimítani a mindenség homlokát <i>Jegyzetlapok egy tanári segédkönyvből</i>
24	Balogh Endre	A MaNDA nem egy jó csaj, mégis sokan fogják lájkolni a neten <i>Interjú Lovas Lajossal</i>

PERMUTÁCIÓ

30	Ladik Katalin	Feketeleves <i>(Részlet a Folyékony tükör című készülő regényből)</i>
35	Gál Ferenc	Versek
36	Végh Attila	Versek
37	Borbély Szilárd	• tamás •
38	Czéh Zoltán	KANNIBÁLNAPLÓ <i>május 16. (az utolsó nap)</i>
43	Fenyvesi Orsolya	Versek
43	Lázár Bence András	Nézz, drágám
44	Zilahy Anna	Versek
45	Bartók Imre	Uhuk
48	Orcsik Roland	Versek
48	Csehy Zoltán	Versek
51	Jahoda Sándor	Versek
52	Tóth Kinga	Versek
52	Fritsi Péter	Precíz életforma
58	Velemi Névtelen	Versek
	<i>(közléteszi: Győrei Zsolt)</i>	
59	Oláh András	ingerküszöb
59	Nagypál István	Utószó <i>Beszélgető lapok (részletek)</i>
60	Jódal Kálmán	L. O. V. E.
61	G. István László	Repülő szőnyeg
62	Tallér Edina	Mit mondasz? Nem hallom <i>(részlet a drámából)</i>
63	Fehér Renátó	Versek
65	Nyerges Gábor Ádám	Feljegyzések készülnek VIII.
66	Kókai János	W
68	Kele Fodor Ákos	Ászkát vagy csöndben
69	Ughy Szabina	Versek

MODULÁCIÓ

70	Herczeg Ákos	Útkeresés – útraválás <i>Gondolatok az ezredforduló magyar irodalmának tendenciái körül</i>
82	Balajthy Ágnes	„Agyában Pest. A Blaha Lujza tér.” <i>Budapest-olvasatok Térey János Protokoll című művében</i>
92	András Csaba	„Csak a történet létezik” <i>Fikció és valóság viszonya E. L. Doctorow Ragtime című regényében</i>
102	H. Nagy Péter	Érvágás, alternatívák nélkül <i>(Merivel – Singh)</i>

CODA

105	L. Varga Péter	Kittler és a varázslatos videókészülék
-----	----------------	--

Hálózatok vesznek körül bennünket: hálózatokat alkotnak az utak, hálózat a kommunikációs szupersztráda, az internet, hálózatokat alkotnak sejtjeink, de hálózatokként írhatók le az egyes emberek közötti kapcsolatok is. Hálózatot alkotnak a különböző vállalatok, telefonálásainkhoz mobiltelefon-hálózatokat használunk, ismerőseinket a Hálózaton, hálózatként tartjuk nyilván (facebook, iwiw). Hálózatok részei vagyunk, hálózatok nélkül életünk elképzelhetetlen. A 20. század végén kialakuló hálózattelmélet (hálózat kutatás) pontosan azt kívánja vizsgálni, mennyiben hasonlók ezek a hálózatok, mely jellemzők mentén írhatók le, hogyan magyarázható és/vagy jósolható viselkedésük.

Jelen tanulmány első része röviden összefoglalja a hálózattelmélet (hálózat kutatás) alapvető ismereteket. Eközben nem a részletességre és a hálózat kutatás háttérében meghúzódó matematikai törvényszerűségek leírására törekszünk, csupán be szeretnénk mutatni azon alapvető hálózatokkal kapcsolatos összefüggéseket, amelyek a hálózattelmélet alapját képezik.

A tanulmány második része bemutatja, hol találhatóak kapcsolódási pontok nyelvtudomány és hálózattelmélet között. A kapcsolódási pontok felsorolása természetesen nem lehet teljes: a hálózattelmélet nyelvészeti vonatkozású felhasználása új kutatási területnek számít, így a két diszciplína interakciója számos további kapcsolódási lehetőséget hordozhat magában.

Hálózat kutatásról dióhéjban

A hálózat kutatás mint tudományos megközelítés létrejöttét tehát a 20. század végére – 21. század elejére datálhatjuk, habár hálózatokkal kapcsolatos kutatásokkal sokkal hosszabb ideje foglalkoznak a kutatók². Lewis (2009) felosztásában megkülönbözteti a korai hálózat kutatást (Pre-Network Period 1736-1966), a modern hálózat kutatás kezdetét (Meso-Network Period 1967-1998) és a modern hálózat kutatást (Modern Period 1998-). Az 1990-es évek vége az az időpont, amikor kutatók először jutnak arra a felismerésre, hogy egymástól függetlennek tűnő rendszereknek (pl. úthálózat, www (internet), emberi kapcsolatok szociális hálózata) közös tulajdonságai vannak, ezen tulajdonságok matematikailag leírhatók és elemezhetők.³ A közös tulajdonságok felismerése és leírása lehetővé tette, hogy egyre több rendszerben fedezzék fel a közös, hálózatokra jellemző tulajdonságokat,⁴ valamint, hogy hálózatok működését bizonyos határok között előre jósolják. (Hálózatok iránt érdeklődőknek magyar nyelven hálózattelméleti bevezetőként Barabási 2003-ban, majd átdolgozva 2008-ban megjelent *Behálózva* című kötetét ajánljuk.)⁵

Hálózatok részei vagyunk, hálózatok nélkül életünk elképzelhetetlen.

Newman (2003)⁶ a hálózat kutatás három fő irányát különbözteti meg:

- a hálózatok viselkedésére és felépítésére karakterisztikus statisztikai jellemzők elemzése és mérése, valamint az adatok mérésének továbbfejlesztése;
- a hálózati jellemzők létrejöttének és összefüggéseinek magyarázata, valamint hálózati modellek megalkotása;
- hálózatok viselkedésének előrejelzése adott szerkezeti jellemzők alapján, valamint a hálózat felépítésének hatása az egész rendszer viselkedésére.

A kutatásoknak szintén három célját nevezi meg Vicsek Tamás (2006)⁷:

- az általános törvényszerűségek feltárása,
- hálózatok tulajdonságait feltérképező módszerek kidolgozása,
- meglévő módszerek konkrét hálózatokra történő alkalmazása.

A felsorolást kiegészíthetjük két további lehetséges kutatási irányvonalal:

- különböző hálózatok (pl. úthálózat) egyedi tulajdonságainak megismerése,
- hálózatos ismeretek gyakorlati alkalmazása (alkalmazott hálózat kutatás megnevezéssel).

A hálózat kutatás vizsgálatának tárgyai a hálózatok, legyen az természetes (sejtek) vagy mesterséges (úthálózat), valós vagy modellezett. A hálózatok (legalábbis azok matematikai vagy informatikai leírása) a valóság modelljeiként vagy reprezentációjaként, vagyis a valóság absztrakciójaként értelmezendők.⁸ Hálózatok tanulmányozása során fontos többek között megismerni a hálózatok felépítését, a hálózaton belüli kapcsolatok milyenségét, a hálózat kis-világ karakterét, a hálózat belső rendezettségét, az elemek csoportosulásait, hálózatok működését, a hálózatok sebezhetőségét.

Hálózatok felépítése

A komplex hálózatok felépítését az 1960-as évektől fogva random (véletlen) hálózatként képzelték el, melyek leírásában Erdős és Rényi tették meg az első lépéseket (vö. pl. Barabási 2003). A random hálózatok esetében a hálózat létrejöttét a véletlen vezérli, vagyis adott számú elemet és adott számú kapcsolatot véve a kapcsolatokat véletlenszerűen osztjuk el az elemek között (pl. dobókockát feldobva). Az így létrejövő hálózat demokratikusnak tekinthető, vagyis minden egyes elemnek egyforma esélye van arra, hogy kapcsolódjon egy másik elemhez. Az egyes hálózati elemek fokeloszlását ebben az esetben a Poisson-eloszlás írja le, amely grafikonként ábrázolva haranggörbét eredményez.⁹ Ez az eloszlás írja le például az autópálya-hálózat eloszlását nagyvárosok között az Egyesült Államokban (a nagyvárosok a hálózat elemei, az utak az összekötő kapcsolatok), az emberek magasságának eloszlását.

A random hálózatok esetében a hálózat létrejöttét a véletlen vezérli.

A hálózatok másik végléte a teljesen rendezett hálózat.

Ha hálózatról beszélünk, ezen hálózatok esetében az elemek többsége átlagos számú kapcsolattal rendelkezik (pl. 10), ehhez képest kapcsolatszámban csak kis eltérések lehetségesek (pl. 8, 9 / 11, 12), extrém helyzetek (0 kapcsolat, 50 kapcsolat) szinte kizártnak tekinthetők.

A hálózatok másik végléte a teljesen rendezett hálózat, ahol az összes elemnek pontosan ugyanannyi kapcsolata van, tehát például minden elem pontosan 10 kapcsolattal rendelkezik. Ilyen hálózatok könnyen alkothatók és vizsgálhatók, viselkedésük (kialakulásuk) könnyen jósolható, ugyanakkor természetes kialakulásuk nem valószínű.

⁶ NEWMAN, M. E. J.: The structure and function of complex networks. *SIAM Review*. 2003, 45: 167–256.

⁷ VICSEK Tamás: Hálózatok – Bevezetés. *Magyar Tudomány*. 2006/11: 1296–1297.

⁸ National Research Council: *Network Science*. Washington, The National Academies Press, 2005. ÉS LEWIS im.

⁹ Vö. pl. BARABÁSI, im. (2003) ÉS WATTS, im. (2004) ÉS BARABÁSI Albert-László 2006. A hálózatok tudománya: a társadalomtól a webig. *Magyar Tudomány*. 2006/11: 1298–1308.

¹ Jelen tanulmány első megjelenése: KOVÁCS László (2010) Hálózattelmélet és nyelvészet. In: KOVÁCS László–BALASKÓ Mária–BALÁZS Géza (szerk.) *Hálózat kutatás – Hálózatok a társadalomban és a nyelvben*. Budapest, Tinta Kiadó, 9–17.

² BARABÁSI Albert-László: Network Theory—the Emergence of the Creative Enterprise. *Science*. 2005, 308: 639–641.

³ LEWIS, T. G.: *Network Science*. New Jersey, John Wiley, 2009.

⁴ BARRAT, A.–BARTHÉLEMY, M.–VESPIGNANI, A.: *Dynamical Processes on Complex Networks*. Cambridge, Cambridge University Press, 2008. ÉS WATTS, D. J.: *Small Worlds*. Princeton–Oxford, Princeton University Press, 1999. ÉS WATTS, D. J.: The “New” Science of Networks. *Annual Review of Sociology*. 2004, 30: 243–70.

⁵ BARABÁSI Albert-László: Scale-Free Networks: A Decade and Beyond. *Science*. 2009, 325: 412–413.

⁶ BARABÁSI Albert-László: *Behálózva*. Budapest, Magyar Könyvklub, 2003. VAGY BARABÁSI Albert-László: *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Helikon, Budapest, 2009. (Második, bővített, átdolgozott kiadás.)

A valós hálózatok felépítése valahol e kettő extrém szélsőség között helyezkedik el, mindkét hálózat tulajdonságait tartalmazza bizonyos fokig,¹⁰ működésüket sok esetben a hatványtörvény írja le. A hatványtörvénnyel leírt hálózatok esetében az elemek fokszám-eloszlása szintén szabályszerű: van kis számú elem, aminek nagyon sok kapcsolata van (pl. 2 db 100 kapcsolattal rendelkező), majd a kapcsolatok számának csökkenésével növekszik az adott kapcsolattal rendelkező elemek száma (pl. 4 db 80 kapcsolattal, 10 db 50 kapcsolattal, 30 db 20 kapcsolattal, 80 db 5 kapcsolattal, 130 db 4 kapcsolattal stb.). Azon hálózatokat, amelyeknél az elemek fokszám-eloszlása a hatványtörvényt követi, skálafüggetlen hálózatoknak nevezzük.¹¹ Hatványtörvény írja le a világ számtalan, egymással nem összefüggő jelenségét, többek között a szógyakoriságot, tudományos cikkek idézettségének számát, könyvek eladási listáját, telefonhívások eloszlását az USA-ban, földrengések nagyságát, a Hold krátereinek átmérőjét, háborúk intenzitását, családnevek gyakoriságát¹². A hatványtörvény, illetve a hatványtörvények által leírt hálózatok tanulmányozása és elemzése azért fontos, mivel feltételezhető, hogy ezen hálózatok megfelelő leírása más, hasonló elven szerveződő valós hálózatok pontosabb

Hagyományosan a nyelvészetben is ismert a hatványtörvény, pontosabban annak egy speciális fajtája, a Zipf-törvény.

megismerését teszi lehetővé. A továbbiakban vizsgáltunk tárgya elsősorban a skálafüggetlen hálózat, mivel jelenlegi ismereteink szerint a nyelvben a skálafüggetlen hálózatok mutathatók ki.

Hagyományosan a nyelvészetben is ismert a hatványtörvény, pontosabban annak egy speciális fajtája, a Zipf-törvény. Zipf törvénye szerint amennyiben gyakoriság szerint csökkenő sorrendbe rendezzük egy korpusz szavait, akkor adott szó előfordulási számának (hányadik a gyakorisági sorban) és gyakoriságának szorzata állandó. Korpuszokban szavak Zipf-törvény (illetve annak változatai, vö. Schroeder¹³ vagy Fóris¹⁴) szerinti eloszlása több nyelv esetében igazolt. A Zipf-törvényt más nyelvészeti¹⁵ és nem nyelvészeti¹⁶ jelenségekre is kiterjesztették, olyan jelenségekkel összefüggésben vizsgálták, amelyek a hálózatelmélet kutatási területét képezik. A Zipf-törvényt magyar nyelvű korpuszokon is kimutatták: Papp Ferenc a szövegmutató szótár anyagán, Nagy Ferenc tulajdonnevek előfordulása kapcsán irodalmi szövegekben, Köhler diplomamunkák anyagán és szótárakban.¹⁷

A hálózatokkal kapcsolatos másik jellemző azok kis-világ karaktere. A kis-világok eredeti elképzelése Stanley Milgram szociológus nevéhez fűződik, aki 1967-ben megpróbálta kideríteni, mekkora virtuális távolság (hány másik ember) választ el egymástól két embert az Egyesült Államokban. Kísérletében véletlenszerűen kiválasztott embereknek adott át leveleket, hogy azt juttassák el egy adott személynek úgy, hogy a levelet csak egy ismerősüknek adhatják át, aki szintén csak egy ismerősének adhatja tovább, stb. A kísérlet eredményeként megállapították, hogy a levelek átlagosan hat „kézből” keresztül (six degrees of separation) értek el a célszemélyhez.¹⁸ A kísérletet később megismételték (Small World Project), hasonló eredménnyel.

Ezt az eredeti elképzelést bővítette ki Watts és Strogatz (1998)¹⁹, akik a hálózatok egy részét kis-világ tulajdonságúnak írták le. A kis-világ karaktert a hálózatokban két jellemzőhöz köthették: egyrészt

viszonylag kicsi az átlagos távolság az egyes elemek között (vagyis kevesebb lépésben jutunk el átlagosan egy elemről egy másik elemig, mint véletlen hálózatokban), másrészt az ilyen hálózatokban nagy a klaszterezési (vagy csoportterösségi) együttartható. A klaszterezési együttartható azt mutatja meg, mennyire strukturalt a hálózat lokálisan, vagyis hogy mennyire szorosan kapcsolódnak össze az elemek. Hogy a hálózat kis-világ karakterű-e, úgy vizsgáljuk, hogy vesszük az eredeti hálózatot, majd generálunk egy random hálózatot ugyanannyi elemmel és kapcsolattal, majd a kapcsolatokat az elemek között véletlenszerűen osztjuk el. Mindkét hálózatra kiszámítjuk a legkisebb átlagos útvonalhosszt és a klaszterezési együttarthatót. Ha a hálózat kis-világ karakterű, akkor az átlagos útvonalhossz kisebb, a klaszterezési együttartható pedig lényegesen nagyobb, mint a random.²⁰

Watts és Strogatz elképzelését módosítja Kleinberg (2000)²¹, aki szerint nem elég, ha egy hálózat kis-világ karakterű. Az ilyen hálózatok akkor működnek jól, ha ez a kis-világ karakter „ismert” a hálózat elemei számára, és tudják, hogy adott másik elemet valószínűleg melyik irányban találják. Milgram kísérletét alapul véve tehát nem elég, hogy az emberek (elvileg) hat lépésnyi távolságra vannak egymástól, a hatékony hálózati működésnek feltétele az is, hogy tudjuk, kinek célszerű odaadni a levelet: nem elég, ha létezik egy legrövidebb útvonal, azt meg is kell találni.

A hálózatok egy része hierarchikus felépítésű, vagyis vannak egymással összefüggő moduljai.

A hálózatok felépítésében nemcsak a véletlenszerűség, a skálafüggetlenség vagy a kis-világok játszanak szerepet, hanem egyéb hálózatalakító tényezők is. Skálafüggetlen hálózatok felépítése esetében kimutatható, hogy a hálózatok egy része hierarchikus felépítésű, vagyis vannak egymással összefüggő moduljai. A modulokon belül a kapcsolatok erősebbek, a modulok egymás között kevesebb kapcsolattal rendelkeznek. Modul lehet emberek közötti hálózatban munkatársak egy csoportja, színészek által alkotott hálózatokban adott műfaj színészei, stb.²² Hálózatokra jellemző az egymásbaágyazottság is, vagyis a felbontással változik a háló szerkezete: kis felbontással nézve az, ami csak egy pontnak látszik, arról nagyobb felbontásban kiderülhet, hogy maga a pont is egy összetett hálózat.²³ Hálózatok olyan fajtája is elképzelhető, ahol véletlen és skálafüggetlen hálózatok tulajdonságai egyszerre vannak jelen: a hálózat elemeinek kimenő kapcsolatai skálafüggetlen

Miközben egyre jobban megismerjük, illetve egyre több területen vizsgáljuk a hálózatokat, a hálózatok elmélete és megközelítési módszerei sem egységesek.

eloszlást, míg a bejövő random eloszlást mutatnak (Itzkovitz et al. 2003).²⁴

Miközben egyre jobban megismerjük, illetve egyre több területen vizsgáljuk a hálózatokat, a hálózatok elmélete és megközelítési módszerei sem egységesek. Milgram (1967) eredeti, szociális kis-világokat bizonyító kísérletével kapcsolatban is felmerült, hogy a leírt eredmények nem teljesen helytállóak.²⁵ Sokan azt is kétségbe vonják létezik-e, létezhet-e egyáltalán hálózatok kutatása, illetve hálózattudomány.²⁶

A kutatók hálózatok annyira eltérőek, hogy azokat sikerrel csak a szakterület szakértője (pl. neurobiológus, szociológus) tanulmányozhatja, aki emellett a hálózatok kutatásban is jártas. Sokszor azonban olyan kutatók tanulmányoznak hálózatokat (többnyire fizikusok, matematikusok), akiknek hálózatelméleti ismereteik megalapozottak, szakmai (pl. biológiai, nyelvészeti) ismereteik viszont nem. Így kutatási eredményeik sok esetben legalábbis nem egyértelműek, esetlegesen kétségbe is vonhatók. Mindezek alapján jelenleg nehéz megíjósolni, hogy a hálózatok kutatása mint önálló tudományág

¹⁰ WATTS, im. (2004) ÉS WATTS, D. J.–STROGATZ, S. H.: Collective dynamics of ‘small-world’ networks. *Nature*. 1998, 393: 440–442.

¹¹ BARABÁSI, im. (2003) ÉS NEWMAN, M. E. J.: Power laws, Pareto distributions and Zipf’s law. *Contemporary Physics*. 2005, 46: 323–351.

¹² NEWMAN, im. (2005)

¹³ SCHROEDER, M.: Power Laws: from Alvarez to Zipf. *Glottometrics*. 2002, 4: 39–44.

¹⁴ FÓRIS Ágota: A skálafüggetlen hálók nyelvészeti vonatkozásai. *Alkalmazott Nyelvstudomány*. 2007/VIII/1-2: 105–125.

¹⁵ MONTEMURRO, M. E.–ZANETTE, D. H.: New perspectives on Zipf’s law in linguistics: from single texts to large corpora. *Glottometrics*. 2002, 4: 87–99.

¹⁶ WHEELER, E. S.: Zipf’s Law and why it works everywhere. *Glottometrics*. 2002, 4: 45–48. ÉS LI, W.: Zipf’s Law Everywhere. *Glottometrics*. 2003, 5: 14–21.

¹⁷ Vö. FÓRIS im. (2007)

¹⁸ MILGRAM, S.: The small world problem, *Psychology Today*. 1967, 2: 60–67. ÉS BARABÁSI, im. (2003)

¹⁹ WATTS, D. J.–STROGATZ, S. H.: Collective dynamics of ‘small-world’ networks. *Nature*. 1998, 393: 440–442.

²⁰ Vö. WATTS im. (1999) ÉS DOMINICH Sándor–KIEZER Tamás: Hatványtörvény, „kis világ” és magyar nyelv. *Alkalmazott Nyelvstudomány*. 2005, V/1-2: 5–24.

²¹ KLEINBERG, J.: Navigation in a Small World. *Nature*. 2000, 406: 845.

²² RAVASZ Erzsébet–BARABÁSI Albert-László: Hierarchical organization in complex networks. *Physical Review E*. 2003, 67: 026112.

²³ CSERMELY Péter: *A rejtett hálózatok ereje*. Budapest, Vince, 2005.

²⁴ ITZKOVITZ, S. et al.: Subgraphs in random networks. *Physical Review E*. 2003, 68/2/2: 026127

²⁵ KLEINFELD, J. S.: The small world problem. *Society*. 2002, 39/2: 61–66.

²⁶ National Research Council 2005.

megállhatja-e a helyét, vagy csupán komplex rendszerek egyfajta módszertani megközelítése, illetve vizsgálati módszere marad.

Hálózat kutatás és nyelvészet

Hálózatokkal, hálózatok kutatásával természetesen korábban is foglalkoztak, mind a bölcsészettudományok, mind a természettudományok területén. Az ilyen jellegű kutatások eredményeit ugyanakkor korábban csak adott tudományon belül értelmezték, és nem voltak le olyan következtetéseket, amelyek általánosságban a hálózatokra lennének igazak. A megközelítés tehát inkább *hálózatalapú* ('network-based'), és nem *hálózatközpontú* ('network-driven') volt. A két módszer („-based” és „-driven”) szétválasztása a korpuszlingvisztika esetében már megtörtént.²⁷ Balaskó Mária korpuszalapúnak azon kutatásokat veszi, ahol már meglévő hipotéziseket korpuszlingvisztikai eszközök segítségével igazolunk. Korpuszközpontú a megközelítés viszont, amikor a korpuszokból nyert adatok a kutatás kiindulópontjai, és a kapott adatokból alkotunk új hipotéziseket.

Hálózatok esetében a kettősség a következőképpen jelenik meg: hálózatalapú kutatáson jelen esetben olyan kutatásokat értünk, amelyek hálózatok segítségével, hálózati jellegű megoldásokkal valamilyen elméletet állítanak fel és/vagy tesztelnek (pl. Collins–Quillian 1969)²⁸. Hálózatközpontú kutatás esetében kiindulási pontnak az általános, hálózatokkal kapcsolatos jelenségek tekintendők (pl. Barabási 2003), amelyek meglétét és megjelenési formáját adott diszciplína keretein belül vizsgáljuk.

A nyelv, a nyelvi jelenségek hálózatközpontú vizsgálata viszonylag új kutatási terület.

A nyelv, a nyelvi jelenségek hálózatközpontú (network-driven, vagyis általános hálózat-kutatásból kiinduló) vizsgálata viszonylag új kutatási terület. A kevés, a területen megjelent publikáció többsége nem nyelvészek, hanem matematikusok és fizikusok hálózatelméleti–nyelvészeti kutatásának eredménye, a tanulmányok maguk nem a hagyományos nyelvészeti, hanem más területek periodikáiban kerültek publikálásra. Ezen „külső” szemléletmód (esetleges) következményei:

a hagyományos nyelvészeti gondolkodásmódtól eltérő szemléletmód új paradigmákat nyithat a nyelvészetben;

a megalapozott matematikai/hálózatelméleti tudással rendelkező kutatók nyelvészeti tudása nem mindig elég mély, ezért következtetéseik hibásak lehetnek;

a publikációk (megjelenési helyük miatt) nem jutnak el nyelvészekhez;

a hagyományos nyelvészeti paradigmákba csak nehezen illeszthetők be bizonyos jelenségek, új megközelítési lehetőségek – viszont sokszor pontosan a bevált paradigmákhoz/szemléletmódhoz való ragaszkodás zárhatja el a lehetőséget újabb kutatási irányok elől.

Hálózatok a jelenlegi kutatások szerint valószínűleg a következő területeken találhatók a nyelvben, illetve a nyelvvel összefüggésben:

Nyelvtani hálózatok: összefüggő szövegekben (mondatokban) mutatható ki és elemezhető, ahol a kapcsolatok az egymást követő szavak között jönnek létre. Az így létrejövő hálózatok skálafüggetlen tulajdonságokat mutatnak.²⁹

Szemantikai hálózatok: elsősorban a mentális lexikonban találhatók és többek között asszociációs tesztekkel vizsgálhatók. Szemantikai hálózatot alkothatnak még szótárak, illetve szövegek kulcsszavai. A szemantikai hálózatok szintén skálafüggetlen tulajdonságokat, valamint kis-világ karaktert mutatnak.³⁰

A beszélők között létrejövő szociális hálózatok. Ezen a hálózaton keresztül terjednek a különböző nyelvi formák, divatok. A hálózatok ezen fajtájának elemzése elsősorban szociológiai kutatások tárgya. A szociológiai hálózatok skálafüggetlenek és kis-világ karaktert mutatnak. A nyelvi hálózatok ezen irányú kutatása nem magáról a nyelv felépítéséről, hanem a nyelv változásáról, a nyelvtérjedésről és nyelvhálálról, az újítások átvételének sebességéről nyújthat információt. A kutatások esetében viszont nem elég csak az emberek közötti szociális hálózatot vizsgálni, ugyanúgy vizsgálni kell a médiumok, (nyelv)politika, szabályozások stb. szerepét és helyét ilyen hálózatokban ahhoz, hogy fent említett jelenségekről teljes(ebb) képet kapjunk.³¹

Az agyban kimutatható neurális hálózatok: a neurális hálózatok felépítése kis-világ karaktert és skálafüggetlen hálózatok tulajdonságait mutatja. Amennyiben feltételezhető, hogy az agy által tárolt információk hasonló módon rendszereződnek, vagyis hogy az információ tárolási struktúrája mintegy leképezi az agy felépítését, akkor a neurolingvisztika hálózat-kutatási eredményei fontos betekintést engedhetnek a mentális lexikon felépítésébe is.³²

Hálózatok a nyelvben tehát több összefüggésben kimutathatók. Hálózatos jelenségekkel feltételezhetően számos további folyamat magyarázható, ugyanakkor ki kell hangsúlyoznunk, hogy nem minden megközelítés tekinthető hálózatközpontúnak, amely hálózatokat feltételez a nyelvben, vagy hálózatokkal magyaráz bizonyos nyelvi jelenségeket. Hálózatközpontúnak (vagyis újnak) csak azon megközelítések tekinthetők, amelyek a nyelvet skálafüggetlen hálózatként írják le, és ezt a skálafüggetlen karaktert igazolni is tudják. Természetesen a „hagyományos”, hálózatalapú megközelítések is fontos információkat tárhatnak fel a nyelvről, ugyanakkor az egyszerű hálózatként való jellemzés esetében nem biztos, hogy alkalmazhatók nyelvi jelenségek leírására azok a matematikai összefüggések, amelyeket a hálózat-kutatók az elmúlt évtizedekben fedeztek fel.

„All in all, network research will bring a new perspective to linguistics, provide a new methodology to carry out quantitative analyses and suggest new questions and insights; at the same time, studies of networks about language will bring up new challenges to network research in general, and enrich the field with abundance of empirical data and questions. This is a cross-fertilization area worthy exploring.”³³

²⁷ BALASKÓ Mária: *Korpusz nyelvészeti vizsgálatok és fordításnyelvi minták*. Alkalmazott nyelvészeti doktori disszertáció. Pécs, 2004.

²⁸ COLLINS, A. M.–QUILLIAN, M. R.: Retrieval time from semantic memory. *Journal of verbal learning and verbal behavior*. 1969, 8/2: 240–248; változatlan formában In: BALOTA, D. A.–MARSH, E. J. (eds.): *Cognitive Psychology: Key Readings*. New York, Psychology Press, 2004. 395–402.

²⁹ Például: FERRER I CANCHO, R.–SOLÉ, R. V. 2001. The small world of human language. *Proceedings of the Royal Society of London Series B*. 268: 2261–2266. Magyarul: DOMINICH Sándor–KIEZER Tamás: Hatványtörvény, „kis világ” és magyar nyelv. *Alkalmazott Nyelvstudomány*. 2005, V/1-2: 5–24.

³⁰ Például: STEYVERS, M.–TENENBAUM, J. B.: The Large-Scale Structure of Semantic Networks: Statistical Analyses and a Model of Semantic Growth. *Cognitive Science*. 2005, 29: 41–78. ÉS Kovács László: Mentális lexikon és kis világok. *Alkalmazott Nyelvstudomány*. 2007, VII/1-2: 140–150. ÉS VITEVITCH, M. S.: What can graph theory tell us about word learning and lexical retrieval? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 2008, 51: 408–422.

³¹ KE, J. 2007. *Complex networks and human language*. Eprint arXiv:cs/0701135 <http://arxiv.org/ftp/cs/papers/0701/0701135.pdf> (2009. 07.23) ÉS KE, J.–GONG, T.–WANG, W. S. Y.: Language Change and Social Networks. *Communications in Computational Physics*. 2008, 3/4: 935–949. ÉS Kovács László: Hálózat-kutatás és szociolingvisztika. *Magyar Nyelvőr*. 2011, 135/1. 90–96.

³² SPORNS, O., AND ZWI, J.: The small world of the cerebral cortex. *Neuroinformatics* 2, 2004, 145–162. ÉS EGUÍLUZ, V. M. et al.: Scale-Free Brain Functional Networks. *Physical Review Letters*. 2005, 94: 018102. ÉS BASSETT, D. S.–BULLMORE, E.: Small-world brain networks. *Neuroscientist*. 2006, 12/6: 512–523.

³³ KE, im. (2007)

PÁL DÁNIEL LEVENTE

Az olvasás lehetséges matematikája¹

Dolgozatomban arra az első ránézésre egyszerű kérdésre keresem a választ, hogy hogyan is olvasunk. Feltevésem szerint, ha erre a kérdésre sikerül jól tagolt és érvekkel, példákkal jól bemutatott választ vagy válaszokat találnom, akkor közelebb kerülünk az olvasás lehetséges matematikai megközelítésének és a vizsgálat során feltárulkozó szövegparadigmák lehetőségeinek megértéséhez, illetve eljutunk olyan további, jelenleg önmagukat fel nem fedő kérdések feltevéséhez és önmagukat meg nem mutató problémák artikulálásához, amelyek mindenképpen megnyitják a továbbgondolás, továbblépés lehetőségét – legalább egy új, elméletileg még nem kidolgozott szöveg meghatározás felé.

Hogyan olvasunk?

Ha kezünkbe kerül egy könyv, és túljutottunk az ismerkedés első körein – például a paratextusok² szemrevételezése, szaglászás, belelapozás stb. –, és kíváncsian kinyitjuk, elkezdjük olvasni, akkor természetesen – attól függetlenül, hogy hol, hányadik oldalon volt a belépés helye – egy adott ponttól

Elsőre az érdekel minket leginkább, hogy „ki a gyilkos?”

egy másik adott pontig olvassuk, legyen az akár a kezdőpontot tekintve ugráló, lapozgató olvasás vagy a teljes könyv első betűtől utolsóig olvasása.

Elsőre az érdekel minket leginkább, hogy „ki a gyilkos?”, ezért lemondunk szabadságunkról, elfogadjuk a szerző diktatórikus irányítását, és a sorokat, bekezdéseket, lapokat egymás után – például balról jobbra, felülről lefelé – olvassuk, és ezt az irányt akkor is tartjuk, ha közben átlapozunk egy hosszabb, érdektelennek tűnő, a cselekményt látszólag megakasztó részt, például egy szobabelső kéjesen aprólékos leírását. Ekkor az adott könyv vagy mű elsősorban a fogyasztás tárgya lesz, és bárki is olvas-sa, „nincs strukturális különbség a »művelt« olvasás és az esetleges, metrón történő olvasás között.”³ Ezt a fajta (első) olvasást nevezhetjük lineáris vagy vektoros olvasásnak, hiszen egy vonal mentén haladunk egy meghatározott irányban – mintha egy nyíl által kijelölt irányt követnénk, ami a mű terének egyik pontjából mutat egy másikba.⁴

Ha aztán később valamilyen különös okból vezérelve újraolvassuk a könyvet⁵, már nem tudjuk a felfedezésnek azzal a rácsodálkozó lendületével, ami egy mű esetében csak egyszer adatik meg. Minden újraolvasás kényszer, amely „folytatja és kitörli, azaz felejt és felejteti a korábbi magyarázatokat.”⁶ A Nietzsche által hangsúlyozott, a szöveghez többször visszatérő „újraemésztő olvasás”⁷, de még a legnaivabb újraolvasás is elmozdul a lineáris vagy vektoros olvasás technikáitól,

Minden újraolvasás kényszer, amely „folytatja és kitörli, azaz felejt és felejteti a korábbi magyarázatokat.”

den újraolvasás kényszer, amely „folytatja és kitörli, azaz felejt és felejteti a korábbi magyarázatokat.”⁶ A Nietzsche által hangsúlyozott, a szöveghez többször visszatérő „újraemésztő olvasás”⁷, de még a legnaivabb újraolvasás is elmozdul a lineáris vagy vektoros olvasás technikáitól,

és áthelyezi a hangsúlypontokat a mű vagy a cselekmény kibontakozásának követéséről a szöveg építkezésének és architektúrájának csodálatára. Az olvasó már tudja, „ki a gyilkos”, a második és sokadik olvasás során ez mellékes lesz –, viszont előtérbe kerül a mű szövegébe finoman kódolt jel- és motívumháló, mely újra megadja a felfedezés és rácsodálkozás örömét, újra leköt, és amely korábban érdektelennek tűnő szövegrészeket is „a lassú olvasás művészetének”⁸ tárgyává teszi – például egy szobabelső kéjesen aprólékos leírását.

Ezt a fajta újraolvasást – amelyben nincsen kötelező haladási irány, és amely az olvasói, emberi gondolkodás feltételezett asszociatív, nonszekvenciális természetéhez is közel áll, ahogy Vannevar Bush a hypertextet bevezetve írja: „Az emberi agy (...) asszociációkat követ. Megragad valamit és már kapcsol is tovább arra, amerre az asszociációk vezetnek az agysejtek által hordozott bonyolult nyomvonal-szövevénynek megfelelően.”⁹ – hálózatos olvasásnak nevezhetjük. Az olvasás ezen a szinten már nem egy vonal mentén halad megadott irányba, hanem a barthes-i felfogás szerint a jelölők szabad játéktéreként, azok „sztereografikus pluralitása” szerint¹⁰ értelmezi a szöveget, azaz az olvasás csomópontok és kapcsolóelemek által szabadon alakítható olvasói hálává, hálózattá vagy gráffá lesz.

A metaforikusan harmadik olvasás, vagy az olvasás harmadik szintje egy különös, eddig alig, vagy ebben az összefüggésben még nem hangsúlyozott jelenségre és szövegtulajdonságra mutat rá. Talán mindannyian, akik olvasunk, találkoztunk már egy műben vagy szövegben olyan részekkel, amelyek különösen elnyerték tetszésünket, megjelöltük őket, kiírtuk és elrakt(ározt)uk azokat, mint az adott mű vagy szöveg egyfajta esszenciáját, olyan részét, amelyből kirajzolódik az egész körülhatárolható, konkrét mű vagy a módszertani mezőként megjelenő szöveg¹¹, azaz minden benne van – mint egy szabadon választható terjedelmű összefoglalásban is –, ami az egészben, valahogy úgy, ahogy a tenger bármelyik cseppjében is a tenger „génállományának” egésze, vagy a legapróbb darab DNS-ben is tulajdonosának egésze, minden jellemzőjével és tulajdonságával együtt. Rudy Rucker *Mind Tools: The Five Levels of Mathematical Reality* című könyvének *Life Is a Fractal In Hilbert Space* című fejezetében ugyanezt így írja le:

„The reason is that any one word in the pattern is really about as central as any other word. At each position there are a whole lot of branches leading off, and this really is the way it feels, isn't it? If someone wants to talk to me about myself, I can start just about anywhere. (...) Viewed from the outside, I am really the same thing as my complete life fractal.”¹²

Ha nem ebben az irányban gondolkodunk tovább, és eltávolodunk ettől a mély költőiséggel átitatott episztemológiai-ontológiai tapasztalattól, és egyfajta posztstrukturalista módon közlekedünk az olvasás harmadik szintjének metaforikus terében, akkor alakzatosságukat tekintve hasonló, ám funkcionálisuk szerint más egységekre és ezek különös tulajdonságaira lehetünk figyelmesek.

Minden műben és szövegben megvan olyan részek és/vagy egységek megjelenésének lehetősége – noha „bizonyítottan” vagy zavaróan és tolatkodóan mégiscsak kevésben vesszük észre –, amelyek felborítják a mű egészének strukturális vagy esztétikai harmóniáját vagy más szövegblokkokat elnyomva eluralkodnak a szövegen – nem kvalitatív, hanem a legegyszerűbb kvantitatív módon. Nagyságuk, méretük, terjedelmük és kiterjedésük miatt ezek a szövegblokkok, szövegszinten elemi (jelentés)egységek

¹ Az előadás részleteiben elhangzott *A szótól a szövegig – az MTA Modern Filológiai Társaságának konferenciája* (ELTE BTK Gólyavár, Budapest, 2011. június 22.) és a *Hálózatok 2011 – Hálózatokutató konferencia* (Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Szombathely, 2011. november 28.) konferenciákon.

² Lásd: Gérard GENETTE: *Seuils*. Seuil, Párizs, 2002.

³ Roland BARTHES: *A műtől a szöveg felé* (Kovács Sándor fordítása). In: uő: *A szöveg öröme*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 72.

⁴ Hasonló juthat eszünkbe hallva azt az irodalmi körökben gyakori problematizálást: Attól függ, honnan olvasunk...

⁵ Noha nem kizárt, hogy a további olvasások, az olvasás további „szintjei” bennünk mint olvasókban egyszerre lépnek működésbe, egyszerre konstruálódnak.

⁶ SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Az újraolvasás kényszere*. In: Irodalmi kánonok. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. (Forrás: <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/lit/rajongok.htm>)

⁷ FRIEDRICH NIETZSCHE: *Kritische Studienausgabe Bd. 5*. DTV, München, 1999. 256. (Idézi: KULCSÁR SZABÓ Ernő: *Költészet-történet és a mediális kultúrtechnikák*. Palimpszeszt, 2002/17. szám. Forrás: <http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/zempenyi/09.htm>)

⁸ Roman JAKOBSON, idézi Jan ZIOLKOWSKI: *What Is Philology? Introduction*. In: uő. (ed.): *On Philology*. The Pennsylvania State University Press, 1990. 6.

⁹ Vannevar BUSH: *Út az új gondolkodás felé (Ahogy gondolhatnánk)*. In: SUGÁR János (ed.): *Hypertext + Multimédia*. Artpool, Budapest, 1996. (Forrás: <http://www.artpool.hu/hypermedia/bush.html>)

¹⁰ BARTHES, im. 70.

¹¹ BARTHES, im. 68.

¹² Rudy RUCKER: *Mind Tools: The Five Levels of Mathematical Reality*. London, Penguin Books, 1988. 182.

vagy akár lexiák¹³ látványosan elterpeszkednek a művön vagy a szövegen, ahogy az élő test szövétében a jó- vagy rosszindulatú daganat.

Talán ezek ugyanazok a részek, amelyeket az első olvasás alatt átlapoztunk, és a második olvasás során is csak a háló szinte észrevétlen csomópontjait kerestük bennük, mert minden szépségük ellenére unalom, érdektelenség vagy félelem fogott el minket.

Ilyen lexia lehet Roger Martin du Gard *A Thibault családjának* egyik oldalak sokaságán át kanyargó, a regény korának aktuálpolitikáját boncolgató párbeszéde, lehet Proust a le nem zárás pontosvesszőivel tagolt érzékeny önelemző szemlélődése, Jókai Mór egy-egy lustán lassú körsvenkes tájleírása, vagy Sade márki gigantikus csoportjelenetekkel és a résztvevők (testnyílásainak) kombinatorikájával építkező orgiái vagy orgiaszövegei.

Ezek a lexiák – a mellettük, körülöttük elhelyezett más lexiákkal ellentétben – szöveg-daganatok, előjel nélkül, de minden esetben olyan megállíthatatlan és korlátlan növekedés lehetőségét magukban hordozva, amelyet csak egy fennsőbb erő, a szerzői autoritás szabályozhat, tud viszonylagos kordában tartani.¹⁴

Ha leírhatóságukra fókuszálunk – ami a harmadik olvasásnak egyszerre kulcsa és lényege –, akkor megállapíthatjuk, hogy a szöveg-daganatnak vagy a daganatlexiának – végeredményben mint egységnek – fraktálszerű tulajdonságai vannak. A daganatlexia „önhasonló”, egyfajta végtelenül komplex matematikai alakzat mentén érthető meg, melyek változatos formáiban legalább egy felismerhető, tehát matematikai, strukturalista, szemiotikai vagy szöveg-tani eszközökkel leírható ismétlődés figyelhető meg.

A daganatlexia esetében az önhasonlóság azt jelenti, hogy egy kisebb rész felnagyítva ugyanolyan struktúrát mutat, mint egy bármilyen nagyobb rész, mintha zoomolnánk, és közeledve-távolodva az éppen látott világot az elemzés tárgyává téve ugyanazt vagy nagyon hasonlót tapasztalnánk

Egy tájleírás vagy orgiajelenet egy bekezdése is ugyanazokkal a tulajdonságokkal, sajátságokkal, jellemzőkkel, leírhatósággal és jelentésséggel bír, mint az egész.

Egy tájleírás vagy orgiajelenet egy bekezdése is ugyanazokkal a tulajdonságokkal, sajátságokkal, jellemzőkkel, leírhatósággal és jelentésséggel bír, mint az egész. Ha kivágnánk a szövegből jelentős részét,

a szöveg – de még a mű – egésze nem sérülne, heg ugyan maradna rajta, de az egész nem szenvedne tényleges hiányt, és ha aztán esztétikai vizsgálat tárgya lenne, egészlegességét tekintve „jobban járna”, részeinek arányát és ezek harmóniáját vagy strukturalitásukat nem zavarná meg egy elkülönülő tulajdonságú, funkcionálisában öncélú, kvázi idegen test.

Akár az esszencialitást előtérbe helyező, akár a posztstrukturalista alapokról induló közeledés lesz majd az elfoghatóbb és érvényesebb, az olvasás harmadik szintjének fő tulajdonsága a fraktálszerűség, amelynek általános kidolgozása nem e rövid problémaartikuláló írás célja, és amely majd akkor bontakozik ki, ha körülötte, ha nem is paradigmaváltás, de legalább egy hiperdiadikus terjedésnek köszönhető, interdiszciplináris megoldásokat sem visszautasító kultúrtechnikai-, irodalom- és szövegelméleti kaszkádmozgás bontakozik ki.

Ezek a lexiák – a mellettük, körülöttük elhelyezett más lexiákkal ellentétben – szöveg-daganatok.

Hogyan olvasunk? (2)

Emelem a tétet. Talán jogos az a leegyszerűsítő feltevés, hogy az írással, olvasással és értelmezéssel foglalkozó tudományok – például irodalomtudomány, szövegelmélet, filológia, újabban kultúraturtudomány stb. – egy technikai fejlődéstől függő és egy kulturális tengely által meghatározott parciális leképezésen, más néven függvényen mozognak, amely egyrészt vonatkozik a tudomány vagy tudományos kutatás módszertanára és technikáira, másrészt arra a mediális térre, ahogyan az adott tudomány képviselői eredményeiket megjelenítik és átadják, harmadrészt arra a diszkurzív mezőre, ami a tudomány (csábító interdiszciplináris segítségüket is igénybe vevő) működése, használata és eredményeinek kommunikációja közben generálódik.

Tisztában vagyok azzal, hogy „nem mindig könnyű meghatározni, hogy mi lehetett az oka egy bizonyos változásnak egy tudományágban” és „még nagyobb a zavar a tudomány egészét átformáló változások esetében”, és azzal, hogy az empirikus tudományok esetében még ennél is nagyobb a zavar, hiszen „ött az eszközök, módszerek, intézmények, események, ideológiák és érdekek szerepe jól látható, de nem lehet tudni, hogyan működik ténylegesen egy ilyen összetett, sok tényezőző képződmény”.¹⁶ Tisztában vagyok azzal a fentebbi, függvényen elgondolt szembeállítást meghaladni szándékozó kultúrtechnikai megközelítéssel is, mely meglehetősen hatástörténeti fönttartásokkal kezeli azt a monokauzális elgondolást, „mely szerint az episztémé diszkurzív rendjének változásait a technikai médiumok »forradalmi« idéznék elő”.¹⁷ Ezek ellenére nem zárnám ki mégsem, hogy „egy technika, egy gondolat vagy egy szokás »logikája« az, hogy következetesen átalakít mindent, amit érint, korlátozott számú, meghatározott formává és irányban”,¹⁸ és e belátás mentén haladva tovább kijelenteném, hogy a könyvnyomtatás előtti, a Gutenberg utáni és a digitális korszak elméleti paradigmái a mű, illetve a szöveg tulajdonságait és medialitását alapvetően meghatározó, átalakító technikai változásokkal együtt alakultak ki és finomodtak.

Feltehető a kérdés – mellőzve egy részletes kultúrtörténeti és egy mediálarcheológiai vizsgáldást –, hogy a technikai fejlődés és kulturális paradigma függvényén hol lehetne pozícionálni, hogyan lehetne definiálni azt a kort, amiben élünk, és ennek milyen felfejthető vagy megsejthető tulajdonságai vannak, amelyek elkülönítik a megelőző kor, a megelőző technikai és kulturális paradigma tulajdonságaitól.

George P. Landow *Hypertext* (1992)¹⁹, *Hypertext 2.0* (1997)²⁰ és *Hypertext 3.0* (2006)²¹ című könyveiben erre tesz látványos kísérletet, amikor az analógiákat feltárva és a hasonlóságokat egymás mellé helyezve összefűzi a számítástechnika teoretikusainak (Vannevar Bush, Theodor H. Nelson, Andries van Dam) és az irodalomelmélet dekonstrukcionista vagy posztstrukturalista gondolkodóinak (Mihail Bahtyin, Jacques Derrida, Michel Foucault, Roland Barthes) nagyjából egy időben, pár rövid évtizeden belül megjelent elméleti eredményeit. Landow szerint „a gutenbergi forradalomhoz mérhető, alapvető technikai és kulturális fordulat kellős közepén”²² vagyunk, amikor is az interdiszciplináris keretben megjelenített, egymástól genezisükben és sok esetben hatásukban is független tudományágak

„Egy technika, egy gondolat vagy egy szokás »logikája« az, hogy következetesen átalakít mindent, amit érint, korlátozott számú, meghatározott formává és irányban.”

¹³ „Csillagokká repesztjük szét tehát a szöveget, megrengtjük, akár egy kisebb földmozgás, hogy szétessen a jelentés olyan darabjaira, melyeknek az olvasás csak a tovagördülő mondatokban, az elbeszélés folyékony szövegében, a hétköznapi nyelv nagy természetességében észrevehetetlenül egybeforrt sima felszínét érzékeli. A vezérjelenőt egymásra következő rövid töredékek sorozatára szabdadjuk, melyeket itt *lexiáknak* nevezünk, lévén az olvasás egységeiről szó.” Roland BARTHES (1997): *S/Z* (ford. MAHLER Zoltán). Osiris, Budapest 1997. 25–26.

¹⁴ S itt Sade a legjobb példa a szöveg fraktalizálhatóságára, fraktális jellegére –, aki a Justine-t háromszor újrírta, hatványozott terjedelemben. (Erről bővebben lásd egy korábbi tanulmányom vonatkozó részeit: Boncolások és csinosítások Sade-on. (re)interpretációk és mítosz-(de)konstrukciók Marquis de Sade életműve kapcsán. *Patitina*, 2007/1. 31–52.)

¹⁵ Trishank KARTHIK KUPPUSAMY: *A Basic Theory and Implementation of Fractal Text*. 2004. 5. (Forrás: <http://cs.nyu.edu/~tk883/research/knownfractal.pdf>)

¹⁶ Michel FOUCAULT: *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences*. New York, Vintage, 1973. XII–XIII.

¹⁷ KULCSÁR SZABÓ Ernő: Költésztörténet és a mediális kultúrtechnikák. In: *Palimpszeszt*, 2002/17. Forrás: <http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/zempenyi/09.htm>

¹⁸ ALVIN B. KERNAN: *Printing Technology, Letters & Samuel Johnson*. Princeton, Princeton University Press, 1987. 49.

¹⁹ GEORGE P. LANDOW: *Hypertext: the convergence of contemporary critical theory and technology*. Baltimore (Maryland), Johns Hopkins University Press, 1992.

²⁰ GEORGE P. LANDOW: *Hypertext 2.0*. Baltimore (Maryland), Johns Hopkins University Press, 1997.

²¹ GEORGE P. LANDOW: *Hypertext 3.0 – Critical Theory and New Media in an Era of Globalization*. Baltimore (Maryland), Johns Hopkins University Press, 2006.

²² GEORGE P. LANDOW: Hypertextuális Derrida, posztstrukturalista Nelson? In: SUGÁR János (ed.): *Hypertext + Multimedia*. Budapest: Artpool, 1996. <http://www.artpool.hu/hypermedia/landow.html>

tudatosan és szándékosan azon munkálkodnak, hogy kivonják a használatból a hagyományos, lineáris könyvet és felcserélik az új multilineáris multimédia hypertexttel, amely hamarosan a kultúra, illetve a kulturális formák vizsgálatának meghatározó kifejezési formája lesz.²³

A számítógép, majd az internet megjelenése és kultúrtörténeti mércével mérve villámgyors fejlődése, valamint a posztmodern kor elméleti eredményei – főleg a hálózatosásra, disszeminációra, decentralizálásra, a mű felszámolására, a szövegfogalom megjelenésére, a linearitás elvetésére és a multilinearitás bevezetésére gondolok – által kijelölt paradigmaváltás az, ami tehát meghatározza korunkat, és ami teljes egészében meg akarja haladni a Gutenberggel kezdődő nyomtatott könyv, a Mű mint körülhatárolható konkrétum és az elbeszélés alapvető linearitását hangsúlyozó narratológia által kijelölt paradigmatiszta mező elméleti tapasztalatait egyfajta hálózatos gondolkodás, a mű határainak felszámolása és a szöveg nem-lineáris és/vagy hypertext-felfogása felé.

A Landow által összefűzött és koincidenciálisan egy kulturális és technikai idő horizonton is megfeleltetett hypertext-elmélet minden továbbmutató előrelépése és rafináltsága mellett sok apró kritikai észrevétellel illethető:

Elsőként Rasmus Blok *A Sense of Closure: The State of Narrative in Digital Literature*²⁴ című tanulmányában megfogalmazott Landow- és hypertext-kritikáját hoznám be a diskurzusba, amelyben úgy érvel, hogy a hypertext nemcsak hogy folytatja az olvasók és írók vagy szövegek egymástól történő eltávolításának folyamatát, hanem az analóg és digitális szöveghordozók váltásának, azaz a szöveg medialitását alapvetően átforgató fordulatnak köszönhetően még inkább szélesíti ezt a szakadékot.

A hypertexttel a teoretikusok olyan laboratóriumra vagy játszótérre szeretnének szert tenni, amelyen a gyakorlatban is kipróbálhatják az elmélet különböző aspektusait, ahogy Jay David Bolter is írja:

„Ami a nyomtatásban természetellenes, az természetessé válik az elektronikus médiumban.

„ami a nyomtatásban természetellenes, az természetessé válik az elektronikus médiumban, és ezt hamarosan nem kell többé hangsúlyozni, mert meg lehet mutatni.”²⁵ Kritika: véleményem szerint nem képzelhető el paradigmaváltás, ha az új „jelenség”, a szöveg digitális és ennek

köszönhetően tervezhetően hypertextuális megjelenése a teoretikusok előtt csak egy új lehetséges gyakorlati mező vagy példatár szerepét hivatott szolgálni, de az igazságok a régiek.

A teoretikusok – főleg Landow és követői – küzdenek a fejlődéshez kötött esetlegesség beismerése ellen. Az új jelenségek, szöveghatárok és tulajdonítható tulajdonságok igazolására a technikai fejlődés „forradalmi” robbanása előtti argumentumokat és analógiákat keresnek, és ezek érvényességét olyan tapasztalatoktól, felismerésektől, érvektől és „bizonyítékoktól” teszik függővé, amelyek az akart paradigmaváltás előtti szövegvilágot és –tulajdonságokat írják le. Kritika: ennek hátránya az örök függés a technikai fejlődéstől, és a technikai fejlődés egyes állomásaiból vagy azok előre sejtéséből levont téves konklúziók nagy lehetőség-faktora.

„Az emberi gondolkodásban végbemenő forradalmat jelző paradigmaváltás csaknem minden résztvevője a nyomtatott könyv pozitívumaira és negatívumaira adott közvetlen válasznak tekinti az elektronikus írást.”²⁶ Véleményem szerint az így történő átalakulást kritikával kell kezelnünk, mert ha és amennyiben a („ráolvasott”) konklúzió, a paradigmaváltás utáni alap dichotómiára, opozíciókra, válaszokra épül, azaz csak továbbgondol, akkor nem vált paradigmát a szó abban az értelmében, hogy a paradigmaváltás nem korábbi kérdésfeltevésekre ad másfajta (akár lényegesen elkülönülő)

válaszokat, hanem új (előzménytelen) kérdéseket tesz fel, amelyekhez esetlegesen találhat a korábbi kérdésfeltevésekben, argumentumokban analógiákat vagy beilleszthető elemeket.

A hypermedia és/vagy hypertext többféle úton kiterjeszti a szöveg fogalmát, akár Barthes-ra, akár Derridára, akár Bahtyinra, akár Foucault-ra, akár az informatika elméletalkotóira támaszkodik szívesebben (pl. intertextualitás, link, liaisons, polifónikuság, középpont nélküiség, asszamlázs stb. fogalmak hypertext-térben való leképezése), de nem értelmezi radikálisan át a szöveget magát, illetve erről a radikális

A hypermedia és/vagy hypertext többféle úton kiterjeszti a szöveg fogalmát...

átértelmezésről még újabb bőrkötet enged lehúzni, ha máshonnan közelítünk a szöveg jelen állapota és annak kontextualizáltsága felé, például a szöveget egymásra épülő párhuzamos szövegsíkokon vagy szövegtereken olvassuk két kódolás/kódolhatóság mentén, melyből az egyik a szövegi olvasás (itt van játéktér és lehetősége a kutatónak visszautalni korábbi szövegelméletekre), a másik a technikai, azaz maga a szöveg anyagszerűsége, vagy a virtuális paradigmában anyagtalanság-szerűsége: az egyszerű szöveg alatt létező HTML, MySQL, PHP stb. nyelvek és kódok, melyek egymás mellett léte tulajdonképpen a szöveg maga.

A hálózat paradigma abszolutizálása, mely a linearitástól (pl. narratológia) való elszakadásra tett nagy ívű és látványos kísérlet – nemcsak az informatikában és irodalomelméletben, hanem majd minden tudományágban. Ezzel szemben a kritikát úgy lehetne megfogalmazni, hogy egy nem-evolúciós történetbe helyezzük az egészet: a váltást és átértést nem egy tökéletesebb fázisként látjuk, mely korábban nem megoldott kérdéseket válaszol meg, új kérdéseket tesz fel, hanem funkció(k)nak, melyek közül mindegyik párhuzamosan létezik és él egymás mellett, noha másféle kódolással, és a fentebb említett kettőnél több rétegben.

...de nem értelmezi radikálisan át a szöveget magát.

Ha a fentebb röviden vázolt főbb szempontok és diskurzusok alapján gondolom tovább a szöveg-elméletet, vagy az írással, olvasással és értelmezéssel foglalkozó tudományok metodológiáját, akkor ez lehet az a pont, ahol visszatérhetünk eredeti kérdésfeltevésünkhöz (Hogyan olvasunk?), és kísérletet tehetünk arra, hogy noha felszínesen, de megfogalmazzuk, hogy a lineáris-vektoriális és/vagy hálózatos szövegtartományok mellett harmadikként milyen szövegtartomány létezhet és létezik.

Az olvasás harmadik szintjének leírhatóságához egyfajta fraktálszerűséget, fraktalizálhatóságot használtam. Ha ezt és a fentebb megfogalmazott belátásokat egy általánosíthatóbb, általánosabb, tudományos szempontból érvényesebb módon akarom tárgyalni, akkor az első és talán legfontosabb kérdés egy paradigmaváltás áhított megalapozásának tükrében az, hogy valami, például egy szöveg modellezése során a mögöttes fraktálszerkezet vagy önhasonlóság csak egy hálózat tulajdonsága-e – ahogy például a növekedés összjátéka, a népszerűsítő kapcsolódások vagy a távolságtól való függőség²⁷ –, vagy pedig olyan aspektusa, amely képes „felülolvasni” a hálózatoságot, és képes a maga törvényszerűségeiben olyan kulturális, elméleti és technikai kérdésfeltevésekre, illetve teoretikus, egzakt és gyakorlati megoldások bemutatására, amelyek új, eddig feltáratlan szempontok és ötletek sporadikus szétszóródását eredményezik.

²³ J. Hillis MILLER: *Literary Theory, Telecommunications, and the Making of History*. In M. Katzen (ed.): *Scholarship and Technology in the Humanities*. London, Bowker Saur, 1991. 11–20.

²⁴ Rasmus BLOK: *A Sense of Closure: The State of Narrative in Digital Literature*. In: H. BALLING & A. MADSEN (eds.) *From Homer to Hypertext: Studies in Narrative, Literature and Media*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2002. 167–180.

²⁵ Jay David BOLTER: *Writing Space – The Computer in the History of Literacy*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1991. 143.

²⁶ LANDOW im. (1996)

²⁷ BARABÁSI Albert-László: *Behálózva – A hálózatok új tudománya*. Budapest: Helikon, 2011. 170.

Bevezetés

A sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház a 2008/2009-es színházi évadban ünnepelte fennállásának hatvanadik évfordulóját. Az évad első bemutatója *A csoda* című előadás volt, amely alcíme szerint *Játék Tamásival két részben az Énekes madár című színjáték alapján*.

Szerencsésnek mondhatom magam, hisz középiskolás diákként egy haladó színháznak lehettem közönsége. Egy olyan színháznak, amely számára nem azonos a dráma és a szövegkönyv. Jelen dolgozat célja így tehát Tamási Áron *Az énekes madár*¹ című drámájának és *A csoda* című előadás szövegkönyvének összehasonlítása a hálózatkutatás alapeszközeivel.

A dolgozat nem helyettesíteni kívánja a színháztudomány eszközeit a hálózatkutatás eszközeivel, hanem csak arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy egymástól látszólag független eszközök nemcsak a matematikában, de a színház világában is mutathatnak hasonló tendenciákat.

Tanulmányom során a dráma, illetve a szövegkönyv szereplőit pontokként, míg a szereplők közötti interakciókat a pontok közötti kapcsolatokként értelmezem. A pontok és kapcsolataik által létrehozott hálózatokban a megszólalások eloszlását, a csoportképződést, illetve a pontok összevonását vetítem a dráma és a szövegkönyv viszonyára.

A hálózatok értelmezése

„Mindegy, hogy pontosan mit jelölnek a pontok és a közöttük lévő kapcsolatok, a matematikus számára ugyanazt az állapotot alkotják: egy gráfot vagy más néven hálózatot.”² – írja Barabási Albert-László *Behálózva* című könyvében. Az értelmezésből könnyen adódik, hogy a hálózat fogalma konkretizálható. Az elemzés során két hálózatot építünk: a dráma-, illetve a szövegkönyv kapcsolatrendszerét. Mindkét esetben a szereplők adják a hálózat pontjait. A hálózatok pontjait összehasonlítva a következőt figyelhetjük meg: a két hálózatban vannak közös, de feltűnnek különböző pontok is.

A dráma és a szövegkönyv közös pontjai: Gondos Eszter, vénleány; Gondos Regina, vénleány; Gondos Magdolna, fiatal leány; Bakk Lukács, vénlegény, Eszter vőlegénye; Préda Máté, vénlegény, Regina vőlegénye; Kömény Móka, fiatal legény; illetve Kömény Ignácné, Móka anyja.

A drámában szereplő, de a szövegkönyvből hiányzó szereplők: Katolikus pap; Boszorkány; Dobos ember; három vénasszony.

A szövegkönyvben szereplő, de a drámából hiányzó szereplők: Tamási Áron; Ismeretlen nő.

A dráma elején, a szereplők felsorolása után, a következő olvasható: „Történik akármelyik székely faluban, akármikor.” Könnyen értelmezhető Bocsárdi László rendezői koncepciója, mely a székely falu jellegzetes szereplőit kiveszi az előadásból és – mint a későbbiekben látni fogjuk – e szereplőket másokkal helyettesíti.

A hálózat kapcsolatait a szereplők közötti interakciók adják, ezért az elemzés során a beszédet vizsgáltam mint interakciót. E dolgozat esetében két egymás után megszólaló szereplő között húzunk egy kapcsolatot. Jelen dolgozat eltekint a további gesztusok értelmezésétől, mivel az adatmennyiség nagyságából fakadóan azok arányában nem változtatnák a szereplők interakcióinak arányát.

Megszámoljuk és összehasonlítjuk, hogy melyik szereplő hányszor szólal meg a dráma illetve szövegkönyv során. Ha a szereplőket a megszólalásaik száma szerint sorrendbe állítjuk, akkor a következő rangsorokat kapjuk (a zárójelekben lévő számok a megszólalások számát jelölik):

A dolgozat nem helyettesíteni kívánja a színháztudomány eszközeit a hálózatkutatás eszközeivel.

Dráma: Bakk Lukács (289); Gondos Magdolna (266); Kömény Móka (255); Gondos Eszter (182); Gondos Regina (139); Préda Máté (122); Köményné, Móka anyja (59); Pap (17); Boszorkány (4); Dobos (3); Első vénasszony (3); Harmadik vénasszony (3); Második vénasszony (2); Valaki (1).

Szövegkönyv: Bakk Lukács (134); Gondos Magdolna (114); Kömény Móka (114); Gondos Eszter (101); Gondos Regina (78); Préda Máté (74); Köményné, Móka anyja (31); Tamási Áron (18); Ismeretlen nő (3).

Láthatjuk, hogy a legtöbb megszólalásokkal mindkét esetben a dráma és a szövegkönyv közös szereplői rendelkeznek. A megszólalások számából az is kiderül, hogy megválták a dráma szövegét.

Már a szereplők felsorolásánál látható, hogy míg Lukács, Magdolna, Móka, Eszter, Regina, Máté és Köményné a dráma emberi dimenzióját adják, addig a pap, a boszorkány, a dobos és a vénasszonyok, illetve az Ismeretlen nő és Tamási Áron szerepe egy mélyebb tartalmat kívánnak közvetíteni.

A dolgozatnak nem célja a dráma illetve az előadás jelentésbeli rétegeinek kifejtése, ezért a továbbiakban a dráma és a szövegkönyv szerkezeti összehasonlítását végezzük el.

A dráma és az előadás szerkezeti összehasonlítása

A Tamási Áron Színház *Az énekes madár* című három felvonásos drámából egy két felvonásos előadást készített. Magától adódik a kérdés: az előadás így nyert új struktúrája módosítja-e a dráma üzenetét? A probléma megvizsgálásként megnézzük, hogy mit sugallnak a első két-, illetve az előadás első felvonásának utolsó megszólalásai. A dráma első felvonásának végén a következő mondatok szerepelnek:

„Máté: Nem látod, hogy fellázadt?

Magdolna: Fel is!

Móka: A kicsi madár legyőzte a nagy varjakat.

Magdolna: Éppen ezt akartam én is mondani.”

A dráma második felvonásának végén pedig a következő mondatok szerepelnek:

„Magdolna: Hát a kalapod hol van?!

Móka: Ejnye, az argyélusát! Bent felejtettem a kútban!”

Egyértelmű, hogy mindkét idézet stílusa a székely népi elemekre épít. Az első felvonás vége, amint a benne lévő címre utalás is bizonyítja, a fiatal lány győzelmét mutatja a két rosszakarója, Eszter és Regina felett. A második felvonás vége Móka kútból való szabadulását tartalmazza, ahová az ifjú szerelmesek rosszakarói – Lukács, Máté, Regina és Eszter – vettették, hogy meggyilkolják. Láthatjuk, hogy a dráma első két felvonásának vége az ifjú pár felülkerekedését hangsúlyozza.

Az előadás első felvonása az alábbi mondatokkal fejeződik be:

„Magdolna: Móka, hát te miért jöttél vissza?

Móka: Én azért, hogy a Máté s a Lukács számára itt legyenek, amikor ők visszajönnek a késekkel, vagy más ölü szerszámokkal.

Magdolna: Móka, téged meg akarnak ölni!

Regina: Meg hát!

Magdolna: Fuss innét, Móka! Az Istenre kérlek: fuss, fuss! Hamar! Hamar! Ti latrok! Ti pogányok!

Eszter: Majd én megtanítlak! Ne félj! ”

A rendezői koncepció a székely népi elemekről és a jó győzelméről áthelyezi a hangsúlyt, az előadás idézett mondataiban leginkább a szembenézés, a beavatástörténet kerül előtérbe.

A dráma, illetve a szövegkönyv felvonásait mint elkülönülő egészeket, részhálózatokként értelmezzük, melyekben – akárcsak a teljes hálózat esetén – érdemes megvizsgálni a megszólalások eloszlását.

¹ TAMÁSI ÁRON: *Az énekes madár*. 1933. <http://mek.niif.hu/01000/01087/01087.htm>

² BARABÁSI ALBERT-LÁSZLÓ: *Behálózva*. Budapest, Magyar Könyvklub, 2003.

Ha a dráma részhálózataiban nézzük szereplőkre lebontva a megszólalások számát, akkor a következő rangsorokat kapjuk:

Első felvonás: Bakk Lukács (155); Gondos Eszter (133); Gondos Regina (94); Gondos Magdolna (48); Préda Máté (35); Kömény Móka (22); Dobos (2); Valaki (1).

Második felvonás: Gondos Magdolna (140); Kömény Móka (110); Bakk Lukács (86); Préda Máté (76); Gondos Eszter (45); Gondos Regina (37); Boszorkány (4).

Harmadik felvonás: Kömény Móka (123); Gondos Magdolna (78); Köményné, Móka anyja (59); Bakk Lukács (48); Gondos Eszter (24); Préda Máté (11); Gondos Regina (8); Pap (17); Első vénasszony (3); Harmadik vénasszony (3); Második vénasszony (2); Dobos (1).

Az előadás két felvonásában a következőképpen alakul a megszólalások száma:

Első felvonás: Gondos Eszter (77); Bakk Lukács (72); Gondos Regina (61); Gondos Magdolna (37); Kömény Móka (33); Préda Máté (30); Tamási Áron (5); Ismeretlen Nő (1).

Második felvonás: Kömény Móka (81); Gondos Magdolna (77); Bakk Lukács (62); Préda Máté (44); Köményné, Móka anyja (31); Gondos Magdolna (24); Gondos Regina (17); Tamási Áron (13); Ismeretlen Nő (2).

A megszólalások számának vizsgálata érdekes jelenséget mutat: amíg a dráma első két-, illetve az előadás első felvonásában a fiatalok szerelmének szempontjából a negatív szereplők – Lukács, Máté, Eszter, Regina – rendelkeznek több megszólalással, addig az utolsó felvonásokban rendre Móka és Magdolna kerülnek a megszólalási rangsorok élére.

A hálózatkutató szemszögekből nézve, amely a megszólalások számát fokszámnak hívná, kijelenthetjük: Tamási Áron drámájában és Bocsárdi László előadásában a jó nemcsak a moralitás szemszögekből, de a központi szerepbe való kerülés szempontjából is diadalmaskodik.

A dolgozat következő részében egy látszólag egyszerű kérdésre keresem a választ: hogyan értelmezhető a szerepcsera a hálózatkutató szemszögekből?

Hogyan értelmezhető a szerepcsera a hálózatkutató szemszögekből?

A szereplők hálózatos elemzése

A szereplők felsorolásán túltekintve több jelenségre is felfigyelhetünk. Ha beleolvassunk a drámába és a szövegek könyvbe, akkor láthatjuk: a boszorkány szerepét az ismeretlen nő karaktere; a pap és a dobos szerepét Tamási Áron karaktere veszi át. Tüzetesebb vizsgálat után láthatjuk, hogy ezeket a szerepeket nemcsak átveszi, hanem módosítja is az előadás karakterei. A továbbiakban e vizsgálatokat fejtem ki.

A drámai boszorkány szerepét az ismeretlen nő veszi át az előadásban, amely által a drámától idegen szövegek is beemelődnek az előadás dramaturgiai vonalába. Az ilyen szövegeket olyan kapcsolatokként értelmezhetjük a hálózatokban, melyek egyik végén egy szereplő, a másikon pedig egy hálózaton kívüli pont található.

Az ilyen szövegeket olyan kapcsolatokként értelmezhetjük a hálózatokban, melyek egyik végén egy szereplő, a másikon pedig egy hálózaton kívüli pont található.

Az ismeretlen nő esetében két ilyen külső pontot találhatunk. Az első maga a szerző, Tamási Áron, akinek szállóigévé vált mondatát közli módosítva az ismeretlen nő karaktere. A szöveg a következőképpen hangzik:

Az ismeretlen nő esetében két ilyen külső pontot találhatunk. Az első maga a szerző, Tamási Áron, akinek szállóigévé vált mondatát közli módosítva az ismeretlen nő karaktere. A szöveg a következőképpen hangzik:

„Dla tego jesztem na svecse zsebüm fsendzsem csuamsem vnyim vdomu. Je suis venu au monde pour-y être partout chez moi. Ci sono in questo mondo per sentirmi a casa dovunque in lui. I am in this world to be at home anywhere. Azért vagyok a világban, hogy valahol, bárhol, mindenhol otthon legyek benne.”

A szöveg mind többnyelvűségével, mind a „valahol, bárhol, mindenhol” felsorolással a „mindenhol”-ra erősíti rá. A második külső kapcsolatként értelmezendő szöveg az alábbi:

„Congratulations, szép történet, adjon szép történet... love-story from Szekelyföld... csak egy kicsit szomorú... Nem ertem ... Ertem: madjar lelek! As your great poet, József Attila... ő is megírta, mint te Áron, hogy »A szerelembe, mondják, belehal aki él. De úgy kell a boldogság, mint egy falat kenyér.« Life is life... Nem ertem...”

Jelen esetben egyértelműbb az intertextualitás: József Attila *Amit szívedbe rejtessz* című versét idézi az ismeretlen nő. Az idegen nyelvű szövegek, értelmezésem szerint, mindkét esetben az általános történetre erősítenek rá. A második külső pontként tehát József Attila értelmezendő.

A boszorkány és az ismeretlen nő viszonyán túllépve észrevehető a következő változás is: a pap és a dobos szerepe Tamási Áron karakterében egyesül. E rendezői gesztusba akár ars poetica is belemagyarázható, viszont én – ettől eltekintve – hálózatos szempontból kívánom vizsgálni e jelenséget.

A pap és a dobos szerepének összevonása csoportképződésként értelmezhető, mely Bocsárdi László és Sebestyén Rita továbbgondolásának eredménye. Tamási Áron előadásbeli karaktere mind formaiságában, mind tartalmában átveszi a pap drámabeli szerepét, a dobos szerepét pedig módosítja.

A dobos kétszer jelenik meg a drámában, keretbe fogva azt: az elején és a végén. A dobos szövege csak az előadás elején módosul.

Dráma:

„Mindenkinek közhírré tétetik, hogy a kártevő varjak erősen elszaporodtak, melynélfogva őket lövöldözni kell! Akinek pedig nincs puskája, az próbálja meg kövel eltalálni, de legalább a riogató mindenki részére kötelezővé tétetik! Dobtűt, zsvajgás, kacagás.”

Szövegek könyv:

„Hiszem az Istent, mert legfeljebb nincs. Ám ha mégiscsak lenni talál, s én nem hiszem, abból baj lesz. – Tamási Áron: Hát nem ismernek meg? Annyira megváltoztam? No de talán jobb is így, mert ha megismernének, sokan a szebbik nemből itt azon módulag sikongatni kezdtek volna, mondván, hogy »Kísértet!« »Kísértet!« – pedig én csak az Önök szegény fia, Tamási Áron vagyok, s nem ítélni jöttem, mint ama Feltámadott, hanem inkább szeretni: óvni apró gyermekeit a rengeteg erdőnek. Mert meg vagyok írva, hogy »a kártevő varjak erősen elszaporodtak, melynélfogva őket lövöldözni kell! Akinek pedig nincs puskája, az próbálja meg kövel eltalálni, de legalább a riogató mindenki részére kötelezővé tétetik!«”

Észrevehető, hogy a szövegek könyvben szereplő szöveg kapocs kíván lenni a néző és az előadás között. Jelen dolgozatban így a néző is egy pontként értelmezhető, amelyet az író előadásbeli karaktere köt össze az előadással.

Összefoglalás

A dolgozat során a következő kérdésre kerestem a választ: tetten érhető-e egy színházi előadás objektív értéke? A dolgozat nem kíván több lenni önmagánál, nem célja pótolni a bölcsész tudományi elemzéseket. A hálózatkutatás eszközei által arra voltam kíváncsi, hogy a foksám és a csoportosulás eszközei hogyan értelmezhetők a dráma és a szövegek könyv viszonyában.

Bocsárdi László a *Yorick* színházi folyóiratnak adott interjújában³ a színház és az előadások objektívizálódásáról mint aktuális trendről beszél. Úgy gondolom, hogy a színházi folyamat megértését akár a hálózatkutatás eszközei is segíthetik.

³ Dana IONESCU: *László Bocsárdi: Teatrul este ambiguu ca religia* (román nyelvű interjú). 2011. november 7. <http://yorick.ro/laszlo-bocsardi-teatrul-este-ambiguu-ca-religia/>

FÚZFA BALÁZS

Kisimítani a mindenség homlokát¹

Jegyzetlapok egy tanári segédkönyvből

(Bevezetés) Tankönyveim² nem utolsósorban azzal a szándékkal készültek, hogy segítsék a diákokat – Google és MaGoogle fiait ☺ – és a tanárokat a kulturális jelrendszerváltás „rögös” útján.

A digitalizáció térnyerése megkérdőjelezhetetlen. Szerencsére a középiskolák többségében már szinte korlátozás nélkül elérhető az internet, sőt, sok helyen az osztálytermeket digitális táblákkal szerelték fel. Az irodalomtanítás jövője nagymértékben azon múlik, hogy a pályán lévő tanárgenerációk mennyire lesznek hajlandóak használni a digitális emlékezeti tárákat, mennyire vonják be azokat, illetve az egyes korosztályok nyelvi és kommunikációs eszközeit (mobiltelefon, számítógép, tablet, digitális tábla stb.) és játékait a tanításba.

(„Gondoltam fenét!” – Arany János) Könyvünk³ első negyede, vagyis az első 70 oldal a lehető legáltalánosabb bevezetés szeretne lenni diákjaink számára az irodalom világába. Sőt, inkább egyfajta „becsalogatás”, amelynek 27 órája után – reménykedjünk benne – ők elengedhetetlen vágyat éreznek majd az irodalommal való foglalkozásra ☺. Ehhez Arany János fejezetcím-mondata bizonyosan a segítségünkre lesz.

Bizonyosnak látszik, hogy a bevezető fejezet, az első 20-30 óra egy-egy osztály életében későbbi irodalomtanításunk eredményessége szempontjából meghatározó jelentőségű. Ha ugyanis sikerül felkeltenünk az érdeklődést a betűkbe, a leírt szavakba rejtett világok szépsége iránt, akkor már megtettük, elértük a legfontosabbat, amit egy magyartanár valaha is megtehet és elérhet.

Ha azonban nem sikerül kellő mennyiségű (számukra is megengedett!) kreativitással és humorral – valószínűleg ez a két legfontosabb eszköz a gyerekek megnyerése érdekében! – rávennünk őket arra, hogy olykor az általunk értékesnek tartott irodalmi műveket is (el)olvassák, akkor minden törekvésünk kárba veszett próbálkozás lesz.

(A képekről) A tankönyv nagyon sok képet tartalmaz, ezek jelentős része saját fotóm. Szeretnék ezzel egyfajta mintát is adni, mondván, hogy bárki a saját környezetében tud hasonló képeket készíteni, s ehhez nem is kell olyan nagy dolgokat megtanulni, csak olyasmiket, mint a ’nézőpont’, a ’perspektíva’, a ’képkivágás’, a ’horizont’, a ’mélységelesség’, a ’zoom’ fogalma stb.

Remélhetőleg ezáltal gyerekeink megérezhetik annak ízét, hogy a fenti kategóriák megváltoztatásával mennyire más jelentést kaphatnak akár ugyanazok a dolgok is a körülöttünk lévő világból. Közeledjünk egy épülethez, egy fatörzshöz, egy szoborhoz, egy kicsi virághoz, szemmagasságunk és a távolság, továbbá a fényviszonyok ugyanazokat a tárgyakat, növényeket ezerféle jelen-téssel ruházhatják fel; mely jelentések természetesen

Gyerekeink megérezhetik annak ízét, hogy a fenti kategóriák megváltoztatásával mennyire más jelentést kaphatnak akár ugyanazok a dolgok is.

minden emberben egyedi módon jelennek meg. Ezek a jelentések, érzések valamelyest azonban hasonlítanak is egymásra, hiszen a nyelv segítségével meg tudjuk nevezni őket (’barátság’, ’szerelem’, ’hűség’, ’gyűlölet’ stb.).

A szépirodalom pedig éppen arra való, hogy a „dolgok” azonos és különböző vonásait ne csak megjelölni, hanem megnevezni is segítsen. Hiszen valamennyien ugyanazt érezzük a szívünkben (természetesen valójában nem ott, hiszen ez is egy metafora, mint tudjuk, ám gyermekeink számára érzékeltesen elmagyarázható így a szókép lényege), de mégsem egészen ugyanazt. Tudjuk, hogy érzelmünk sem mások, mint különböző kémiai reakciók sorozatai az agyban, hormonok és vegyületek találkozásai, ám ezeket a legegyszerűbben leírni még mindig csak hangjegyek, (e)csetek és versbetűk segítségével képes az emberiség... (legalábbis ha az a célja a leírónak, hogy minél többen megértsék őt).

A dolgok tőlünk függetlenül is léteznek, de értelmet, jelentést csak mi tudunk adni nekik. S eme értelem- és jelentéstulajdonításnál nincs szebb, elevenebb és értelmesebb tevékenység a Földön...

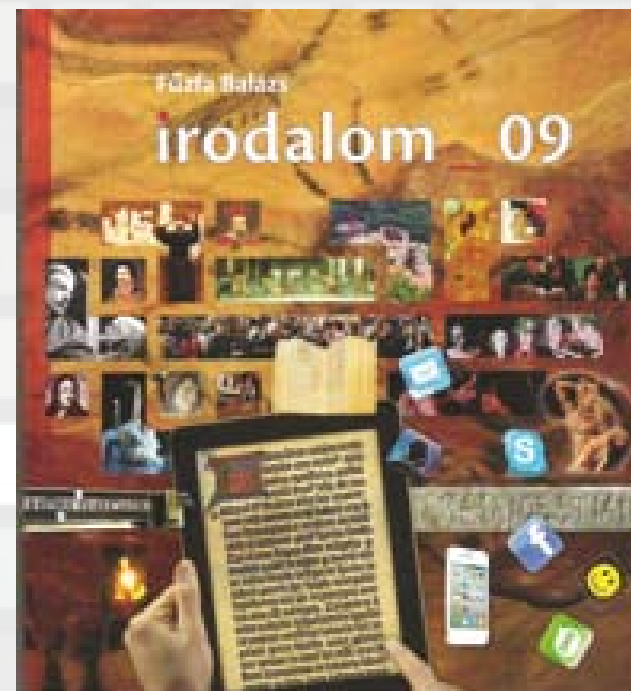
(Egy mondat az esztétikai értékről) Mindvégig érdemes szem előtt tartanunk, hogy valójában az irodalomtanítás egyik legfontosabb kérdésénél, az ízlésformálásnál tartunk, amikor beszélgetünk gyerekeinkkel; hisz aligha érdemes többre törekednünk munkánk során, mint hogy segítséget adjunk tanítványainknak ahhoz, hogy életük során majd bármikor el tudják dönteni a szövegekkel való találkozásaik alkalmával: amivel éppen megismerkedtek, az esztétikailag értékes vagy kevésbé az.

(Élményközpontú irodalomtanítás) Aki benne él a világban, s értő szemmel nézelődik is, aki értő értelemmel olvas képet, tárgyat, kottát, épületet, szobrot vagy betűt, annak tudatában és lelkében minden addig létező és ezután megteremtődő dolog, gondolat és érzelm egyszerre van jelen.

Erre épít irodalomtanítás-módszertanunk élményközpontú, asszociatív és elidőző jellege.

Erre épít irodalomtanítás-módszertanunk élményközpontú, asszociatív és elidőző jellege. Szeretnénk felszínre hozni a bennünk lévő (gyerekkori) érzelmi élményeket, újjákkal frissíteni azokat, vagyis szeretnénk az irodalom segítségével kicsit otthonosabbá válni a végtelen időben és a végtelen terekben.

(Antikvitás) Régi korok anyagának tanítása igen nehéz feladatot ró a magyartanárookra. S ezt az eleve nem könnyű kihívást tovább „súlyosbítja”, hogy a megértetni vágyott időszak kultúrája, nyelve, kódrendszere egyre távolabb kerül a ma élő emberétől. Az idő-hidakon való átlépés szándéka pedig olykor egyenesen légtornász-mutaványokra kényszeríti a katedra innenső oldalán ülőket...

¹ A szöveg eredendően a 9. osztályos irodalomtankönyvem tanári segédkönyve számára készült 2011 késő nyarán–kora őszén. – Hosszabb bevezetővel megjelent a GOMBOS PÉTER–LIPÓCZI SAROLTA–POMPOR ZOLTÁN szerkesztette *Gyermekkönyvek vonzásában – esszék, tanulmányok* – Komáromi Gabriella 70. születésnapjára című kötetben (Budapest, Pont Kiadó, 2011, 143–155).

² FÚZFA BALÁZS: *irodalom_09*. Budapest, Krónika Nova, 2011; A szerző további könyvei: Uő: *irodalom_10*. Budapest, Krónika Nova, 2010; Uő.: *irodalom_11*, Budapest, Krónika Nova, 2009; Uő., *irodalom_12*, Budapest, Krónika, Nova, 2008.

³ FB: *irodalom_09*, Budapest, Krónika Nova, 2011.

(**Barokk**) A pompában gazdag korszak meglehetősen távol áll mai gondolkodásunktól, ám monumentalitása, (túl)díszítettsége nemcsak öncélú tud lenni, zenéje pedig valószínűleg felülmúlhatatlan az emberiség történetében. (Akár érdemes erről a kérdésről vitát nyitni az osztályban: Bach vagy a Beatles tett nagyobb hatást a civilizációra?)

Pázmány Péter és Mikes Kelemen szövegei biztosan csak mértékkel adagolhatók diákjaink számára. Sajnos ma már Mikes humora is nehezen „jön át”. A két nagyszerű szerző szövegeinek indázása, terjengőssége e rövid mondatos korban igencsak régiesnek tűnik. Nem csodálkozhatunk ezen, annyit viszont tehetünk, hogy igyekszünk minél többet átmenteni mindkettejük világából e most fennállóba.

Sajnos ma már Mikes humora is nehezen „jön át”.

(**Tömörkény**) Tömörkény István *Csata a katonával* című novellája szimbolikusan „összefoglalja” a tankönyvben eddig szereplő anyagot. A „0.” rész művészetelméleti kérdéseit (valóság és képzelet viszonya, teremtett világok keletkezése a szépirodalmi művekben stb.) tréfásan, szeretettel ábrázolja-magyarázza egy hétköznapi ember történetén keresztül. (Később keletkezik ugyan, de klasszikus boccacciói novella.)

Talán arra világítanak rá gyerekeimmel együtt egy tanári felolvasást követő beszélgetésben leginkább, hogy az ember mennyire gyarló is tud lenni, mennyire esendő (lásd Shakespeare drámáit és Pázmány szövegeit is!), s mennyire szüksége van a megbocsátásra-megváltásra (pl. Janus Pannonius versei, Bach zenéje, Mikes fiktív levelei).

S persze arról is kellene velük beszélgetni, hogy a szülők–tanárok és az ő nemzedékeik sok mindenben különböznek, s egyre távolodnak egymástól, a legfontosabb emberi értékek tekintetében azonban mégiscsak kell, hogy legyen esélyünk a megértésre. Ebben segíthet bennünket az irodalom: mert például egy ilyen novella megismerésével önmagunk megismeréséhez juthatunk közelebb.

Végül pedig rákérdezhetünk, ha úgy alakul a hangulat, persze csak költőileg: „Mindig, minden dolgunk rendben volt és van az őszinteség körül...?”

S befejezésül talán még arról is beszélgethetnénk, hogy az emlékezés az egyik legfontosabb kötelesség és erény, a szeretet és a megbocsátás mellett.

Ha ez így van, akkor pedig már mindegy is, hogy antik harmóniákban, reneszánsz sokféleséget tükröző vagy barokkban pompázó mondatokban szól a vers, az elbeszélés, a dráma. A lényeg, hogy a fontos dolgokról tudjunk, tanuljunk meg beszélni – s ezt legfőképpen a műalkotásokból tanulhatjuk meg, melyek részei az emberiség közös emlékezetének. Őrzi mindazt, ami szép volt és jó volt, s figyelmeztetnek arra, ami sikertelen, kudarcos és szomorú.

Választani, dönteni azonban mindig nekünk kell – itt és most, a mindenkor egyetlen jelenben.

(**A mítoszok**) E történetek tanításakor vegyük figyelembe, hogy tulajdonképpen olyasmiről beszélünk, olyasmit tanítunk, ami manapság nagyon divatos a gyerekek világában. Akár az internetes játékokat, akár a Walt Disney-filmeket, akár a *Harry Potter*-sorozatot, *A csillagok háborúját* vagy *A Gyűrűk Urát* tekintjük, mindezek a történetek az antik mítoszok alapformáira, viszonyaira és dramaturgiájára mennek vissza. (Csak azok sokkal érdekesebbek voltak, mert akkor még csak a mítoszok jelentették az emberek számára a lehetséges világmagyarázatot – tehetjük hozzá fejtegetéseinkhez az órán.)

(**Balassi Bálint**) Mint nagyon modern költőt szeretnénk „eladni” öt tankönyvünkben a diákok számára – azzal a nem egészen komoly, de nem is komolytalan megfontolással, hogy ő az, aki akár még „plázaköltő” is lehetne... Arra mindenképpen jó kell, hogy legyen e hasonlat, illetve a közölt plázakép, Cseh Tamás-fotó és Lackfi János-vers, hogy ismét elhitesse gyermekeinkkel: a civilizáció és a kultúra története során a dolgok lényege – főképpen, ami az emberi viszonyokat illeti – alig, legfeljebb a dolgok formája változik. Majdnem mindegy, hogy egy végvárban vagy egy bevásárlóközpontban csücsülünk délutánonként, költői szempontból az a kérdés, hogy a megszólaló ember – a dalnok, a költő – képes-e

Ő az, aki akár még „plázaköltő” is lehetne...

hitelesen megragadni az „ücsörgők” lelkében zajló folyamatokat; hogy az elbeszélő én tudja-e mélysegesen ábrázolni és szép szavakkal elmondani mindazt, ami bennünk zajlik.

Az *Ember és Isten* címmel olvasható esszé arról szeretne beszélni, hogy az Istenhez való viszony hogyan alakul át a reneszánsz életszemléletben, s azt szeretné sugallni, hogy ez mennyire modern életterzés: mindenkinek magának kell személyes viszonyt kialakítania a transzcendenssel, nevezze ezt akár Istennek, Buddhának, Allahnak, Zeusznak, akár csodának, akár földöntúliságnak stb.

A *Bocsásd meg, Úristen...* kezdetű vers pontosan megmutatja, hogy hogyan is képzelet Balassi az ő Istenhez való viszonyát... (majdnem cinikus, talán inkább humoros felfogása biztosan kommentárra ingerli a gyerekeket – akár írássunk házi feladatként internetes kommenteket e négy sorhoz!)

Balassi az első költőnk, akinek életművét hálózati kritikai kiadásban meg tudjuk tekinteni, vizsgálni.

Balassi az első költőnk, akinek életművét hálózati kritikai kiadásban meg tudjuk tekinteni, vizsgálni. Jó ez a magyartanároknak, mert így sokkal könnyebben, élvezetesebben megtaníthatják a „kritikai kiadás” fogalmát, illetve azt mutathatják meg – egy digitális táblán például –, hogy egy vers végső formája miképpen alakul ki; azaz hogyan is dolgozik a költő az „ihlette várakozás” közben...

Az *Egy katonának* talán a legismertebb Balassi-vers; a megszokottól kissé eltérő értelmezést kínálnak. Egy Orbán Ottó- és a már említett Lackfi-szöveg közé ékelve láthatjuk: Balassi semmivel sem ősdibb, mint a posztmodernnek. Élet és halál dolgai érdeklik őt is, becsület, helytállás, természet- és emberszeretet – vagyis az élet maga, minden savával-borsával együtt; ez a lázas izgalom az a valami, amely ma tőle talán a leginkább megtanulható. Annak az embernek az öröme, aki minden reggel úgy kel föl, hogy lehetséges: ez a napja lesz az utolsó. S még azt sem tudja, már reggel vagy csak délután jön a hirtelen halál... Ezért minden napban a teljességet szeretné megélni.

A Holdra szálló úrhajósok, a Kolumbusz Kristófok, az Amundsének, a Hillaryk útja ez: azoké, akiknek másképpen kel fel a Nap, akiknek másképpen fénylik a szemük ott a mélyben, legbelül. Balassi is közéjük tartozott. Az első tudott lenni valamiben, amiben elsőnek lenni nem kisebb dicsőség, mint a hazát védeni az utolsó csepp vérig; ez pedig nem más, mint a magyar nyelvű költészet.

Ötána költőnek lenni már könnyű. Előtte tetszettek volna verset írni – mondhatnánk tréfásan, de akár írathatunk is diákjainkkal ilyen kísérleteket! –, akkor, amikor még nem volt minta, nem volt semmilyen elképzelhető modell...

Balassi volt az, aki ezen a nyelven először adott formát a végtelennek, miközben „a Nap felé tartó sasokkal” (Bersenyi) társalgott életről és halálról. Úgy tudott szenvedéllyel szeretni, hogy a szeretett lényben önmaga hirtelen elmúlását is benne értette. Mindent azonnal akart adni, egészben, csorbítatlanul.

Fejezetünk külön érdekessége a Babits által írott, tankönyvben még meg nem jelent Balassi-életrajz részlete. Fontos a szöveg és a kézírás egyaránt, s az is lényeges lehet, hogy az érdeklődők a megadott ItK-számban utánanézhessenek a részleteknek.⁴

A *Raadás*-fejezetben Kovács András Ferenc egyszerre utal Balassira és Rimayra. Ha az utóbbi költő többet nem tett volna, mint a szöveg utolsó kifejezését – „Tört csipkéből tekert gúzs” – adta volna csak a magyar költészetnek, már ezzel beírja nevét az örökkévalóságba, hiszen keresve sem találhatunk szebb metaforát a költészetre, mint éppen ezt.

Dürer *Apokalipszis*-metszete zárni is igyekszik a Balassi-fejezetet, de nyitja is a következőt: a Zrínyiekét, akik nem kevésbé hősi módon adták életüket a hazának. S az utód abban is hasonlít nagy elődjéhez, hogy a költészetet szintén mintegy csak „mellékes” tevékenységként művelte. Egy pillanatra sem jutott eszébe, hogy összetévesse az igazán lényeges dolgokkal... (Lehet, hogy ma ez az, ami vele

⁴ Könyveink – az általános szokástól eltérően – nem tartalmaznak alkotói életrajzokat. Ennek oka főképpen elvi – az életrajzot nem tartjuk az irodalomtanítás *non plus ultrájának*, sem céljának, de még fontos eszközként sem –, másrészt gyakorlati: helykimélés, hiszen az interneten hosszabb és rövidebb életrajzok pillanatok alatt elérhetők.

kapcsolatban leginkább megtanítható: egy értelmiségi magatartásmodell halhatatlan példázata?)

Lehet, hogy ma ez az, ami vele kapcsolatban leginkább megtanítható: egy értelmiségi magatartásmodell halhatatlan példázata?

(Zrínyi) Kovács András Ferenc versével folytathatjuk a Balassinál abbahagyott evokációkat, parafrázisokat, majd egy meglehetősen érdekes kép (Csontváryé Zrínyi kirohanásáról) s annak nem kevésbé különös értelmezése következik (Garaczi László szövege). Mindkét művész szakít az eddigi Zrínyi-képpel, és megpróbálják őt egy kicsit másfelől tekinteni; nehéz kimondani, de be kell látnunk, hogy a hős ironikus felhangokat kap a festményen és a szövegben is. Így talán nem is meglepő, hogy Michail Stebiok, horvát szobrászművész alkotása is tartalmaz egyfajta ironiát (kissé furcsa a szigetvári szobor „méretezés”-e, nem egészen természetesekek testarányai).

Bízunk a gyerekek találékonyságára mindezek alapján a modernség Zrínyihez való viszonyának értelmezését⁵

Ezért például a Zrínyi-fejezet akár visszafelé is tanítható, az utóélet felől. Vagy akár egészen a végéről, Méhes Károly keményen szarkasztikus, önironikusan posztmodern verse felől – *Ninó avagy az adriai tengernek szirénája*. Sőt, innen talán könnyebben érthető lesz a horvát szobor, a Garaczi-szöveg és a Csontváry-kép ironiája is!

A *Ráadásban* közlünk a *Szigeti veszedelemből*. Ennyi talán még érdeklődéssel áttekinthető s megemlíthető belőle (megint mondjuk: „másként”)...

A 190. oldali, Kassák modorában készült Zrínyi-szobor bizonyára komolyabb vitát fog kiváltani az osztályban – de mi örülünk neki, hogy ennek kapcsán ismét van módunk beszélni arról, hogy a művészet nem a valóság utánzása, hanem minden műalkotás teremtett világ, amely új (forma)nyelvet hoz létre. S hogy a műalkotásnak nem „hasonlítania” kell a valóság egészére és/vagy annak részleteire, hanem a maga törvényei szerint kell mondania róla valamit. A saját autonóm nyelvén. Modellálja tehát a valóságot, de nem utánozza! A műalkotásnak nem az a kritériuma, hogy értjük-e a megszokott nyelvi és egyéb jelrendszereinkben, hanem éppenséggel az a „mi kritériumunk”, hogy képesek vagyunk-e felfogni, megteremteni magunkban azt az új nyelvet, amelyen az adott műalkotás hozzánk beszél. – Ez a szobor elsősorban talán a hadvezér Zrínyi különbségéről (*sic!*) és a költő Zrínyi eredetiségéről szeretne valami fontosat elmondani – a maga eszközeivel: néhány alapformára s két alapszínre csupaszítva a világot. (Mellesleg ne feledjük: az egész digitális világ a kettes számrendszeren alapuló kódoláson nyugszik!)

A ma irodalomtanítását csakis a ma horizontjából tekintve tudom elképzelni; vagyis a Zrínyi-fejezet mellett a tankönyvnek még számos helyén magam is utalok a kortárs irodalomra – s az élőfejben végig Örkény-szöveg fut, ezzel is jelezve, hogy a régieket is a ma „szemüvegén” keresztül szemlélve olvassuk-tanuljuk!

A ma irodalomtanítását csakis a ma horizontjából tekintve tudom elképzelni.

(Színház és dráma) A fejezetet kezdhethetnénk-e mással, mint a Shakespeare-től vett idézettel?

„Színház az egész világ,
És színész benne minden férfi és nő:
Fellép s lelép : s mindenkit sok szerep vár”
(Shakespeare: *Ahogy tetszik* – fordította Szabó Lőrinc)

⁵ Tankönyveim szándékosan és hangsúlyosan tartalmaznak lezáratlan kérdéseket, illetve kutatási témákat – szerzői szövegben vagy feladatban egyaránt. Szándékom, hogy a diákok lássák: nincs végleges műértelmezés, továbbá az irodalomtudomány is éppen olyan tudomány, mint bármelyik másik: soha nincs vége, soha nem lehet befejezni – s talán éppen ettől szép a vele való foglalkozás ☺.

„Isten másodszülöttjé”-nek tárgyalását könyvünkben megelőzi ugyan Szophoklész, de én magam nem ragaszkodnék feltétlenül e sorrendhez. Lehet, hogy éppen ennek kapcsán tanítanám meg, hogy a diák és a tanár a tanítási folyamatban legyen éppen olyan bátor, mint a színész és a rendező. Ők ugyanis mindig arra törekednek, hogy a maguk korához igazítsák régi idők drámáinak szövegét és

A diák és a tanár a tanítási folyamatban legyen éppen olyan bátor, mint a színész és a rendező.

az azokban megjelenő problémahalmazokat is. (Közbevetőleg kérdezzük, vajon miért is van az, hogy miközben a magyartanárok efféle adaptációkat tanítanak, ők maguk még azokat a lehetőségeket sem használják ki szabadon, amelyekre a *Kerettanterv* is lehetőséget ad?)

Korábban nagy port vertek fel a farmeres *Hamlet*-előadások, ma ez már szinte színházi közhelynek számít. De mikor merészkedne egy magyartanár például arra, hogy Arany János fordítását „felülbírálv” új fordítással kísérletezne diákjaival valamely *Hamlet*-részletet illetően? Vagy hogy a *Hamlet* helyett ne a *Romeó és Júliát* tanítsa, hanem a *Szentivánéji álmot*...?

Meggyőződésem szerint nincs más út az irodalomtanítás, a magyartanárok számára a jövőben, mint a radikális bátorság.

Meggyőződésem szerint nincs más út az irodalomtanítás, a magyartanárok számára a jövőben, mint a radikális bátorság. Igen, olyan bátornak kell lenni a katedrán, mint az *Antigonét*, a *Romeó és Júliát* vagy a *Tartuffe*-öt adaptáló színészek és rendezők voltak és lesznek a jövőben is.

(**Romeó és Júlia**) Kétségtelen, hogy ez az emberiség egyik legszebb története. S talán ez az egyetlen mű ma már – sajnos –, amelynél nem teher még az sem, ha „kötelező olvasmány”. Gondoljunk bele: Júlia a fikció szerint ugyanannyi idős, mint a velünk szemben a padokban ülő gyerekek! (De jó lenne, ha legalább a drámákkal foglalkozó órákon nem egymás mögött és a tanárral szemben ülnének a gyerekek, hanem körben!)

Nemcsak az életkorok és a cselekmény pörgése, a véletlenek hihetetlenek ebben a drámában, hanem az egész egy olyan, minden elemében valószínűtlen történet, amelynek mégis minden pillanata a helyén van, mégpedig azon a helyen, ahonnan egyetlen tér-idő-pillanattal sem mozdítható odébb.

(**Búcsúzóul**) A lényeg az volna a négy középiskolai évben, hogy valamifajta személyes, őszinte viszony alakuljon ki diákjainkban az irodalom iránt. Mondhatnánk nekik búcsúzóul: Legyen legalább egy-két versünk, drámánk, regényünk, amelyet szeretünk, s elraktározunk a hátizsákunkba akkor is, ha utunk később majd az irodalomtól távol eső vidékekre vezet. Mert így mindig találunk e távoli tájakon is kapaszkodókat, s ha muszáj, hát mindig lesz hova visszatérnünk.

(**Kányádi**) A tankönyvsorozat Kányádi Sándorral kezdődik és zárul, s a kettő között legfőképpen mindvégig az írásról, a beszédéről, a betűkbe rejtett értelemről van szó.

Arról, hogy „...minden egyformán fontos, mert minden csak az érzéstől lesz fontos, mellyel szemügyre vesszük a világot.”⁶

Az író, a költő pedig arra törekszik, hogy ezeket az érzéseket, gondolatokat betűkké, mondatokká rakja össze. Értelmes emberi szavakká. Melyek által mégiscsak kisimulhat néhány ránc a mindenség homlokán.

6 MÁRAI Sándor: *Vendéjáték Bolzanóban*. Budapest, Akadémiai–Helikon, 1991. 23.

BALOGH ENDRE

A MaNDA nem egy jó csaj, mégis sokan fogják lájkolni a neten

Interjú Lovas Lajossal

Aki szeretne kényelmesen, egy tea mellett megnézni néhány fotót, régi reklámot, esetleg filmet, elolvasni egy könyvet, és örülni annak, ha minden elképzelhető műalkotás egy helyről lenne elérhető, várhatóan szeretni fogja a MaNDA internetes portálját. A jövőben talán olyan természetes lesz a MaNDA léte, hogy el sem tudjuk majd képzelni, miképp bírtunk élni nélküle. Lovas Lajossal, a MaNDA főigazgatójával a fenti rendszer háttéréről beszélgettünk.

Hol működik a világban olyasmi, mint ami a MaNDA, a Magyar Nemzeti Digitális Archívum?

Mindenhol törekednek egy központ létrehozására, még ott is, ahol régen kezdték a digitalizálást, és erők a kisebb szereplők. Rengeteg vita lezajlott már, mivel mi viszonylag későn léptünk – persze még most is élő ez a téma, és még mindig rengeteg kérdés van. Például az, hogy jogdíjasak-e a metaadatok. Az Európai Unióban az ENUMERATE Projektet (<http://enumerate.eu/>) azért hozták létre, hogy megalkossanak egy uniós szintű kulturális digitális katasztert, de a MaNDA tulajdonképpen egy kis Europeana (www.europeana.eu).

Mi van a MaNDA honlapján (www.mandarchiv.hu) most?

Már most elérhetők különböző közgyűteményi adatbázisok, a kereső működőképes. Az eddig zárt magyar játékfilmes keresőt feltöltöttük, ebben negyvenötezer tétel található: rendező, színész, cím etc. Ezekre rá lehet keresni, ugyanis minden közreműködő megtalálható az adatlapon, és minden közreműködőnek saját adatlapja van, melyek így egymásról is megnyithatók. Gyakorlatilag egy kutatói adatbázist nyitottunk meg a nagyközönség számára a neten. Lehet már keresni a Digitális Irodalmi Akadémia kötetei közt is. Itt található majd a Szépművészeti Múzeum képtárának egy része, és így tovább. Egyelőre az eredeti adatbázisok metatartalmaiban keresünk, bár tükrözni is tudnánk őket.

A közeljövő tekintetében fontos: a fotó- és plakáttár háromezer fotója és ötezer plakátjából 1000 darabot digitalizáltunk, melyeket feltöltöttünk a fent említett Europeana-ba. A Mozgóképtár a magyar mozgókép történetét öleli fel a kezdetektől – ezek megjelentek CD-ROMon, amit már senki nem használ, tehát azt szeretnénk feltölteni a webes felületre. Itt a híradó- és dokumentumtárban megtalálhatók a híradók, melyek tartalmát szövegesen rögzítették, ez kereshető adatbázis, és nyilvánossá tesszük majd, a mozgóképeket szintén. A filmhíradok.hu hasonló kezdeményezés, de ott csak a heti híradók vannak meg, nálunk sokkal nagyobb a már most feldolgozott anyag.

Nem mindegy, ki juthat hozzá a tudáshoz, a műalkotásokhoz. A kulturális örökség demokratizálódásában az államnak akkor lehet nagy szerepe, ha megőrzi, és minél nagyobb mennyiségben minél egyszerűbben kereshető módon mutatja fel a kulturális örökség adatbázisát. Mi ennek az egész gyűjteménynek a koncepciója?

Ha megnézzük külföldről, kulturális adatbázisok terén mi a helyzet Magyarországon, akkor azt látjuk, hogy van több száz különböző múzeum, közgyűjtemény, néhányánál adatbázis sincs, sok minden nem található meg interneten – ez nem jó. Ha majd egy központi helyen megtaláljuk a gyűjtemények jelentős részét, akár egy kisvárosi múzeumában elhelyezett képet is, az jó, rendezett ország képét mutatja.

Ezért a MaNDA az interneten a köz-, magán- és egyházi gyűjteményekben található magyar kulturális örökséget egy pontból teszi majd elérhetővé, gondoskodik a digitalizáció módszertani egységességéről, és a digitalizáció folyamatában maga is tevékenyen részt vesz azokon a helyeken, ahol erre igény van, de nincs kapacitás. A gondolati alapokat Horváth Iván professzor és munkatársai segítségével raktuk, rakjuk le.

Pénzeinket egyrészt a magyar államtól kapjuk, másrészt bevételi kötelezettségünk szerint a Magyar Nemzeti Filmvagyon Zrt.-től érkeznek források. Pályázatokon is indulunk, ilyen módon valósulhat meg például az özdi Oktatási, Kulturális és Digitalizációs Központ.

Hol tart most a MaNDA mint projekt?

Kísérleti stádiumban, de rohamosan fejlődik. Tavaly jött létre az intézmény a jelenlegi formájában. A gazdasági válságra adott kormányzati intézkedések következtében kevés forrásból tudtunk gazdálkodni, de kiépítettük a MaNDA központi weboldalát. Egy kérdőíves felmérés segítségével nemsokára megtudjuk, hogy a különböző gyűjtemények mekkora része digitalizált, és milyen formában az.

Az biztos, hogy nagyjából négy különböző nyilvántartó rendszert használnak a magyar múzeumok, és a legtöbbnek van szabványos kimeneti pontja. Nagy vonalakban: van egy német rendszer, egy amerikai, a Nemzeti Múzeum és a PIM egy magyart használ, és van még egy negyedik, mely jelenleg nem képes illeszkedni a mi keresőnkhez, de kis munkával az is alkalmas lesz rá. A tartalmakat így tehát el tudjuk érni – a kérdés az, hogy milyen ez a tartalom. Van olyan galéria, melynek negyven ezer műalkotásról van digitalizált adatlapja, ezeken sok minden meg is található – de a kép nincs meg digitálisan, vagy

legfeljebb nézőkép. Az internetező közönség viszont elsősorban a képre kíváncsi, nem az adatlapra: a képet szeretné megnézni, esetleg a szobrot 3D-ben körbeforgatni. A Szépművészeti Múzeum áll a legjobban, nekik tízezer nagyfelbontású digitalizált képük van, melyeket szeretnék is nyilvánosságra hozni. Nekik az a filozófiájuk, hogy meg akarják mutatni azt, amivel rendelkeznek. Ennek mi örülünk. Aztán vannak múzeumok, ahol léteznek belső adatbázisok, de nincsenek metaadatok. Amikor tehát fotózták, még emlékeztek, hogy mit fényképeztek, de aztán nem jegyezték fel, és elfelejtették. Olyan intézmény is van, ahol tíznél több adatbázis van, de ezek nem kommunikálnak egymással. A levéltári projektek nagyon jól haladtak.

Azt gondolom, az összehangolási munkával ludas az állam. Megpróbálta, a MuNyil (múzeumi nyilván tartó) rendszert ingyenesen lehetett használni, de mivel nem volt igazán tökéletes, mindenki más kezdett alkalmazni. A MaNDA módszertani központ-szerepe például az összehangolás lesz. Remélhetőleg minden uniós vagy magyar költségvetési pályázati kiírásban szerepel majd, hogy a digitalizálásra nyert pénzekből a szabvány szerint kell megvalósítani a projekteket.

Eddig tehát a kulturális örökség már meglévő digitalizált tartalmait nyitotta meg először a nagyközönség számára, vagy tette hozzáférhetővé saját honlapján is a MaNDA. Hogy áll a digitalizálással?

A források tekintetében az uniós támogatások elkerültek bennünket, hiszen mire létrejött a MaNDA ötlete, a közép-magyarországi régióban már nem volt pályázat. Ezért találtunk könnyen egymásra Ózddal, és konzorciumban tudtunk pályázni. A digitális korban nem számít, hogy egy adatbázis fizikailag hol helyezkedik el. A klimatizált, őrzött raktárbérlet ott még olcsóbb, régóta ki nem állított tárgyakat olcsón ott lehet tartani, esetleg be is lehet őket mutatni. Ráadásul akár határon túlra is lehet hatása, hiszen közel van Szlovákia. Szerverkapacitást, módszertani központot és egy digitalizáló műhelyt is fel szeretnénk állítani az odaszállítható múzeumi, levéltári vagy vállalati tárgyak feldolgozása céljából. Lenne egy mobil egység is, mely odamegy, ahol igény van rá, és a fotós vagy a 3D-szkennelés helyi muzeológus segítségével rögzíti a gyűjteményt – a digitalizált anyagot megkapja a gyűjtemény és a MaNDA is. Ózd lenne a kulturális GPS-projekt számítástechnikai-szellemi központja.

Ez szintén már egy elindított projekt, a kulturális GPS-ről szó esett a médiában, a régóta az elektromos iparban dolgozó Nyíró András vezette Appsterrel készítette a MaNDA. Mi lesz a kifizetése?

A kulturális GPS a MaNDA androidos és iPhone-készülékeken futó alkalmazása, alprojektje. Már most működőképes, 500 kárpát-medencei helyszínt töltöttünk fel az adatbázisba. Működik rajta a „kiterjesztett valóság”, tehát ha fényképezőgép üzemmódban körbeforgatjuk a telefonunkat, megjelenik rajta mindaz, ami 10 kilométeres körzetben található. A térkép gomb segítségével oda is navigál a kiválasztott célhoz. Egyben eseménynaptár, elmenthetjük a kedvencek közé, továbbküldhető.

Webes változata is van?

Várhatóan lesz, pályázati pénzekről függ. Mindenképp folytatjuk a programot, több mint 14 ezer helyszín jöhet számításba, ezek feldolgozása azonban nagy forrásokat és sok időt igényel.

A jelenlegi jogi környezet minden kérdést szabályozni tud a MaNDA körül, vagy szükség lesz itt is változtatásokra?

Bízom benne, hogy egy új kötelespéldány-rendelet értelmében a jövőben minden, ami digitális kiadvány, beérkezik a MaNDA rendszerébe. A kiadó kitölt egy metaadatlapot, feltöltheti a kötetet, majd kap egy visszaigazolást, hogy sikerrel járt. Az itt lévő anyag keresővel lehívható lesz.

Kihátással lesz ez a digitális könyvtári kölcsönzésre?

A könyvtárakban a beiratkozási díjért digitálisan is kölcsönözhetőek lesznek a kötetek ezen a rendszeren keresztül, ez könnyen ellenőrizhető, mivel az eszközök, azaz az olvasók/readerek a könyvtárak tulajdonában lesznek.

A tervek kapcsán viszont több szerzői jogi kérdés is felvetődik. A legfontosabb: hogyan jutnak el az olvasókhoz jogtisztán a könyvek. A jogkezelőkkel mindenképpen egyeztetni kell. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalával egy DRM-nek is nevezhető rendszeren dolgozunk, amit egyfajta webáruházként lehet elképzelni, és képes nyomon követni a felhasználást. A jogdíjjal terhelt anyagok árának a jogtulajdonos által meghatározott kreditrendszer alapján kapja meg az összeget – a MaNDA minimális kezelési költséget számol csak fel majd. Nekünk ugyanis az a feladatunk, hogy a kultúrkincset elérhetővé tegyük, nem az, hogy kereskedjünk. De ez nem jelenti azt, hogy ingyen adhatnánk át más szellemi tulajdonát.

Megkapható lesz például egy könyv részlete is e-bookként ebben a rendszerben? Itt rengeteg apró dolog van, amit szabályozni kell.

A legtöbb ember nem akarja ellopni a kulturális javakat csak azért, mert el lehet lopni őket. Ha kiírják, hogy ne lopd el, fizess ki...

...ez szerintem nem elég. De abban a pillanatban, ha tisztességes árat sikerül kialakítani, ha daraboltva lehet vásárolni, akkor...

...ha kontingenst árulok, tehát ha 5000 forintért egy hónapig költhetsz, amiért elolvashatsz 10 vagy 20 könyvet, megnézhetsz 40 filmet, akkor van esély arra, hogy fizetnek a tartalomért.

Ha azt is garantálni tudja a MaNDA, hogy nemcsak most, hanem jövőre is így lesz, talán nem törik fel és töltögetik a fizetős tartalmat nagy mennyiségben.

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala készít egy szellemi tulajdonvédelmi stratégiát, melyben a MaNDÁ-ra fog építeni. Célunk ebben az, hogy a lehető legtöbb embernek jó legyen.

Vannak az interneten hiteles helyek, bár nem pont úgy, mint a középkorban – de ha a MaNDA garantálja, egyszerű leírások segítségével, hogy milyen elven működik...

Igen, itt szerzőként követni lehet majd, hogy hányan olvasták a könyved, hogy ezért mennyi jogdíjat fog kapni. Nem kötelezzük, és nem is kérhetjük arra a kiadókat, szerzőket, hogy állapotodjanak meg velünk. Ám ha nagyságrendekkel mérve is ez lesz az ország legnagyobb kulturális kapuja, óriási mennyiségű látogató jelenik meg itt. Vajon hova megy körülnézni az ember, ha keres valamit, és van egy szuper kulturális webáruház, ahol ráadásul ingyenes tartalmak is megtalálhatók – hát oda.

Ez a nevelés a fiataloknál kezdődik, és az is fontos, hogy nekik milyen formában, mit kínál a MaNDA.

A kultúrát a gyerekek, fiatalok számára is befogadható módon szeretnénk bemutatni. A Total War motorja segítségével például korhű animációs filmet készített több csatáról Baltavári Tamás, a Történelmi Animációs Egyesület alapítója. Aztán vele közösen készítettünk egy programot: két dimenzióban ötven csatát lehet vele lejátszani. A játékok egyenként mintegy 10-15 percesek, szeretnénk idén március 14-én bemutatni a nagyközönség számára. Ha a diákok jobbak, mint a történelmi szereplők, akár meg

is változtathatják a csata kimenetelét. Ha ez sikerül nekik, valamint más feladatokat is megoldanak, akkor jutalmat kapnak: letölthetik a játék 3D-s változatát.

Ezentúl elkészül idén hat animációs film. Az a célunk tehát, hogy úgy mutassuk be a kultúrát, hogy közben játszik a gyerekek.

Lesz saját gyártású „felnőtt tartalom” is?

Itt van például a Cseh Tamás Archivum: megegyeztünk a jogutóddal a kulturális célú felhasználásról, a Magyar Mozgóképkincs Megismertetéséért Alapítvány végzi a digitalizálást. Válogatást adunk majd például Cseh Tamás személyes tárgyaiból, melyek a MaNDA adatbázisában jelennek meg hetente, ez unikális lesz.

Aztán itt van a Jászai-on elnevezésű kiterjedt programunk, mely Jászai Mari emlékét dolgozza fel. A honlapon például látható Jászai Mari egyetlen filmje, 1914-ből, a *Tolonc*. Kolozsvárott készült, Kertész Mihály – a *Casablanca* rendezője – első alkotása.

Egy ilyen projekt esetén kulcsfontosságú, hogy beágyazódjon a kulturális térbe, amelyben el kell látnia a feladatait. Ezt hogy próbálja meg a MaNDA?

A honlapunk (www.mandarchiv.hu) kulturális portálként is működik majd, rendszeresen létrehozunk tehát új tartalmakat. Lesz egy internetes tévénk (www.mandatv.hu), melyen régi híradókat adunk, archív reklámokat, mostani, általunk készített kulturális híradót, majd egy jogtisztá filmet. Archív reklámból a MAHÍR együttműködésével 5000 telerces áll rendelkezésre, ezeket feldolgozzuk, és úgy tűnik, a jogokat sikerül megszerezni ahhoz, hogy folyamatosan adjuk őket. A kulturális híradót várhatóan az RS9 Színház pincéjében készítjük, megpróbálunk sok humorral elbeszélgetni a hét eseményeiről. Új személetet szeretnénk adni a kulturális híradónak, amivel reméljük, nézőket is vonzunk majd.

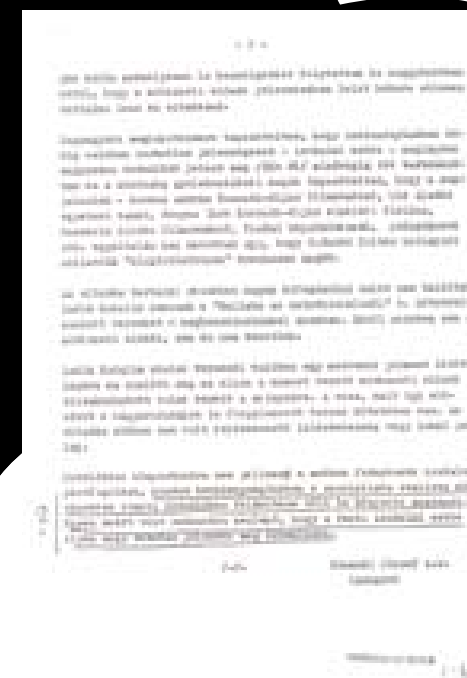
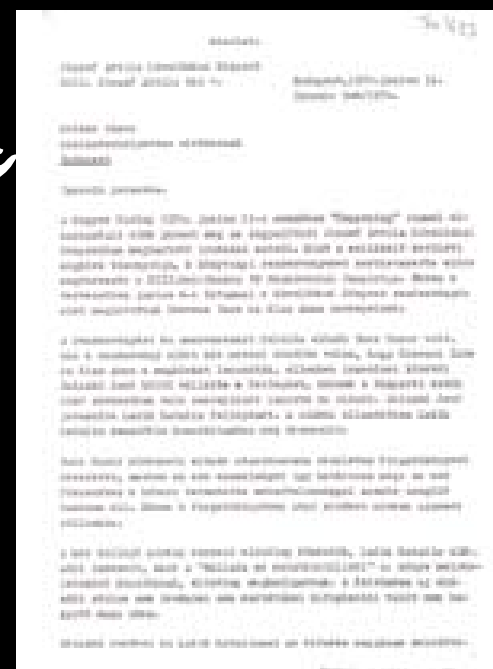
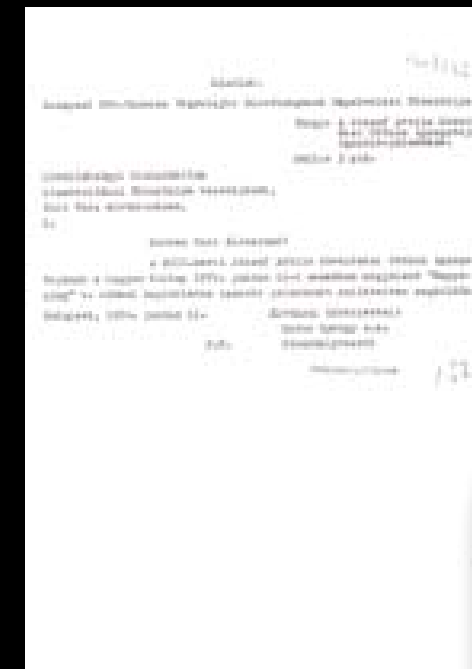
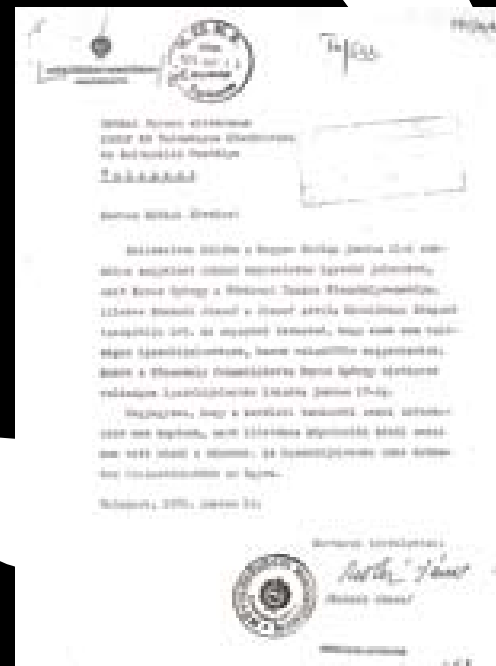

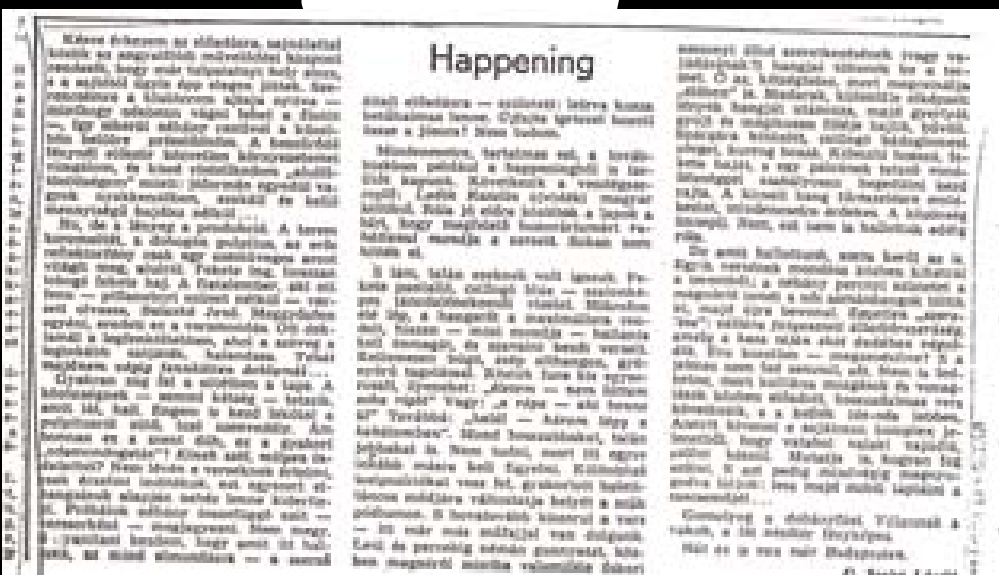
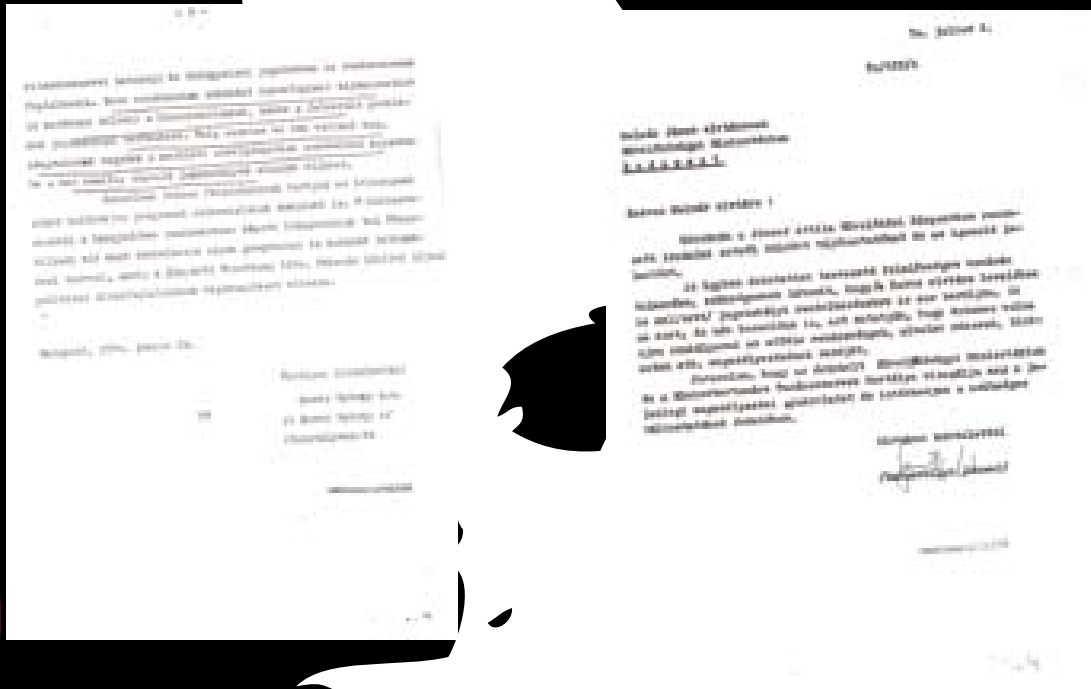
LADIK KATALIN

Feketeleves

(Részlet a Folyékony tükör című készülő regényből)

A Művésznő botrányos előadói estje Budapesten Balaskó Jenővel 1970-ben
– A Magyar Országos Levéltár dokumentumai erről az estről

1970 június 11. ORSZÁGOS SZERZŐI
Régis Károly 165

GÁL FERENC

Opera

Augusztus nem enged.
A falak pattognak a hőtől.
minden tárva-nyitva,
és a szomszédban húros
hangszerét nyüstöli a gyermek.
Mintha csak az anyját kísérné,
a vendég-hajasszonyt,
aki éppen azt üvölti:
kiirtom az egész családot,
meglásd, az lesz a vége.
És a fedőt tökéletes ütemben
a fazéka hajítja. A válaszfal
mögött a férfi arra figyel csak,
hogy a csont fölötti kiborotvált
részen gombostűfejekként
áll a vére. Ami selyeminghez
vagy az első leosztás könnyed
légköréhez nem illik.
A hajnalt megelőző óráról
nem is beszélve, amikor a hátsó
terem szellőzőjébe a hegyi levegő
bezuđul, a tarkók megfeszülnek,
és a kémlelőlyuk mögé visszatérő
szempárra a kibic szavakat keresgél.

Beszámoló

Sokáig biztonságban voltak.
Beállítva tökéletes pózban,
túlzó vágy és szégyenletes életrajzok
nélkül. Jó gazdaként a színpalak tövében
tologattam őket könnyű rudakkal,
és szövegüket három hangfekvésben
mondtam. A jelenet viszont,
ahogy a beavatás végét jelző mondatot
a bódulat jeleivel tagolták,
a finálék után sem hagyott nyugodni.
A közbenjáró úr szerepét magamra véve,
pálcámmal végül sorra homlokukhoz
értem a megfelelő szavakkal.
Még aznap éjszaka belátták,
hogy remegés már nem csupán
az épületből jön, és ellenszer után
nem is kutattak. Tanulságos volt,
ahogy egymás vállán magukat először kísérták.

Megfizettek mindenért a macskának,
az előtérben ruhadarabokat cseréltek,
majd kisdud fogadalmakkal útra keltek
az esőben, a gépezet kattogása nélkül.

Kimutatás

Három dolgot tanultam apámtól.
Egészen kis koromtól rám bízta,
hogy kávéját finomra daráljam
a rézhengerrel, és meg is szagoljam.
Már borotválkoztam, amikor ünnepi
fogások fölött és harmadik személyben
kitért rá, hogy mit jelentett felesküdni
az álomgyárra. Azután hosszú ideig
semmi. Már kitüntetéseit sem viselte,
amikor egy délután lesétáltunk
a partra, teraszjegyet vettünk,
és figyeltük a lavírozó hajókat,
ahonnan minket is figyeltek.
A korlátba kapaszkodva rákezdet,
hogy betűrt inggel vékonyabb
vagyok kutyámnál. Vigyázzak,
folytatta, mert ebben a városban
a házakat is le kell horgonyozni
minden irányban, csak a hozzám
hasonlók ezt nem találják
feljegyzésre érdemesnek.

VÉGH ATTILA

Európa elrablása

Nem veszi észre, hogy alkonyodik már, vénül a nappal,
sárgul a fényképarc az időn, már látja az este.
Összehajolnak a fák, bánat borul össze vigasszal,
útja fölött meghajlik a tér, átível a kék híd,
elsápad, hörgő bika szarvát festi az újhold.
Lépte alól elporlad a föld, a liget megbillen,
ládbogás a szívében. Így jön el érte a rabság.

A lány érzi vesztét, vágat a dühödt állat,
meg sem áll vele Ázsiáig. Ott a jövő.
Hát valahogy így. Játsszanánk tovább
fáradt fák alatt, de mozdulatainkban
szárnysuhogás. Mert ébren tán jót akarunk,
de az álmögömb szörnyeteg szeme.
Kis akaratok napsütötte játéka fölé
teríti szárnyát a végzet. Kinéz a tükörből,
belőlünk küldi ránk halálhírnökét.
Megfejteti sötét titkait? Kitépni egy
tollát, hogy a hiányon átlásson a hajnal?
Hogy *ebben* a fényben írjuk a verset,
vénánkba szúrva hegyét? *Erre* hegyezzük ki?
Vagy hogy elmeneküljünk előle? A sors kitépett
evezőtollával a sors elől evezni?
Ugyan mit vinnénk át, hova?

Ne mozdulj. Engedd, hogy a mítosz elérjen.
Mondj röntgenverset megcsontosodott éjben.
Porló föld alattunk, fák összeborulnak,
fűrészdal: stílbravúrja van-vagy-nincs úrnak.
Bánat, vigasz szétnő, sehol egy szent liget,
hol fölénk borul csitítón: „nem éri meg”.
A kor azt hazudja: van idő megállni,
mert a semmimélyből ránk virradhat bármi.
Harang szól valahol, olvadt súlyba merül.
Egyedül vagy. És ezzel nem vagy egyedül.

Nemzeti dal

Kolozsvár, 2010 december

„Mindig” – mondja a lámpa.
„Talán” – mondja a tükör.
Az ajtó azt mondja: „Hátha”.
Talán mindig egy hátha gyötör.

BORBÉLY SZILÁRD

• tamás •

kezdetben az autómárkák
érdekelték • a testvérével
később is csak a kocsikról
beszéltek • minden közös

séta játéknak indult • és
tudáspróba lett belőle • a
szobája makettekkel lett
tele • az évek múltak •

valamire törekedett az iskola-
idő alatt • a bizonyosságra •
mondta később • a matek is
egész jól ment • meg a réal-

tárgyak úgy általában •
testvérét inkább nyelvek és
művészetek vonzották •
de őt a kézzel megfogható

világ • a valós idejű tőzsdei
kereskedés is egy időben • de
olyan áttételes a másodlagos
piacok léte • az egyetem nem

volt kérdéses • a test marad
a végső bizonyosság • mondta ••
orvosnak lenni pedig a kétely
felszámolása • legalábbis

A lámpa alatt állok.
Titkos jelem a foncsoron.
Kinyithatatlan határok
öntözik üveghajnalom.

Őrt állok ezen a helyen.
Ha ellépek, feltör a hétfő.
A kedd mondja el pénteken,
mit vártam ettől a héttől.

„Semmit” – mondják a tájak.
„Minket” – mondják árnyalakok.
Utazom haza. Visszavárnak
a minden határon túli magyarok.

ezt ígérte néki ez a pálya • az
anatómiavizsga és a bonc-
tanóra volt a favoritja • a
CT titkon átlát minden

szöveget • a képernyőn egy
program összerakja újra • meg
se kell nyitni a felszínt • de
eltakarja • a bizonyosság

ennél egyszerűbb • az
ikertestvére sorsa egész
más lett • alkalmazott
grafikai szakra ment ••

de őt végül csak a sebek
érdekelték • arról írta meg
a diplomáját •• a felszakadt
bőrt • az átvágott izmokat

csodálta • saját kezével bele-
nyúlni a friss sebbe • sóváran
vágyta • ezért kérte végzés után
magát a traumatológiára •••

„Belevágunk – a többit majd meglátjuk.”
Napóleon

„Ma este majdnem meghaltam.”

Újraolvasom a laptopon a tegnapi bejegyzést. Ott vagyok megint a Thököly úton, záporoznak az autók, nekem meg sávot kellene váltanom, ugye, hallom, ahogy rám dudálnak hátulról, látom a villogást jobbról – és mindez sokkal ERŐSEBB most, mint tegnap este volt. Mintha az eredeti élmény volna az emlék, és az újraképzelt eseménysor a valóság. „Vadul lüktet a szívem, a bordáim majd belerepednek – mint annak a szerencsétlen gyíknak a múltkor erkélyemen.” Látom a sárga műanyagszalagot meg mögötte az akácfát, közvetlenül a hűtőrács előtt, látom az összes kis redőt a fa törzsén, meg tudnám érinteni a tenyeremmel. És most mintha még azt is jobban érteném, miért húztam elő akkor a telefonomat, és miért hívtam gondolkodás nélkül a mentőket. „Egy balesetet szeretnék bejelenteni. Súlyos. Közúti, igen, autóval. Itt, Pesten, a... Thököly sarkán. Hogy? Ez a... a... Cházár András utcai sarak. Cé, há és zé, császár. Egy nő, egy Alfa Romeóval. Személyi sérülés? Igen. Elég komoly. Gyorsan kellene... jönni. Hogy én ki vagyok? Én...” Ez volt az utolsó hívásom, még itt a játszótér mellett sem kapcsoltam be a mobilt. „Kinyomom: a képernyő elsötétül. Fújtok egy nagyot, aztán elcsavaram a kulcsot: a motor felbűg. Hátramenet. Eltolatok a fától, még, még, jó. Aztán jöhet újra az egyes. Megmarkolom keményen a kormányt, tíz óránál és kettőnél. Igen. Fel a kuplung, le a gáz...” És már pereg is a tegnap este filmje, rohan felém a szalag meg az az akác, a kérgét fehérré olvasztja a fényszóró – és közben az is felidéződik, mire gondoltam akkor ott a volán mögött. „Kinyomom: a képernyő elsötétül.” „Igen. Fel a kuplung, le a gáz...” Ezekre. Szavakra és mondatokra. Vágtattam bele a nagy semmibe, és közben... azt fogalmaztam, hogyan is fogom én ezt megírni!

Anna Karenina, ha naplót vezet, biztosan nem veti magát a vonat elé. Legfeljebb majdnem. Nagy kedvvel rajzolta volna viszont át (vagy inkább túl) a természetellenesen nevető lányka alakját, meg a moscos, otromba parasztét, aki a vagonok kerekét kocogtatta.

Ma már elviselhetetlennek érzem ezt a rengeteg retusálást itt a tegnapi szövegemben. Kimaradt belőle a micisapkas bácsika, meg az ő ökölrázása (majdnem nekitolattam menekülés közben, de nyilván ellátták volna helyettem is a lelkiismeretes mentőskö...), kimaradt a koldus, ahogy a Keleti mellett a pirosnál szemrevételezi a lökhárítóról lelógó sárga szalagot, és aztán rám vigyorog, meglepően ép és fehér fogakkal. Bekerült viszont, ahogy elpusztítom a KÖNYV2 mappát. Azonnal nekiláttam, tényleg, amint hazaértem, még cipőben-kabátban. „Már rajta volt a nyíl a TÖRLÉS parancsán, aztán mégis félrerántottam onnan, és inkább apránként semmisítettem meg mindenemet, szövegenként, betűről betűre. Majdnem húsz percig eltartott. Megbabonázva bámultam, ahogy meg-megvonaglanak a sorok, és ahogy a kurzor, ez a falánk féreg jobbról balra és alulról felfelé haladva felfal mindent.” A vég-sőkig próbáltam nyújtani a kint, annyira édes volt, úgyhogy „előkerestem az asztalfiókból az eredeti, kézzel írott vázlataimat is, és máglyára vettem mindet. Ott álltam a fürdőkád mellett, meztelenül, és bámultam a lángokat. Mintha a saját kivégzésemet néztem volna végig.” Azt persze már kihagytam, hogy először nem akartak meggyulladni a lapok, csak amikor hajlakkot fújtam rájuk, utána viszont alig tudtam eloltani a tüzet. Meztelen is csak a végére lettem, miután összefröcsköltem és -kormoztam a ruhám. Nem írtam bele, hogy hólyagosra égett a hüvelykujjam, mint ahogy azt sem, milyen csúnyán összeroppan a zománc a kád falán, mintha lakkozott decoupage-papírba csomagoltam volna. Ezek persze mellékes körülmények, mit sem változtatnak a lényegen. A lényeg pedig, hogy megcsináltam, elpusztítottam mindent. És hogy miért? Egyszerű a válasz, Kedves Naplóm. Igen. AZÉRT TETTEM, HOGY LEÍRHASSAM NEKED: MEGTETTEM.

„Meghalt az apám.”

Ez már egy mai mondat, délelőtt tizenegykor hangzik el. A tanteremben ülök, a tábla előtt, a hallgatóimmal körbevéve. Kreatív írás. Az utolsó alkalom. Mindenki engem figyel, naná, tanulni akarnak tőlem.

A KÖNNYEKET, JEGYEZZÜK MEG, NEM A FÁJDALOM, HANEM A FÁJDALOM TÖRTÉNETE FAKASZTJA.

„Hetedikes voltam, és ezt feleltem arra a kérdésre, hogy ugyan miért nem hoztam be az utolsó felszólításra sem a pénzt az osztálykirándulásra: mert meghalt az apám. ‘Ma reggel, igen, otthon. A szíve.’ Az osztályfőnök elpirult. ‘Ó...’ Nem tudott mit mondani. Inkább befizette helyettem az égszet, zsebből. Hamar szétterjedt a hír, egyre több és több szem szegeződött rám az órákon, aztán már a szünetekben, a folyosón is. ‘Hallottam, mi történt’ – jött oda homlokráncolva a Vera néni a menzán. ‘Nem akarsz hazamenni?’ Megráztam a fejem. Ő erre bólintott egyet, és megszorította hosszú ujjával a vállamat. Majdnem elejtettem a tálcát. Rizses hús volt, emlékszem, meg almakompót. Hazafelé ment felnéztem a templomtoronyra: tudtam, hogy sokan figyelnek hátulról. Lassan baktattam. Betértem a fagyizóba, és még ott is elmondtam a hírt: ‘Eper éés... karamell. És habot is. Ma halt meg az apám.’ ‘Ó.’ A körtéyes-főkötös nő egészen ideges lett tehetetlenségében. Adjon nagyobb gombócokat? Ne fogadjon el pénzt érte? De vajon illik-e egyáltalán fagyit nyalnom, összefér-e ez a gyásszal? Akárhogy húztam is az időt, annyira lassan nem tudtam lépkedni, hogy végül haza ne érjek. ‘Hát te meg?’ Apám az asztalnál ült. Előtte egy szétszerelt elemlámpa darabjai, meg a tévé, és abban valami délutáni foci-meccs. ‘Elaludtál hazafele jövet?’ Emlékszem, mekkorát nevettem ezen.”

Itt pillantok fel először a kezemben hullámszó szövegből. Kimért lassúsággal végigfuttatom a tekintetemet a hallgatóságon, mielőtt folytatnám.

„Apa nem halt meg. Egyszerűen elfelejtettem a határidőt meg a pénzt, sokadszor is. Hazudtam valamit, előbb csak az osztályfőnöknek, aztán mindenki másnak is, és beleszédültem a magam kavarta örvénybe. Megrészgitt a lehetőség, hogy átalakíthatom a valóságot, egyetlen mondatral, hogy megváltoztathatom a saját sorsomat is. Istennek éreztem magam, teremtvő és pusztító hatalomnak. Tudtam, hogy iszonyú árat fizetek majd vakmerőségemért, napokon vagy akár órákon belül, mégis megtettem. Aznap lettem író.”

Lapozok, vagyis megfordítom a papírt, és előrehajolok a székből.

„Aki író szeretne lenni, tudnia kell, mibe is kerül ez majd neki. Mindent elveszít majd. Kizuhan a világból. A készülő szöveggel kel és fekszik, még csokolázás közben is ez jár majd a fejében – készülő mű pedig mindig lesz, mindig. ‘Mire gondolsz most, drágám?’ ‘Hogy? Ja... Semmire.’ Mintha megcsalná, elárulná a másikat. És hát... semmi *mintha*, ez is történik valóban. Az író mindig máshol van, messze. Titkai vannak. Mániái. Az író egy magányos megszállott, egy remete, akinek viszont folyton szüksége van másokra, a történeteikre, az arcukra, a mondataikra. Őket eszi. Az író egy kannibál, és ezért folytonosan furdalja is a lelkiismeret. És hogy mi ezért a jutalma? Pénz? Hírnév? Elégtétel? Ugyan. Nem jó üzlet. Aki rám hallgat, mást választ.”

Újabb hatásszünet, de ezúttal mozdulatlanul, üvegszemekkel.

„Amikor apám meghalt – úgy értem: *tényleg* –, már túlvoltam a könyvem megjelenésén. Egy baráti társasággal ebédeltünk. Ünnepeztünk, torta is volt. Akkor telefonáltak. A szíve. ‘Úristen’ – dadogtam, és akkor mindenki rám figyelt az asztal körül, lerakták a villákat, a gyereket is lepiszegették. Kerestem a szavakat, a mozdulatokat. ‘A kórházból kerestek. Meghalt az apám.’ Átöleltek és simogattak, még a barátnőm kislánya is. Mindenki rám figyelt és mindenki nagyon sajnált, de ez most egyáltalán nem esett jól. ‘Én most inkább... most én elmegyek.’ ‘Ó, persze, hogyné.’ A számlát is rendezték helyettem. A hajdani párom kötelességszerűen belém karolt és kikísért. Az első saroknál megtorpantam és őt is elküldtem. ‘Ne haragudj, én... egyedül szeretnék most lenni.’ ‘Hogyné, világos. Ha bármi van, ha segítség kell, hívj...’ Órákig bandukoltam aztán az utcákon, egy temetési menet tempójában, ötletszerűen váltogatva az irányt. Mentem, amerre a járőkelők meg a lámpák vittek. Meg-megbámultak, nyilván a könnyeim miatt. Egy idő után azt vettem észre magamon, hogy ha olvasgatom a feliratokat (reklámokat, utcanévtáblákat, a kezembe nyomott szórólapot meg az újságos standok színes szalagcímeit), akkor nem fáj annyira. Erről jutott aztán eszembe a tökéletes megoldás: írnom kell! Most azonnal!

Egy írószobából szereztem tollat meg egy jegyzetömböt, és kiültem egy árnyékos padra. És írtam. Egy buta kis sefüle-sefarka történet volt, szó sem volt benne apámról vagy a halálról. Egyszer-egyszer felnéztem írás közben, és azt vettem észre, hogy senki nem néz rám a sétálók közül. És nem azért, mert abbahagytam időközben a sírást. Nem. Azért nem fordultak oda, mert senki sem volt akkor ott a padon. *Eltűntem!* Cortazar a menekülés művészetének nevezte valahol az irodalmat: igaza volt. Flaubert a teremtés józan mámoráról ír, és neki is igaza volt. 'Hol vagy most, drágám?' 'Sehol! És mindenütt! Ahogy az Isten!' Az isteneket a történetmondók képére kreálták annak idején. Bárki megistenülhet közülünk. Nem kell hozzá több, mint egy toll meg egy kockás jegyzetömb."

Elhallgatók, felnéztek, de nem teszem még le a lapot. Valahol hátul, takarásban megreccsen a búcsúcsokor celofánja.

NE FÉLJÜNK A NAGY SZAVAKTÓL. NE FÉLJÜNK SEMMILYEN SZÓTÓL.

„A döntés az önöké. Én megtettem, amit megtehettem. Most pedig eltűnök, ahogy annak idején, évekkel ezelőtt ott a padon. A kurzusnak... vége."

Taps, aztán dobostorta, „keresetlen szavak” „a csoport nevében”, pár közös fénykép, indexek, mosolygás, dedikálás – ezeket nincs kedvem megírni. AMI KIHAGYHATÓ, TÖRLENDŐ. ALAP-SZABÁLY.

Autó nélkül megyek haza, hónapok óta először.

A körút így délben mintha egy vakuvillanás kimerevített pillanatában fehérlene. (Atombomba?) A sorompón túl azonnal rá is gyújtok. Kocsonyás vibrálás helyettesíti az öngyújtó felett a lángot. A járdán tölcseré pöndörödött papírcímke. Rálépek. Babona? Mit jelent vajon?

A Kálvin téren valószínűtlenül kövér és szőrös férfi görnyedezik egy szecessziós pad előtt. A Szépség és a Szörnyeteg. Egyik kezében nagyot mordul a csavarhúzó gép, a másikkal hátranyúl, hogy feljebb rántsa fenekén (értsd: valagán) a nadrágot.

A Szabadság hídon két kamasz támasztja a korlátot. Szorosan egymás mellett állnak: ketten osztoznak egy fülhallgatón. Mint akiknek közös titkai vannak, úgy mosolyognak össze. Odalent pedig csak hömpölyög és hömpölyög a Duna zavaros, páclészerű vize.

Mintha a pillérekből csorgott volna ki a feketeség: az Erzsébet híd árnyéka.

AZ EPIKA: SZÉP SZÁRAZSÁG. Igen.

A Gellért Szálló előtti parkolóban egy Szolzsenyicin-forma koldus fontoskodik. „Segít betolatni” az épp most érkező bordó limuzinnak, aztán hajlongva odasántikál az autóból kiszálló pároshoz. A nő adna valami pénzt, de a férfi nem engedi neki. A nő nem hagyja magát. Összevesznek. „Az én pénzem, nem?” „Ó, bocsánat, igazad van, add oda. Add neki a bankkártyádat, meg a gyűrűdet is mindjárt. Attól biztos boldogabb lesz. Vagy smárolj le!” A nő sértetten félrefordul. „Na menjünk. Gyere már!” A nő nem mozdul. A férfi nagyot legyint, mintha a rátapadt sarat rázná le az ujjairól, és elindul a pálmákkal övezett bejárat felé. A nő a hajába túr, rápillant a koldusra, aztán a jelenetet figyelő szemtanúra (rá), meg a kezében (az enyémben) szorongatott virágcsokorra. „Hm?”

Bartók Béla út. A falon egy pénisz hányaveti rajza. Lakkos fényű péksütemények a kirakatban. „Nem mondom...” – kap a fejéhez egy kamaszlány, olyan hévvel, mintha ki akarná tépni a haját. Mellette lépkedő hasonmása kajánul mosolyog – de lehet, hogy a fíntor csak a szája sarkából előfityegő cigaretta műve. Öltönyös férfiak fordulnak ki a sarki kocsmából, ketten fognak közre egy harmadikat. Lehetetlen eldönteni, támogatják vagy taszigálják. „Jól van” – mondja az egyik szélső. A középső csak pislog, nem felel. Utánuk nézek, aztán megállok a bejáratnál. Sötét van odabent, alig látni valamit. Egy barlang.

Mi ez? Társalkodás önmagammal? Alapanyag... *valamihez?* Emlék a mulandóról... *valakinek?* Gyónás? Az önmegismerés (meg persze-sajnálát) eszköze? A platói önszerelme? Önigazolás? Vége a napnak, ez meg ez történt, ma sem éltem hiába? Vagy egyszerűen egy mániává rögzült mindennapi pötcselekvés?

„Hm? Mi legyen?” „Igen, egy pillanat...” Hunyorogva is alig látok el az üvegpalcokon sorakozó palackok címkéig. „Nem is tudom.” „Hát én sem... Van itallap amúgy, az talán segít.” „Koktélok vannak? Azt lehet kérni? Orgazmus kellene.” A lenyalt hajú, maffiózóbabuszkás csaposnak a szeme sem

rebben. „Kicsi vagy nagy?” „Nagy.” Hála hosszú lábaimnak, sikerül feltornáznom a magam a bárszékre. Előrekönyökölök, és felmutatom a győzelem jelét: „Kettő.”

AKÁR EGY IZGALMAS SAKKPARTI. A TÁBLA MELLETT EGYRE SZAPORODNAK A LE-ÜTÖTT GYALOGOK ÉS LOVAK, FUTÓK ÉS BÁSTYÁK IS AKADNAK MÁR, EGYRE TISZ-TÁBB A KÉP, MÉGSEM TUDJUK, KI KAP VÉGÜL MATTOT.

„A filmekben ilyenkor kezdenek ki az efféle magányosan iddógáló növel. Leszólítják, mondanak valami váratlant... Nem akarna mondani nekem valami váratlant?” A csapos szív egyet az orrán. „Milyen váratlant?” „Nem tudom. Valamit, ami... Engedje meg, hogy bemutakozzam: az ön jövőendő férje vagyok. Mondjuk. Szellemes, nem?” „De” – feleli mosoly nélkül. Odébb lép, a vállára csap egy törülköződőt. Olajozott hajában egyenként meg lehetne számolni a fésülés barázdáit. „Akkor jó.” Csörömpölnek a jégkockák, ahogy mohó, férfias kortyokkal leiszom az első pohár felét, és rögtön közelebb húzom magamhoz a másodikat is. A csapos hirtelen visszafordul. „Meghívhatom én is egy orgazmusra? Hm?” Nézzük egymást, hosszan, két-három pislogásnyi ideig, és közben mintha arcot cserélnénk: a végén már én mosolygok és ő mered rám zavartan. „Hát ez elég zser volt... Provokáljam inkább én magát? Azt választja? Legyen az?”

NE FÉLJÜNK A NAGY JELENETEK TŐL. NE FÉLJÜNK SEMMILYEN JELENETTŐL.

„Gyere, smárolj le. Így, itt, a pult fölött. Hagyni fogom, gyere. Nem?” „Nézzé...” „Vagy akkor üss meg, ha nem kellek. Tessék.” „Hölgyem... Megkérem, hogy távozzon.” „Énnekem jogom van itt lenni, magának pedig az a dolga, hogy kiszolgáljon engem. Amennyiben elmúltam tizennyolc. Adjak személyit?” „Nem szolgálom ki, mert ön ittas.” „Itta-as? Én? A mindenit.” „Megkérem, hogy távozzon. Igen? Megírom a számlát...” „És ha nem tudok fizetni? Merthogy nem tudok... Csak nem fog kidobni egy... *nőt?* Egy gyenge, védtelen... *asszonyt?* Vagy igen?!”

A MESÉLŐ MINDIG TÚLOZ.

A Móricz Zsigmond körtér aszfaltján fél pár kesztyű hever, kötött, piros, gyermek méret – kesztyű ilyenkor, májusban? Figyelem egy darabig, rálép-e valaki. Galambok kupaktanácsa egy kerek, sötét folt körül: egy szürkére csoszogott rágógumi? Pipaillat.

A 47-es megállójában földbe gyökerezik a lábam. Hófehér ballonkabát, erősen őszi, szanaszét dróthaj, ovális papszemüveg... Kihúzom magam, odalépek eléje. „Ön az, ugye?” A lehető legostobább kezdés. Nem is várom meg a választ, két kezemet alvajáróként előretartva rákiáltok: „Élek! Igen! Itt vagyok és élek!” Válaszul egyetlen apró bólintás érkezik csak, én legalábbis annak értem azt a fejbiccenés, ami a szemüveg feljebb igazításához tartozik. Megköszönöm ezt neki, és sietve el is búcsúzom tőle. Mesternek szólítom – ez láthatóan jólesik neki, bár azért így is hátralep egyet, mikor én előre.

A BEFEJEZÉS A CÉLTÁBLA, AZT KELL ELTALÁLNI A TÖRTÉNETNEK.

Ez a vége, kész, ennyit tudok és akarok feljegyezni erről a napról. Nincs találat, nincs poén.

A JÓ MŰ OLYAN, MINT EGY ÉLŐLÉNY: MÁR CSAK CSODÁLNI LEHET. MIT KIFOGÁSOLHATNÁNK EGY PLATÁNFÁN? HOGY TÚL NAGY ÉS NEM IS SZIMMETRIKUS? HOGY MIÉRT HÁMLIK A TÖRZSE?

A platánfa nem igényel lábjegyzetelést. Ellentétben ezzel a fenti szöveggel. Akárhogy írnám át, toldoznám és foltoznám (számok, személyek, idők és módok), mindig maradna rajta magyaráznivaló.

Nem Ő várt a villamosra ugyanis, egy piros vészvillogó azonnal jelezte az agyamban, hogy az illető legfeljebb *emlékezett* Esterházy Péterre, ám a különbség akkori állapotomban – hogy úgy mondjam – *áthidalhatónak* tűnt. De hogyan lopjam ezt bele a történetbe?

Nem kellene még több előzményre visszautalnom? Vagy már ez is sok?

És hogyan magyarázzam azt a hosszú, zárandoklatszerű gyaloglást a városban? Vezeklés volt? Búcsú? Szabadulás? Kezdet vagy vég? Vagy egyik sem, ócska gyerekes világgá menés csak, amiből bármikor hazamehetek pisilni meg átöltözni valami kényelmesbe?

Apám, miután hazatért egy-egy hosszabb külföldi kiküldetéséből, napokig furán viselkedett még. Bizalmatlanul bámulta a tányérján a nokedlit, felnevetett, mikor kihúzott előttünk a kisföldalatti, meg ilyenek. Sokára értettem csak meg, mi ez. Kívül került a maga megszokott, otthonos valóságán, és újra meg újra meg kellett küzdenie érte, vissza kellett azt foglalnia. Szenvedett ilyenkor, én viszont

irigyeltem őt, bármit odaadtam volna érte, ha cserélhetnénk. Ha egy veréb nekem is ugyanolyan groteszknak tűnne, mint egy zsiráf vagy egy kenguru. Ezt szerettem volna leginkább eltanulni tőle, ezt a rácsodálkozást. Egyszer-egyszer sikerült rábeszélnem, hogy játsszunk együtt turisztát, viselkedjünk olaszként, akik még sosem ettek lángost és először látják a Dunát. És efféle szerepjáték volt az írás is, és ezt akartam fenntartani akkor is, amikor egyre kevésbé ment már az írás, ezzel a naplóval. És hopp, íme, ki is mondtam: *volt*.

Itt ülök egy padon, a házam előtti játszótéren, a homokozó mellett: ez még mind jelen idő. Az óramon háromnegyed tíz, a képernyő alján 21:41. Szemcsés sötétség vesz körül. Neki-nekilendül a szél, egyre gyorsabban égnek le a cigarettáim. A Fenti Szomszédnál zördülve lezúdul a redőny, és egy pillanattal később elfeketülnek a keskeny fénycsíkok is. Ilyen korán aludni tért volna? A Kurvánál bezzeg világos van még, mindkét ablakban. Legyen az, hogy amikor ő is leoltja a villanyt, bármelyiket, összecukom a laptopot és bemegyek a házba? Hú... Mint amikor megcéloztam tegnap este azt a fát.

HA ÍRÁS KÖZBEN NEM ÉR MEGLEPETÉS, DOBD IS EL, AMIT ÍRTÁL.

Éreztem én már reggel, hogy fontos lesz valahogyan ez a mai nap. Ezért is nyeltem le a búcsúszöveg végét. A hídon menetelve az is világossá vált, hogy le kell zárnom a naplót. Most pedig alighanem értem is már, mi ez az egész, és hogy miért történik. Írás közben jöttem rá. Nos, kedves Watson? Megvan? Bizony, azok a lelkendező mondatok ott a körtéren *tényleg* elhangzottak a számból, akárki hallgatta is őket megrökönyödve. És a Gellért Szálló parkolójában én *valóban* odaadtam a nőnek a virágomat, mint ahogy a csapostól is megkérdeztem (a harmadik koktél után), nincs-e szüksége egy teljesen tapasztalatlan, átlagos dekoltázzsal rendelkező, ám roppant olvasott pincérnőre, és akinek nem ma halt meg az apja. Ezeket nem csak elképzeltem, ezek TETTEK voltak. Életjelek.

Meghalni mint író, és újjászületni mint közönséges ember.

Nem kell ez, most már nyugodtan távol tarthatom magam a nagy szavaktól.

Bárki megistenülhet közülünk. Nem kell hozzá több, mint egy toll meg egy kockás jegyzetömb. Vastagbakknak laptop. Remek üzlet. Aki rám hallgat, megköti, minél előbb. Ez állt a lapomon délelőtt, a második oldal alján. Elolvashatja még bárki, ott hever az egyetemen, gombóccá gyűrve, műanyag-poharak meg csokimaszatos papírtálcák közt. (A szemetest ürítik: kedden és csütörtökön). Mire a felolvasásig eljutottam, már mást gondoltam az egészeztől.

A kannibál, aki önmagát civilizálja. (És ma még péntek is van!)

Micsoda paradoxon, hogy pont az írás vágányán haladva futottam be a nem-írás végállomására! Kérem, vigyázzanak, stb. Ezt a képet jócskán tovább lehetne gondolni (rajzolni, szöni, stb.) még, de nem teszem. Megálltam. Elértem az ütközőt.

A szemináriumi csoportom még az elején jót nevetett egyszer szegény Wertheren, amiért az öngyilkossága előtt lefeküdt és egy jó nagyot aludt még. Pedig... Goethe nem tévedett, ebben sem. A jelenet tökéletesen hiteles: az efféle nagy döntések valóban...

Ég még a villany a másodikon, mind a kettő, máshonnan jött a jel: a saját lakásom ablakából. Megmozdult a függöny. Nyilván Vladimir az, felugrott a radiátor tetejére, és a hátsó lábain egyensúlyozva, farkcsóválva néz most lefelé. És nyilván nyüszít is hozzá a csukott ablak mögött. „Mamaaaa...” Vár engem. Éhes. „Jövök, kicsim...”

Még valamit esetleg, az utolsó szó jogán? Egy befejező ujjgyakorlat?

LÉTEZNI ANNYI, MINT MEGFIGYELNI, MEGFIGYELNI NEM MÁS, MINT MEGFOGALMAZNI.

Lábaim előtt cigarettacsikkek meg tökmaghéj, apró fehér állattetek az éjszakában, távolabb pár színét és gazdáját vesztett műanyagjáték, filctollal megjelölve. RÓMEÓ ÚTHENGERE – legyen ez az utolsó címötletem. Kezdjen vele valamit, aki akar.

FENYVESI ORSOLYA

Mézédes, mag nélküli

Mintha csak mézet csurgatna, pörgeti a mosógép a szennyest. Pihennem kell, úgy érzem, mintha elolvadt volna a még le sem hullott hó.

Mandarint pucolj nekem.
Ha lemegy a nap, megéhezem.
Bár nem hiszem, hogy menne bárhova is, tegnap a vonatablakban álltam és a tájban madarakat láttam ködbe ragadva, embriókat formalinban - edd meg a mandarinokat!

Délután színarany

Délután színarany kanalak gyűltek a mosogatóban. Sétálni mentünk a gesztenyésbe, rég leégett, de a napsütésben a csontvázak gyertyatartóvá tűntek. Azt mondtam, visszajövünk ide, gesztenyével a zsebemben visszatérünk ide.

Az erkélyen száradó ruhákra gondoltam, mikor besötétedett.
Ne keresd az összefüggéseket.
De én csak mentem tovább lombfaragó utakon, a csészék aljára száradt a kávé, mikor az első piskótamorzsza felragyogott.

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

Nézz, drágám

Ha ezt akartad, jól van, valamit még a rúzsért cserébe ígértem, még ősz volt, még este csak, egy kertajtó tövében a derekadhoz nyúlhattam.

Aztán hirtelen délután lett, megállt az óram, úgy emlékszem félháromnál, vagy tán kicsit később, ha jól számolok, a végső dátum, valahol túl a karácsony, túl az újév, a januárból is vagy két hét.

Aztán reggel lett újra, én bőrdönddel a kettesen, nővel mentem, tudom súgtad, neked mégis csak van, hogy mégis, de veled, ha lehetne, nem lehet.

Utána tavasz volt egy hétig, a délutánokat valahogy mégis mind a ketten mással, vagy legalábbis nem együtt. Így hát kimaradt a könnyű séta, a lassú napsütés, az eltűnt órák kora éjjel, mikor még a téllal küzdöttünk.

De megtaláltam az álom formáit, hogy újra emlékezni tudjak. Egy katedrális, egy régi zsinagóga, egy kert vadnövényekkel, egy megjavított óra, vonaton, vagy metróon, pontos tájakon át olvasva, vagy írva.

És most újra este lett, és nézd, a köd mindent eltemet, ha ezt akartad, hát jól van, de a rúzsért cserébe még tartozom egy ígérettel, és az óra, mi megállt újra, még a reggel, nézd, drágám, megindult a nagymutatója.

ZILAHÍ ANNA

Kényszerszállás

A túlnépesült bálnatestben pucér
gyerekek és idegenek szeretik egymást.
Ruhában már nem tudnák elviselni
a konyhagépekkel gondosan bélelt falak gravitációját.
Olyan ez, mint egy poros raktár,
de itt csend és tisztaság. Fizetnek,
hogy nézzem őket magasról, itt ülök
egy betört képű tévé tetején.
Néha kicsit émelygek, de betudom
a tengernek ezt is. Amikor pedig épp
visszatérnek önmagukhoz, öl az ölben,
a szemem elé rántok egy gyereket,
erősen magamhoz szorítom.
Mit ér, hogy úszni nem felejték,
a páraoszlop túl messze van.

Alapzaj megtéréshez

egy geometrikus mintájú takaró alatt utazom
nyitott ablakon át ez itt a gellért tér vagy a 32. emeleti
lakás a brooklyn bridge felett attól félek kergetem
hídról hídra lököm úzom magam vezekelni
a gyávaságért mert csak a gyáva menekül
ilyen tempóban ahogy én teszem

szimptóma de minek a letagadhatatlan
lemoshatatlan tünete hogy leállíthatatlan kattog
pedig itt már kifogyott minden elem erő az örökmozgás
gyávaság-e az örökmozgás és meddig fogok még ezért
vezekelni visz tovább ha megállok rájövök
nincsen hús a bőr alatt

fagyott mikor emigráltam egy túl szép városba
kopasz fákat hagytam itt rogyásig értek
a szőlőtőkék szüretre jöttem hazátlan bennem
a nyár ahogy anyátlan mindenki
mindenki és üresek a szülés utáni anyák

BARTÓK IMRE

Uhuk

Kis alapterületű, összkomfortos lakásban élek. Konyha, aztán egy egész hosszúnak tekinthető folyosó, majd a szoba. Ha lerajzolod, egész átlátható.

A szobában lakom, bár ez nem magától értetődő. A konyhában jobb a fűtés: a sütőben mindig rotyog valami. Nem szeretek zsírban sütni, de szeretem az aszpicot. Mindig leöntöm valamivel. Csirke, gúnár, fácán: valami, amit, ha szétbontasz, csöveket találsz benne. Ilyesmit szoktam sütni, de én nem vagyok ott. Megfordulok itt néha ugyan, ahogyan a mosdóban is, de én a szobában alszom.

A szoba belmagassága meglehetősen szerény. Nem nőttem magasra, de nekem is le kell egy kicsit hajolnom, ha be akarok ide lépni. Márpedig be akarok lépni mindig, ha hazajövök, egyrészt mert itt alszom, és itt vannak a dolgaim is, szerteszét a földön. Másrészt, mert itt szoktam dolgozni, éjjelente.

Az éjszakák nyúlósak. Reggel alszom. Egyedül akarok lenni, de itt van négy másik is. Négy bagoly: uhu mindegyik. Különbféle uhuk, más vidékekről, de mindannyian a bagolyalakúak nemzetségéből. Egy egész család, éjjelente rám néznek a sarkokból. Nem is értem, hogy miben tudnak úgy megkapaszkodni fent a négyzetes szoba üres, fehérre meszelt sarkaiban, de valahogy megállnak. Talán kifeszítik a szárnyukat, azzal tartják magukat? Nem tudom. Egyszer reggel odamentem megnézni, hátha hagytak maguk után nyálkát, vagy valamit. Tollakat. De semmi: az uhuknak nyoma sem maradt. Csak éjjelente jelennek meg.

Nem zavarnak, nem hangoskodnak. Csak néznek. És elég nagyra nőttek. Jó hetven-nyolcvan centi magasak lehetnek, ami egy ilyen, eleve alacsony belmagasságú szobában mindenképpen meglátszik. Tulajdonképpen nem is „fent” vannak, mert elég nagyok ahhoz, hogy leérjenek „alulra” is. Horizontálisan a tér felét, ha nem a kétharmadát, de elveszik. Baromi nagyok! És meg se mukkannak, csak néznek rám a négy sarokból a színtelen szemükkel. Megfigyeltem, hogy milyen gyorsan pislognak. Zavaró. Mintha meg se mozdulnának, de mégis van egy pillanat, amikor történik valami. Nem tudom, mi, de ott van. Ez a pislogás.

Én egyébként sem alszom még ilyen korán, örülök, hogy valami ébren tart. Hálás vagyok ezért az uhuknak. Néha mondom nekik: „Köszönöm, hogy itt vagytok”, de nem reagálnak. Se egy veresés, se egy huhogás, semmi. A baglyoknak huhogniuk kéne, de ezek? Lehet, hogy nem is baglyok. Nem tudom.

Néha aztán elalszom, és zajokra ébredek föl. A lakást mozgattja valami. Minden irányból. Fűrnak. Olyan, mintha letről jönne a zaj, de nehéz megmondani: ott van mindenütt. A falakból jön. Lentről hogyan is jöhetne? Hiszen egy pincében lakom. Van alattam egy másik pince? Nem valószínű. De kétségeim támadtak: megkérdeztem a házmestert. Ő csak megcsóválta a fejét. Azt mondta, nincs több pince, csak az az egy, amiben én lakom. Oké. Visszamentem, hátha megszűnik a rengés, de másnap reggel ugyanúgy folytatódott. Nem bánnám, hogy korán ébresztenek, de mivel éjjel dolgozom, reggel szeretek sokáig pihenni. Akkor is, ha már felpattant a szemhéjam, jól esik heverészni. Nem kell mindjárt teljes gőzzel nekiesni a napnak. Csak heverek, dúdolgatok, félálomban: ez is pihenés. De így pihenni se lehet, ha rázkódnak a falak.

Arra gondoltam, új emelet készül a házra. Előfordul az ilyen, nem nagyon követem a ház belügyeit, lehet, hogy elfelejtettem kézhez kapni az értesítést. Igen, biztosan újabb emeletet húznak fel! Talán új lakók is beköltöznek majd. Eltöltött az izgatottság, kiszaladtam az udvarra. A tetőn senki. Se munkagépek, se felhők, semmi. Odamentem a házmesterhez, megkérdeztem, készül-e már az új emelet. Nem tudott róla. Azt mondta, nem lesz új emelet.

Visszamentem a lakásomba. Bementem a konyhába, aztán végigmentem a folyosón, leültem a szobában. Nézegettem a dolgaim. Már nem tudtam velük foglalkozni. Leszállt az este. Megjelentek a baglyok. Elkezdtem dolgozni. Egyébként Szimonidésznek hívnak, egy eposzt írok, kurva jó lesz. Sok vele a munka, hosszú. Nem is tudom, hova küldjem majd el. Vagy kinek?

Ott voltak a baglyok, Ubul, Asztrid, Villanova és Erzsébet. Néha mégiscsak zavart, hogy ott vannak. Vagyis nem zavartak direkt módon, nem szóltak hozzám, nem kritizáltak. De mégiscsak ott voltak és figyeltek. Volt ebben a csendben valami rosszállás. Ez érthető, nem?

Villanova egyszercsak leszállt a falról és rámrepült. Egyenesen a fejemre. Ültem, így nagyjából nyolcvan centi magas voltam. Lebegve érkezett fölem, súrolta a plafont, de éppen elért rajtam. Ő is kinyújtózkodott. Hallottam, ahogy a bőbitája megérinti a plafont. Mondtam neki valamit, de nem foglalkozott velem. Kicsit belém tépett a karmaival. Nem tudom, hogy szándékos volt-e. Lehet, hogy csak helyezkedett.

Elfelejtettem mondani, hogy kopasz vagyok. Bőrproblémáim vannak. Az igazság az, hogy amikor Villanova leereszkedett rám, elég súlyosan felszakadt a hámszövetem. Amikor pedig izgatottá vált, vagy csak elveszítette az egyensúlyát, azért akart határozottabban megkapaszkodni, majdnem a fél fejbőrömet levitte.

Szisszentem egyet, és meggörnyedtem, ahogy a bagoly súlya az újabb verdesés után ismét rám nehezedett. Elég nagy állat volt, annyi szent. Vajon miért nem odakint vadásznak a barátaival, Ubullal, Asztriddal és Erzsébettel? Különös, hogy beköltöztek hozzám.

Írtam a strófákat, egyiket a másik után. Hexameterekben kellett írnom, bár nem tudtam, hogy mi az.

Hajnalodott. Észrevettem, hogy Villanova már nem ül a fejemben. Körbepillantottam: mind a négyen nyugodtan pihentek a sarkokban. Vajon mi tartja ott őket? Odaszögeznek magukat álmukban, vagy mi? Levettem a gatyámat, és befeküdtem az ágyba. Elaludtam.

Másnap a munkagépek szörnyű zajára ébredtem. Már megint! Kiszaladtam az udvarra, és megkérdeztem a házmestert, elkezdték-e építeni a tetőt. Nem, nem lesz semmiféle tető. Hát akkor mit építenek? Pincét. Újabb pincét, az enyém alá? Nem, ez az első pince lesz. De hiszen én vagyok az első pince! Nem, maga a földszinten lakik. A pincét most építik.

Visszamentem a lakásomba. A konyhában főztem egy kis burgonyát, megettem sóval és tejföllel. Végigmentem a folyosón, bementem a szobába. Közeledett az este. Arra gondoltam, mindjárt megjelennek a baglyok. Leültem dolgozni.

A tizenhatodik éneknél tartottam. A munka nagyjával már készen voltam. Persze, mindig a vége a legnehezebb. Amikor felpillantottam, ott volt Erzsébet. Az ágyamon ült.

Mondtam neki valamit, nem is tudom, mit. Aztán megkérdeztem, hol vannak a többiek. Össze-vissza vibrált a szemével. Úgy vettem, mintha csóválná a fejét. Megkérdeztem még egyszer, hol van Ubul, Asztrid és Villanova. Ismét villódzott egyet a szemével. A feje közben nem mozdult. Szálegyenesen tartotta magát. Atletikus kis bagoly volt, mondanám, bár kicsinek éppen nem nevezhető: Erzsébet volt a legnagyobb az uhuk közül. Legalább kilencven centire saccoltam, és láthatóan az izomzata is erős volt. A csontjai is. Megkívántam. Milyen lehet egy uhuval? Erzsébettel?

Régen ismét a munkagépek. Fúrnak. Zavar, bosszant, hogy nem hagynak pihenni. Rég mentem már valahova. De az a fontos, hogy befejezzem az eposzt. Egy törzsi ének lesz! De mi ez a fúrás-faragás? Persze, hiszen pincét ásnak! Kiszaladtam az udvarra, és megkérdeztem a házmestert, hogyan állnak a munkások a pincével. Miféle pincével, kérdezte. Hát, azt hittem, a pincét ássák. Ó, nem, nem. Nem lesz semmiféle pince. Új emeletet húznak a házra. Hiszen ez nagyszerű, feleltem. Bizonyára új lakók is jönnek! Bizonyára, felelte a házmester.

Visszamentem a lakásomba, főztem krumplit, aztán megmostam a fogam. Bementem a szobába. Szerettem ezt a kis zugot. Üldögéltem egy kicsit, aztán elkezdtem írni. Közeledett a befejezés. Örültem, ha arra gondoltam, hogy hamarosan a végére érek. Az egyik szünet alkalmával felpillantottam. Már vártam, hogy megjelenjenek a baglyok, de nem voltak ott. Kimentem inni egy kis vizet. Amikor visszajöttem és leültem, ismét felnéztem. Ekkor már ott voltak.

Ubul, akárcsak korábban Villanova, lassú, nehéz szárnycsapásokkal fölem ereszkedett. A fejem tele volt sebtapaszokkal. Megijedtem, hogy le fogja őket tépni, de örültem is, hogy ismét kapcsolatba kerülök az egyik bagollyal. Ubul elég lassan jött. Nem repült, hanem úszott a levegőben. Amikor fölem ért, leült a fejemre. Figyelt rá, hogy ne eressze ki rögtön a karmait. Legalábbis én így éreztem. Nem fájt semmim. Csak éreztem a meleg, nehéz súlyt az agyam környékén.

Percek teltek el így. Egyikünk sem szólalt meg. Aztán végül mondtam valamit. Azt hiszem, valami butaság lehetett, talán megkérdeztem tőle, Ubul, hogy vagy. Nem válaszolt. Ott ült rajtam, és hallgattott az a nagy bagoly. Furcsa érzés volt.

Fél óra is eltelt, amikor arra jutottam, hogy folytatom a munkát. Jól haladtam. A tervezett huszonnégy énekből már huszonhárom készen állt. Az utolsóhoz is számos jegyzet állt rendelkezésemre. Alighanem egy nap alatt befejezem a művet. Ubul közben visszazárat a sarokba. Ott voltak megint mind a négyen. Az utolsó gondolatom az volt, mielőtt elaludtam, hogy milyen szép a pirkadat.

Másnap zúgásra ébredtem. Nem fúrtak, nem faragtak, nem kalapáltak. Tompa zúgás mindenütt. Kiszaladtam az udvarra, és megkérdeztem a házmestert, hogy mi történik. Hogyhogy mi történik. Hát mi történik, építkeznek? Hát, úgy is lehet mondani. Pince? Tető? Nem, se pince, se tető. Az utcán csinálnak valamit? Hát, úgy is lehet mondani. Betemetik az udvart? Igen, hamarosan betemetik. Nekem nem szóltak? De, szölkünk, volt közgyűlés. Nem tetszett ott lenni. Nem értem rá éppen, ne haragudjon. De mégis, mi ez? Semmi, csak összelapítják ezeket a lakásokat. Nem ma kezdődött. A legtöbb már elég lapos. A magáé nem az?

Eszembe jutott, milyen alacsony a szobám belmagassága. Hogy is nem vettem észre? És a baglyok is megérkeztek. Talán ennek is köze van ehhez?

Vidékfejlesztés, kérdezem. Nem tudom, mondja a házmester. Mi lesz így?

Visszamegyek a lakásomba. Felteszek egy kis krumplit, beszaladok közben a szobába üldögélni, és mire visszamennék, már nincs ott semmi. A konyha eltűnt. Összenyomták. A szoba még áll. Méregetem a falakat. Szűkösek, de nem jöttek közelebb. A plafon mindig is alacsonyan volt. Leültem dolgozni.

Már csak néhány sor volt hátra, amikor felpillantottam. Ott voltak az uhuk. A padlótól a plafonig értek. Vajon ennyire megnöttek hirtelen? Nem tudtam eldönteni, nem volt mihez viszonyítani. Ott függtek, álltak a négy sarokban, és néztek rám szóltanul. Felidéztem, milyen találkozásaim voltak az elmúlt napokban ezekkel a baglyokkal. Mérleget vontam, és végül azt mondtam magamnak: örülök, hogy meglátogattak ezek az élőlények.

Ahogy visszatértem a munkámhoz, Asztrid abban a pillanatban előttem termett. Ott állt előttem, és nézett a zavaros tekintetével. Barátságos szerettem volna lenni. Úgy éreztem, a munkám gyümölcsét nekik is köszönhetem. Egy eposz, már majdnem készen! Az állhatna az elején: „Ajánlom barátaimnak: Ubul, Asztrid, Villanova és Erzsébet.” Ez jó, nem?

Felnevettem. A folyosó bezárult, az ablakok elé súlyos fémtárgyakat gördettek. Nagyon sötét lett a szobában. Amikor magam elé néztem, már alig láttam a papírt. Az írásom homályossá vált. Leírtam vajon bármit is? Vagy mindvégig csak képzelődtem? Nem tudtam eldönteni. Felnéztem Asztridra.

A szeme egyre jobban remegett. Mint egy tükrötörzés, gondoltam, ami fölött az ember óvatosan köröz a villájával. Hogy ne folyjon szét. Hogy megfelelő állagú legyen a sárgája. Asztrid szemének sárgája. De hiszen nincs is sárgája. Csak fehérje van. Meg feketéje.

Ekkor ismét meghallottam a munkagépeket. Már biztosan pirkad! Olyankor szokták elkezdeni a munkát. Bármit is mondott a házmester, az biztos, hogy a közelben munkálatok folynak. Egy perc vesztegetnivaló időm sincsen! Be kell fejeznem a szöveget.

Ráhajoltam a gyűrött papírra, és jegyzetelni kezdtem. Készítettem a vázlatokat az utolsó sorhoz, és amikor készen voltam, győzedelmesen ismét felemeltem a tollam. Leírtam egy szót. Aztán még egyet. És még egyet.

Még kettő kellett volna, már tudtam is, hogy mi. Ott volt a fejemben. De abban a pillanatban, hogy leírtam volna az utolsó előtti szót, a kezem megállt.

Asztrid egy villámgyors mozdulattal kivette a kezemből a tollat.

Mondtam neki, hogy adja vissza. Nem válaszolt. Megkérdeztem, miért, mégis miért kellett ezt tennie. Erre sem válaszolt. Hátragörgette a tollat a szájában, és lenyelte.

Átkozódva felpattantam, de bevertem a fejem a plafonba. Elterültem a padlón. A szemem sarkából láttam, hogy Asztrid fuldokolni kezd. Biztosan fennakadt a toll a torkán. Micsoda halál! Elég szánalmas volt, ahogy vergődött az a nagy test. Megpróbált huhogni is, de csak alig hallható, sápadt nyöszörgés lett belőle. Amikor Asztrid meghalt, és a teste elvágódott a földön, a többiek, Ubul, Villanova és Erzsébet mind köré gyűltek. Betakarták a szárnyukkal, majd rám emelték a tekintetüket. Azt gondoltam, haragudni fognak, és meg akarnak majd ölni.

De semmi sem történt. Csak néztek rám szóltanul.

ORCSIK ROLAND

Kvarc róka

Álmomban forró
homokon jártam,
égette talpam
a kőzetek finom
omladéka,
mintha nem is homokon,
de szétszórt parázson
léptem volna.
Hiába kapkodtam utána,
a folyó egyre
húzódtott előlem.
A futóhomok foglya lettem.
Állatok gyűltek körém,
meg sem mukkantak,
csak figyeltek.
Szemükben ugyanaz
a hőfok,
mint talpam alatt.
Hozzám bicegett
egy sánta róka,
engedte, hogy simogassam,
kvarcsemcséktől csillogott
tűzvörös bundája.
Mielőtt szétmállott,
a fülembé súgta:
rajtad a sor.

CSEHY ZOLTÁN

Magyarok

Tegnap egy török kajáldában,
amikor magyar szót hallottam,
ismerkedni jött kedvem. Két lány.
Szépek. Mintha egy divatlapból léptek volna ki,
vagy a plázacikák virtuális fotóalbumából,
és – momentán – nem nagyon találják a visszautat.
„Te mit csinálsz itt?” – kérdezte az egyik.
„Írok. Ősztöndíj” – mondtam mélyebb hangon,
mint szoktam.
„Mi meg kurvák vagyunk” – mondta
kacagva a vastagszájú,
aztán egy kis időre, amíg lenyelte az utolsó
hasáb paradicsompürébe mártott sós krumplit,
csönd lett.
„És? Megírsz minket is?” – vigyorgott bele a kínos
hallgatásba a szebbik.
„Hát persze” – mondom jelentősegteljesen, és
bekapom a kanalat.

Álomhús

Amikor fölébredtem,
nagy seb tátongott
a derekam bal oldalán.
Sem vér, sem szúrás.
Csupán néhány lila ütés-
nyom. Körbetapogattam őket,
majd óvatosan a mély vágás felé.
Egyre mohóbban közeledtem,
rezdültek a szövetek,
ám ujjam megállt
a roncsolt bőr fölött.
Éreztem, tilos beletúrnom
a hiányzó hús alakzatába.
Hiába kötöttem át.
Be nem heged. A vágó,
a visszatérő álom.

Lila paróka

Ki ez fickó ebben
a bal mellbimbót takaró
bőrszíjas fémmellvértben,
jobbájában egy hatalmas, lilára festett
lőszőr paróka?
A borostás, kigyúrt Ámor ma nem megy sehová,
csak áll, és néz valakit, egy
finom vonású nőt, aki
most kopasz és jelentéktelen,
és egyáltalán nem érdekli,
hogyan visszakapja-e valaha is azt a kurva parókát.

Az egyetemi docens otthon

Az egyetemi docens otthon
tartja a farkát, a megszokott családi körben,
tokkal, vonóval, hol a hálósobafiókban,
hol házi őrizetben,
néha kimerészkedhet a kertbe is,
vagy elviszik nyaralni, de
nem hozza be az egyetemre, legfeljebb
egy kis pisilésre, magyarázom a
kitárulkozó lánynak, persze, ennél decensebben,
szeresse a lelkemet, mondom,
abból van sok, nagy kiterjedésű, tágas, reneszánsz
terei vannak, csak úgy belelebeg
a nagy semmibe, nem igényli ugyan a feltétlen
kölcsonősséget, de nem is veti meg. Mégis, hogy
képzeli, hogy az íróasztalon, a gyerekeim
fényképe előtt, hogy egyáltalán hajlok ilyesmire,
hogy hirtelen a hasára fordítom és hátulról
bevarrok egyet, hogy megjáratom
a keblei vagy az ajkai közt, hogy egyáltalán képes vagyok
ekkorra szenvedélyre, hogy pálca nélkül vezénylem
végig ezt az összefércelt felvonást,
ráadásul kulcsra zárt ajtók mögött?

Az autók, motorok sosem érdekeltek

Az autók, motorok sosem érdekeltek,
most mégis bámulom őket,
mintha múzeumban lennék,
különösen a motorok hoznak lázba,
illetve a motorozás a maga teljes
kellékutárával és eredeti rítusaival. És vizslatom
a köbcentiket, típusokat, poétikus
utakon száguldozom sisakban, bőrszerkóban,
aztán hirtelen egy ismeretlen
szőke női kéz fogja meg hátulról a hasam alját,
és egy hangzatosat fékezünk ebben az alkalmi versben.

Újjáélesztés

Szeretek operákat hallgatni
egy pohárka jófajta bor mellett,
sajtot (parmezánt!), dióbelet, datolyát,
aszalt szilvát, barackot, szőlőt,
szárított paradicsomot, olívaolajon
fonnyasztott zöldpaprikát
vagy füget eszegetni közben,
és lehetőleg sötétben, éjjel vagy cingár fénynél,
nyitott ablaknál
vagy pokrócba takarózva a kertben. És megindultságot érezni,
lehetőleg férfiatlan könnyekkel,
magányosan,
hosszan felkavarva, görcsbe rándulva és elernyedve,
gesztikulálva verni a taktust, remegve borzongani,
mint valami szégyenletes műtét előtt és után,
kiélvezni a gyengeségeimet, a teátralitást,
ahogy egy barátom mondaná,
a rejtett, elfojtott perverziót (ugyan ki rejti, ki fojtja el?),
a férfiatlanság
parázna örömeit, amit jobb híján
itt és most szabadságnak érzek,
szeretem, amikor reggel szerettem rám talál, halott vagyok és hullarészeg,
aki esélyt kapott a visszatérésre.

JAHODA SÁNDOR

Várakozások

Éjjel-nappal érkeznek a be-
hívottak. Ebben a váróteremben áll-
andó a forgalom, a ricsaj. Belépek,
leülök egy éppen megüresedett
székre, és lélekben felkészülök.
Valószínűleg még sokan vannak
előttem. Senkitől se kérdezem
meg: ki ki után. Úgyszincs jelen-
tősége.

Egy ideje kezd feltűnni, hogy
az emberek csak befelé mennek, ki
nem jön senkisé. Mintha beszippantotta
volna őket az ajtó. Még egy hang-
foszlány sem szűrődik ki onnan.
Rettentő nagy lehet a belső tér,
az sem kizárt, hogy végtelen.
Persze, jónéhányan kopogtatnak,
dörömbölnek, toporzékolnak, sőt,
akadnak olyanok is, akik, se szó,
se beszéd, berontanak. Szívesen
közbelépnék, és elmondanám nekik,
hogy: Hölgyem, illetve, Uram, még
nem jött el a maga ideje, várja ki
a végét. Nem csípem az ilyen
türelmetlenkedőket. Egyszer
úgyis kinyílik az az ajtó, és akkor
szólítanak minket, mondjuk így:
„Fáradjon be, Jahoda Úr!” És
nekem be *kell* oda mennem.
Nincs mese.

boldogtalan béka-idő

fölöttem
döcögnek a negyedórák.

megint a nyakam
köré csavarodott
egy rossz hangulat.

lerántanám magamról,
mint szűrős sálát,

de a könnyűvérű vigasz
ma is
mással van.

megyek, megkeresem.

villog a szemem,
keletre,
nyugatra.

TÓTH KINGA

Közösségi helyen

csend egy közösségi helyen
színészek kint főpróba van
meztelenkirály alattvalóit játsszák
a nők úgy is ülnek a kezüket
biggyeszti a szájuk csukva
kíváncsian figyelnek mit kezdek
az ajtóval rossz helyre kötöm ki
egy közösségi helyen nincs bezártság

én vagyok a képek őre
szomorú munka ez ha nem jönnek
nézők néző nélkül a képek
egyedül vannak

ezek a színészek sem esznek
rendesen egy szendvicssel
feksznek a padra ahogy tükröződik
az ajtó úgy lesek – egyedül
vannak a képek, várók

FRITSI PÉTER

Precíz életforma

Gondosan ügyelsz arra, hogy betartsd a sebességhatárt. Csak semmi föltűnés: a reflektorok bekacsolva, a féklámpáid makulátlanul működnek, az elsősegélydobozodat nincs két here, hogy vetted. A kocsidat minden alkalom után kétszer átporszívózol egy ipari pórszívóval, amit külön erre a célra vásároltál, a műszerfalat, a kormányt és az ablakokat többször is átmosod, hogy semminek ne maradjon nyoma. Te ilyen alapos és precíz pali vagy, és ezt régóta tudod, mert amióta megtanultad az ábécét, amit csak lehetséges, aszerint rendszerez: a könyveidet, a zenei cd-idet, a dvd-idet, sőt, még a fűszereidet is (kezded a borssal, aztán jön a cukor, a majoránna és befejezed a sóval). A lakásodat naponta takarítod, szobárol-szobára, a konyhát és a fürdőt is beleértve.

Nagyon ritkán iszod magad részegre, mert az alkohol rossz hatással van rád.

Visszaváltasz ötösből kettesbe, és lekanyarodsz a főútról, egy jelöletlen, kavicsokkal leszórt mellékútra, amit, ha nem ismersz, akkor talán meg sem találod. Az út rögtön az erdőbe fut bele, a tölgyek és a bükkök az autót fölé hajlanak, hogy eltakarják a csillagokat és a Holdat. A kavicsok néha meg-meg roppannak a kerekek alatt.

– Te erre laksz? – kérdezi a lány melletted az ülésen.

Már nem kéne a lámpákat használnod, annyiszor jöttél erre, mégsem kapcsolod le őket, nehogy az utasod bepánikoljon. Nem szereted, ha pánikolnak, abból csak rossz sült ki.

– Igen – feleled.

– És nem szoktál félni?

– Nem.

Egy pillanatra ránézel, és látod, hogy többször nagyot nyel. Jobbra-balra kanyarogtok, a fák folyamatosan suhannak el az ablak mellett.

Smink

remekül kiszabott forma
tervezett bőr hibamentes
iparilag rózsapiros még
pofozni-ütni sem kell
'le bízárre' csak a csálé
napszemüveg az ornyergen
biceg jobbra dől minden
igazítás árt egyet
bármikor elpattanhat
bármikor beletörhet az orrba
megkarmolhatja a szem
alatt azt az érzékeny vékony részt
nem marad színpadképes
az alapozóval fogja felkenni
a tökéletlenség tudatát

– Tudod – kezdi –, talán visszavihetnél.

Nem szólsz semmit, vezetsz tovább, és úgy teszel, mintha meg sem hallottad volna, amit az előbb mondott. Az utasod az ujjával babrál, fejét kicsit lehajtja.

– Talán még sem annyira jó ötlet ez. – Miután erre sem reagálsz, a hangja jóval magasabb lesz. – Hallod, vigyél vissza légy szíves!

Felé fordulsz. – Nem. – Aztán vissza az útra.

A lány hangosan sírni kezd, néha könnyörög, hogy ne bánts. Hisztizik. Kifejezetten utálad, ha hisztiznek. Mire odaértek a házhoz, az utasod kissé lenyugszik, már csak néha szipog, és abbahagyta a fölösleges beszédet. A fényszórók még mindig égnek, fehér fényében rovarok kergetőznek.

– Bántani fogsz? – kérdezi.

Az egyik kezeddal átkarolod az ülését. Nézed a ráncba szaladt homlokát, a könnybe lábadt szemét és az arcára kiülő riadalmat.

– Nem – feleled, mire értetlenül összevonja a szemöldökét, és már éppen kezd neked hinni, amire minden oka megvan, hiszen az igazat mondtad. – Nem foglak.

– Akkor miért nem viszel vissza?

– Mert fáradt vagyok, nincs kedvem többet vezetni. Lefekszem aludni, és jobban jársz, ha te is ezt teszed. Holnap reggel visszaviszlek.

Benyomod a szivargyújtót, megvárod, amíg fölmelegszik, aztán rágyújtasz egy cigarettára. Kiszállsz a kocsiból, és átmész a másik oldalra, hogy kinyisd az utasodnak az ajtót. Nem próbál meg elszaladni, ami jó jel, de azért a biztonság kedvéért erősen szorítod a karját. Ilyenkor mindig a hazugságokra gondolsz, amikkel traktálni szoktad őket. Elég sokan elhiszik, habár úgy érzed, valahol legbelül tudják, hogy mi vár rájuk.

Körülöttetek teljes csönd honol, csak néha reccsen egy-egy ág valahol a távolban. A falépcső, amely az ajtóig vezet föl, a súlyotok alatt fölsikolt. Kiválasztod a megfelelő kulcsot, elfordítod a zárban, és belököd az ajtót. Bent a padlót régi parketta borítja, amely akkor is nyikorog, ha senki nem lép rá. Fölnyomod a villanykapcsolót, a szobát csak egy csupasz villanykörte világítja meg gyéren.

Észrevétlenül visszazárod az ajtót.

A falakon ódon festmények lógnak, a kandallóval szemben két kopott fotel és egy szőfa áll. A kérésedre az egyik sarokba betettek egy televíziót is, két hónapba telt, mire sikerült őket meggyőznöd.

Az utasod vesz néhány mély lélegzetet.

– Milyen szag ez? – kérdezi.

– Föld és vér – feleled. Körbevizslatod a helyet. – Hahó, megjöttünk!

Az utasod hátrál néhány lépést, de hiába, úgysem tud hova menekülni.

– A szüleiddel laksz itt, vagy mi?

– Nem egészen.

És akkor végre kilép az egyik a közelben lévő ajtóból. Sosem mondták meg a nevüket, te pedig sohasem kérdezted. Dolgozol, kapod a pénzt, és ennyi. Az alaknak fekete haja van, a bőre halottápadt és szabályosan ráfeszül a koponyájára. Olyan, mint ha több hónapja elföldelték volna. Villás nyelvét többször kidugja, akár egy kígyó. A másik rögtön a nyomában van, eddig még sohasem láttad, hogy valamit – akármit – külön csináltak volna, mintha össze lennének növe, akár a számi ikrek. Ennek többször próbáltad már a testsúlyát meghatározni, de sohasem jutottál dűlőre, vajon mennyi lehet; egy biztos, jóval száz kiló fölött. Szabályosan döng a padló, ahogy lép egyet. Úgy gondolod, hogy vak (üveges tekintete folyton a semmibe mered), de ezt sem kérdezted meg.

– Remek – mondja a vékonyabb.

– Vacsora – mondja a teltebb.

Elkapod az utasod haját, aki elkezd síkítani, és úgy látszik, hogy nem is szándékozik egy darabig abbahagyni, aztán odalököd nekik. A dagadtabb bevonszolja magával a másik szobába, miközben a vékonyabb a nyelvét nyújtogatja és a tenyerét dörgöli. Te leülsz a tévé elé, és rágyújtasz. Bekapcsolod a televíziót, és a South Parkot nézed, miközben a lány üvölt. Kisvártatva kijön a soványabb, és bólint egyet. Innen tudod: a lány még szűz volt.

Halvány mosoly játszik az arcodon, miközben hazafelé vezetsz. Senki sem tudja a szomszédok közül, hogy mivel foglalkozol, de nem is nagyon érdeklődnek; ahogy rájuk nézel, ahogy elmész mellettük, megéreznek rajtad valamit, valamit, ami figyelmezteti őket – jobb ha nem állnak veled szóba. Téged ez meg nem igazán érdekel.

Egyszer voltál házasságban, van egy gyereked is.

Leparkolod a kocsihoz a garázsban, de nem kezded el takarítani, holnap még lesz dolgod. A földszinten laksz egy panelházban, de ha kinézel az erkélyeden, akkor látod az egész belvárost. Ilyenkor éjszaka minden csendes, alszik mindenki, a házak pedig fényárban fürdenek.

Leveszed a ruhád, és azonnal a mosógépbe teszed őket, aztán beindítasz egy mosást. A cipődet a kád szélénél alaposan lesikálod egy körömkefével, majd a folyosóra teszed száradni. Kétszer zuhanyozol le egymás után, és a hajadat is megmosod. Utána a körmeid alól egy ollóval kikotrod az odaragadt koszt. Meztelenül fekszel le az ágyba, mert így szoktál aludni. A lepedő ropogósan friss, a huzatoknak barackos öblítő illata van – ma reggel húztad föl őket, másnap reggel majd újra megteszed.

A fény ferdén ömlik be a szobádba, amikor megszólal a telefonodon az ébresztőóra. Lehúzd a lepedőt és a huzatokat, aztán újat teszel föl. Új ruhát veszel föl, csak semmi olyat, ami már egyszer rajtad volt. Kiteregeted a tegnapi estét mosást, majd autóra ülsz, hogy visszahajts a tegnapi házhoz. A csomagok a megszokott helyen várnak, az épület mögötti fészerben, amit lakattal zártak le. Kinyitod a lakatot, és fölkapod a hátadra a szemeteszsákot, aminek a száját szigetelőszalaggal fogták össze. A csomagtartóból előveszed az ásót és a lapátot: így indulsz útnak.

Egy órát gyalogolsz befelé az erdőben, amikor eléred a helyet, ahova a zsákokat szoktad ásní. Még egy órába beletelik, mire eléred azt a gödörmélységet, ahol a vadállatok már nem érzik meg a szagot. Beledobod a csomagot a gödörbe, és visszatemeted.

Az egész hátad sajog, minden izmod fáj, mire visszaérsz az autódhoz. Hazaérve kitakarítod a kocsit, utána lezuhanyozol, beindítasz egy mosást, lepucolod a cipődet. Fölporszívózol, letörölgetsz, lemosod az ablakokat, végül föltörölsz. Ellenőrzöd, hogy minden ábécé sorrendben van-e, bár rajtad kívül senki nem jár a lakásban.

Lemész a kocsmába, hogy igyál egyet.

Télen jóval szebbnek tartod a várost. Olyankor minden fehérbe borul, a hó és a jég ropog a talpad alatt, néhány kéményből pedig füst kigyózik a szürke ég felé. Sokkal tisztább. Most csak pár darab üres sörösuveget rúgsz arrébb a járdán, átkelsz a főúton, és bemész a kocsmába. Állott dohány és piaszag facsarja az orrod, két ember áll a bárpultnál, egy pedig a pult mögött.

Rendelsz magadnak egy sört, miközben a melletted lévő szóba elegyedik veled, és azt kérdezi, hogy neked sincs-e munkád.

– De, van – feleled.

Közben ordítások és nyögések szűrődnek föl az alagsorból, ahol egy kondicionáló termet alakítottak ki. Téged soha nem érdekelt a gyűrás, nem edzetted a tested fekvőtámaszokkal és felülésekkel, de mindig is volt valamiféle brutális erő, ami nem tudod, hogy honnan fakad, de ahhoz éppen elég, hogy egy női kart egyetlen mozdulattal ketté roppants.

– És mivel foglalkozol? – érdeklődik tovább az alak.

– Emberekkel. – Belekortyolsz a sörödbe, aztán helyesbítasz: – Fiala lányokkal.

A másik egy darabig néz rád, és összevonja a szemöldökét.

– Te valami szociális munkás vagy, vagy mi a fene?

Jobbra-balra ingatod a fejed.

– Mondjuk.

A férfi melletted erősen odacsapja a tenyerét a pulthoz, te pedig ránézel, majd megiszod a maradék italod.

– Irodai munka – köp ki a földre. – Léghondí, szék, ebédszünet... éppen csak a seggedet nem nyalják ki.

– Ha te mondd.

A csapos újratölti a kiürült poharadat. Ennél nem szabad többet innod.

– Én, amikor a bányában dolgoztam három műszakban...

Már nem figyelsz oda, eddig sem érdekelt túlzottan a beszélgetés, de most aztán már főleg nem. Elfogyasztod a második sörd is, fizetsz és eljössz onnan, miközben a másik éppen valahol a monológja felénél jár. Érzed, hogy kissé kótyagos a fejed, úgyhogy elmész a közeli pékségbe és kérsz néhány meleg kiflit meg egy kávét. Lefelé sétálsz az óvodához, leülsz egy padra és a gyerekeket figyeled.

Egyszer a te fiad is volt ennyi idős.

Miután végeztél a kiflikkel és a kávéval, fölállsz, és az óvoda kerítésére támaszkodsz, onnan nézed a gyerekeket, akik látszólag sohasem unják meg azt, hogy a fából készült mászóknál föl-le másznak. Boldogan nevetgélnek, ami téged is jobb kedvre derít.

Egy óvónő lépked feléd, és azt állítja, hogy az óvoda területén tilos a dohányzás.

– De én a területen kívül vagyok – feleled.

– És az ötven méteres körzetében – egészíti ki a nő.

– Ó.

Elindulsz, hogy kiérj a zónából, de úgy gondolsz, hogy a cigarettád előbb leég, mint ez megtehetné. Keresel egy kukát, elnyomod az oldalán, aztán behajítod.

A munkád legnehezebb része a szűrés. Előfordul ugyanis, hogy tévedsz, és akkor duplán vagy triplán kell dolgoznod abban a hónapban. Manapság nehéz ugyanis szűz lányokat találni. Ez az egyik fő feladat, a másik, hogy viszonylag szép legyen, bár a munkaadóid tisztában vannak vele, hogy manapság nem lehetnek nagyon válogatósak. Te pedig bemész a szórakozóhelyekre, lehetőleg olyanokba, ahol nincs kamera, és próbálsz megtalálni a következő utasodat: figyeled a lányokat, mert rettentően sokat elárul az, ahogy táncolnak, ahogy a pultnál piát kérnek vagy az, ahogy másokkal beszélgetnek.

A megérzéseid általában bejönnek.

A következő héten találkozol a volt feleségeddel és a fiaddal. Több mint két órát autózol azért, hogy ezt megtehesd. Úgy lehetsz a fiaddal néhány órát, hogy a volt feleséged közben végig ott van a közlekedésben. Ha pontosan nem is tudja, hogy mivel foglalkozol, valamit azért egészen biztosan sejt. Egy pillanatra nem venné le a szemét a fiadról, amíg te vele vagy, mert nem érti meg, hogy nem jelentesz rá semmilyen veszélyt. Őt nem rabolnád és vinnéd el...

– Nézd, apu, így tudok csimpaszkodni – mondja a fiad, miközben egy félkörív alakú mászóknál lóg.

– Ügyes vagy.

Leugrik a földre, végigszalad egy füves területen, és fölfut egy csúszda tetejére.

– Na, és ez, milyen volt? – kiáltja oda neked.

– Nagyon jó! – kiáltod vissza, miközben arra gondolsz, hogy milyen gyönyörű volt még pár évvel fiatalabban.

A fiad lecsúszik a csúszdán, aztán a füves területen cigánykereket vet.

– Látod, apu, ilyet is tudok!

– Igen, látom.

Ragaszkodsz hozzá, hogy meghívd őket fagyaltozni, miután a fiad kijátszotta magát. A volt feleséged egy darabig tiltakozik, de amikor belenéz a fiad szomorú szemébe, meglágyul a szíve és rábólint.

Te csak egy kávét kérsz magadnak, a volt feleséged semmit, a fiad meg hat gombócot, holott annyit meg sem tud enni.

– Ez itt vanília, ez csoki, ez citrom – magyarázza –, ez banán, ez puncs, ez pedigogyoró.

A fiad mosolyog, te visszamosolyogsz rá, a volt feleséged meg olyan feszült, hogy úgy gondolsz, ha kihúznád alóla a széket, akkor is ugyanebben a testtartásban maradna.

– Ki kell mennem pisilni. Apu, kijössz velem?

A volt feleséged kinyúl, és elkapja a fiad kezét.

– Szó sem lehet róla – sziszegi.

El sem búcsúzhatsz a fiadtól, úgy rángatják ki a helyről.

Nehéz elfoglalni magad, amikor nem dolgozol. Régen szerettél olvasni, de ma már idegesít, ha egy könyv nincs a helyén. Ugyanígy vagy a dvd-kel. Próbáltál főzni, de ki nem állhatod a mosatlan tányérokat, és azt, hogy a fűszerek nem a polcon vannak. Így aztán maradtál a tévénézésnél és a takarításnál. Kifejezetten kutatod a koszt – próbálsz olyan helyeket találni, ahol biztosan összegyűlik, például a polcok hátulja, ha jól tudod, akkor azt senki nem szokta törölgetni. De ott van még az ágy alatti rész, az a kedvenced, mert ott szinte mindig találni néhány porszemet.

Lassan eltelik egy hónap, amit henyéléssel töltesz el. Ezért minden harmadik nap lenyomsz százhusz fekvőtámaszt és megcsinálsz száz felülést, csak hogy formában maradj. Vadászat előtt mindig egy kicsit izgatott vagy, így érezted magad régen, mielőtt szerepeltél valahol. Amikor szavaltál, mesét mondtál vagy a kórusdal énekeltél. Bár... ez egy kicsit más.

Nem elég jó megfigyelőnek lenned, a hely kiválasztása legalább ilyen fontos. Nagyon ritkán fordul elő, hogy kétszer is visszamész ugyanoda. Kerülsz azokat a diszkókat vagy kocsákat, ahova kamerákat szereltek föl. Persze mindig akad valamiféle nehézség, de az évek alatt egész nagy rutinra tettél szert.

Már a bekötőúton jártok, és úgy érezd, hogy valami nincs rendben a lánnyal. Egyszerűen túl simán ment minden: alig kellett gyözködnöd, a piát úgy nyakalta, mintha víz lenne, ezért nem is kellett sokra meghívnod, kellően szégyellős volt a táncnál, és minden szituációban visszafogott.

Most kivételesen te szólalsz meg először:

– Jó nagy retikülsz van.

– Hogy minden elférjen benne.

Különös, nem hallod a hangját, hogy részeg lenne, pedig mikor beszálltatok a kocsiba, úgy kellett besegítened, mert annyira támolett.

– Akár egy puska is elférne benne – próbálsz viccelni.

– Igen, akár az is.

Odaértek a ház elé, amely ugyanolyan sejtelmes csöndbe burkolódik, mint mindig. A lány mellett magabiztosan lépked föl a tornácra, te pedig előveszed a kulcsot, és bementek az ajtón. A helyiséget csupasz villanykörte vonja halványsárga fénybe. Közben megérkeznek a vendéglátók is: a vékonyabb izgatottan dörzsöli a tenyerét, a dagadtabb szája szélén alig észrevehető mosoly bujkál, ami annyira, de annyira elüt az üveges, élettelen tekintetétől.

– Khm, most velük kéne menned – mondod a lánynak, aki egyszerűen bólint, és odalép a két alakhoz.

– Sokkot kapott a kicsike – szólal meg a teltebb.

– Bizony szeretjük, ha nem rúg-kapálnak – teszi hozzá a vékonyabb.

Azzal bevonulnak a hátsó szobába.

Te azt teszed, amit mindig is szoktál, leülsz az ősrégi bőrfotelba, amely nyikorog a súlyod alatt, és cigarettára gyújtasz, miközben bekapcsolod a tévét. Most a Family Guy megy, te pedig néha hangosan fölnevetsz, és azon rágódsz, hogy végül is mi nem stimmelt a mai estével. Nem nézted az időt, így nem tudhatod, hogy hány perc telt el, de az egyik szünetben fölfigyelsz arra, hogy nincs mire figyelned. Ergo: nem hallasz semmit, pedig annyira még senki sem kaphatott sokkot, hogy ne sikoltson, miközben élve kibelegzik. Persze még sohasem láttad igazából, hogy mi történik odabent, de egyszer az egyik zsák, amit el kellett ásnod, kinyílt, és leszaggatott testrészek potyogtak belőle a földre, úgyhogy pontosan el tudtad képzelni, mi történhet abban a szobában.

Abban a pillanatban nyílik az ajtó, és a vékonyabb támolett ki rajta. Te azonnal föl pattansz, és odaszaladsz hozzá. A nyakából egy kés áll ki, alóla folyamatosan bugyog a vér. Térdre rogy előtted, aztán elterül a földön, te pedig rálépsz a mellkasára, és kihúzkod azt a kést. Segíteni már úgysem tudsz rajta. Aztán hatalmas dörrenés rázza meg a házat, és a dagadtabb repül ki a helyiségbe, egy öklömnyi lyukkal a hasán.

Kisvártatva a lány is megjelenik az ajtóban, egy füstölgő, duplacsövű puskával a kezében. Azonnal cseleksz: hátraugrasz, a fotelon landolsz, és védekezően magadra húzod, mikor eldördül a második lövés, amely jókora darabokat tép ki a falból mögötted. Lehet, hogy az adrenalin miatt van, de nem érzed, hogy eltaláltak volna. Hallod, ahogy az üres hüvelyek a földre esnek, és tudod, hogy most kell lépned, vagy itt fogsz meghalni.

Összeszeded minden erőd, fölguggolsz, és arrafele hajítod a fotelt, amerre a lányt sejtet. Szerencséd van, mert telibe kapod vele. Megtántorodik és elejti a két töltényt, amit a puskába akart tölteni.

Fölkapod a kést és felé rohansz, de ő jókorát odaszó a válladra a fegyver csövével, amitől az egész karod elszibbad. Te a talpaddal a combjára taposol, a könyököddel az arcába vágysz, miközben arra gondolsz, hogy ez a lány csupa meglepetés. Átvessz az ép karodba a kést, és megpróbálsz megszúrni, mire ő a sípcsontjával a lágyékkodba rúg. Könnyezve rogysz a padlóra és próbálsz nem elhárítani magad, de úgy érzed, hogy a heréid fölcsúsznak a gyomrodra.

A lány föléd áll, és megfordítja a puskát, hogy a tussal zúzza össze a koponyádat. Te mélyeket lélegzel, és vársz. Amikor a lány lesújt, te gyorsan félregurulsz a válladon, és elhajítod a kést, ami egyenesen a combjába áll. Halk sikoly hagyja el a száját, te föl pattansz, odafutsz, és olyan erővel rúgod fejbe, hogy megreccsen a nyaka, és rögtön az eszméletét veszti.

Több mint két óra kell, hogy magához térjen, de addigra te már elintéztél mindent. Többek között odakötöztetted egy fához. Szemhéja lassan emelkedik föl és le, az ajka cserepesre száradt, a homlokán elkent vérfolt éktelenkedik, tekintete kába és homályos.

Megváród, amíg rád figyel.

– Szóval, ki vagy te? – kérdezed. A heréid még mindig sajognak. – Megtervezett volt az egész, igaz? Már hogyan lett volna az.

– Meg fogsz ölni?

A kést a kezében tartod, most megtáncoltatod a pengét az ujjaid között.

– Az attól függ. Hogy mennyit mondasz el nekem. – Most a kés hegyével a körmöd alól piszkálsz ki a koszt. – Dolgozol valakinek, vagy mi a fene? Erre sok ideje készülsz.

A lány bólint.

– Több mint két éve.

– Hogy akadtál rájuk?

A lány szeme ide-oda cikázik idegesen, mintha attól majd kiszabadulhatna vagy elfuthatna.

– Nem rájuk. Rád.

Ez meglep. A kést a földre dobod, és rágyújtasz egy cigarettára.

– Nocsak. Hogyan?

– Három éve eltűnt a nővérem. A családom tönkrement bele, én éjszakánként nem tudtam aludni.

Akkor figyeltem föl rád, minden hónap elsején, nem igaz?

Mosolyogni kezdesz.

– De igaz. – Hiába vagy bármennyire precíz, előbb-utóbb úgyis fölfigyelnek rád.

– Elkezdtelek figyelni, elég unalmas volt amúgy, leszámítva az elsejéket, így jutottam el ide, ehhez a két...

– kiköpött a földre – állathoz – szinte ordította az utolsó szót. – Tudom, hogy te hoztad el a nővérem.

Ha végiggondoltad a dolgot, akkor valószínűnek láttad. Az elején voltál olyan hülye, hogy a közvetlen környezetedből válassz lányokat.

– Jól van.

– Akkor most mi lesz, megölsz engem is?

Megrázod a fejed.

– A nővéredet sem én öltem meg.

– De te hoztad ide! – ordítja. – Az majdnem ugyanaz. Azt hiszed, hogy külön vagy náluk? Ugyanolyan rossz vagy, mint ők!

Fölállsz és leporolod a kabátodat, aztán a csikket valahova az erdőbe pöckölsz.

– Tudom. – Aztán úgy érzed, hogy ki kell öntened a lelked. – Én a kisfiúkat szeretem.

– Mi?

– A négy-öt évesekre. – Fölnézel a csillagokra, amelyek fényesen ragyognak. – De most azt hiszem, arrébb állok, ideje valami másik állás után nézni. Mivel ugye kicsináltad a munkaadóimat. – Legyintesz. – Mondjuk úgyis untam már az egészet.

A lány szeme összeszűkül.

– Amíg élek üldözni foglak, hallod? Amíg csak élek!
Leguggolsz hozzá.
– És ki mondta, hogy még sokáig fogsz élni, hmm?

Miután fölgújtottad a házat, gyorsan összepakoltál otthon és rögtön útnak indultál. Igazából volt erre a helyzetre egy vészcsomagot: egy bőrönd tele ruhával és pénzzel. Nincs előre megtervezett útvonalad, egyszerűen csak mész, amerre gondolod. Mikor az éjszaka utolsó foszlányát is elűzi a felkelő Nap, te megállsz egy gyorsétteremnél, és veszel egy szaftos hamburgert egy üveg kólával. Fölülpsz a meleg motorháztetőre és onnan figyeled, ahogy a táj lassan arany színt ölt, közben pedig arra gondolsz, hogy nincs is ma olyan rossz napod.

VELEMI NÉVTELEN

(közzéteszi: Győrei Zsolt)

Hazatérőben

Október lett. Tölgylevélen könnyű rozsdá.
Néhány nap, és mind kigyullad vad-pirosra.
Néhány hét, és mind lehull a barna földre.
Néhány hó, és új rügy szökken szilaj zöldbe.
Kószán jár-kél vándor időnk föl-le, föl-le.
Járok-kelek s mit sem tudom: élve? ölvé?
Életemet halálommal összemosta
Tölgylevélen könnyű rozsdá,
Pengeélen szörnyű rozsdá.

Kószá lábam útfélre hullt fészekre lép.
Hat hét előtt ballagtam épp Kőszeg felé.
Forrás partján azt gondoltam: megvagyok még.
Forrás partján azt gondolom: meghalok még.
Fény a vízen, fény a parton: itt vagy ott ég?
Nem tudom már. Nem tudom – hát mint ragyognék?
Kőszeg felől jövök. Mentem Kőszeg felé.
Kószá lábam fészekre lép.
Lomha bánat ízekre tép.

Fényes fenyvesek

Szép itt, hús-zöld fenyők között. Odalent
félek foguk-fenők között. Idefönt
léptem nyeli a tű-avar. Odalent
kalimpál balga zűrzavar. Idefönt
csak élni és regélni jó. Odalent
csatáz száz vak relígió. Idefönt
sütésre ért a gesztenye. Odalent
hány van, ki tűzbe veszene. Idefönt
egy-egy lány vet rám szép szemet. Odalent
szajhák zabrálják pénzem. Idefönt
vers mellé újbó is kerül. Odalent
egy sorom sem úgy sikerül. Idefönt
ti hívtok, fényes fenyvesek. Odalent
meghálnék. Gyantás csend leszek idefönt.

NAGYPÁL ISTVÁN

UTÓSZÓ

beszélgető lapok

(részletek)

102.
bemegyek a városba
talán összetalálkozom valakivel
vele, és öröömre mással
összetalálkoztam

*
[verző]
nem volt öröm, bárcsak át
lehetne írni, hogy nem örültem
a lánynak, a lánynak

103.
azt hiszi, elvehetem a boldogságát
hogy önző mód én legyek
nem tudom hogy tévedhetett
ekkorát

105.
ki kell bírnom a játékot
a lány játékát
nem bővöltem el eléggé

106.
tervezett ajándék:
24 szál liliom 1 szál rózsza
ami lett belőle:
kölcsönkérés, 8 ezer
és egy tökéletes nap

OLÁH ANDRÁS

ingerküszöb

nélkülözlek – ahogy megvonsz magadtól te is –
hisz amikor kellene nem vagy sehol
néha hallom még ahogy Barabást kiált a tömeg
– mintha mikrofonpróba volna csak –
de spongyát rá: hisz mióta világ a világ
mégiscsak egyetlen túlélőd vagyok

109.
jó rágyújtani a cigire
nem a szag a füst bármi egyéb
érdekel a számba veszem
és a kezét érzem a cigis doboz mellett

110.
ez a kék doboz emlékőrző tárgy
egy pillanatra újra és újra

111.
tudom, semmi jó nincs benne
de most ez annyira izgat,
mint egy halott kurva
tudom, a világ rossz és én se
vagyok különb ettől

112.
ma bejött, talán utoljára, azt mondta
meghíztam, úgy örültem neki, mintha
azt mondta volna: milyen jól nézel ki

JÓDAL KÁLMÁN

L. O. V. E.

XO a műmezőn.
Elkéült ajkakkal, tetszhalottan, lehuny szemhéja mögött környezetbarát szentjánosbogarakkal.
Süppedj a pink színű fűszálak közé.
Reciklálódj.
Szeretlek.
Így, kábultan, holtan.
Így, a romboid alakú mazoplasztikmezőn.
Kontaktlencse-csapadék csorog végig arcán, kabátján.
ZW szigetelőszalaggal a damil-szégyenoszlophoz kötözve.
Elkéült ajkakkal, csipkehúsában krómozott nyílveszők. Vénusz- Légycsapók őrzik nyugalmát.
Ctrl+A
XO a háttérben. Bekerítve, kezében fekete lepel csattog.
A semmi közepén ZW. Arccal a tükröasztra borulva, műszálás haja összevegyül a sík felületen szét-
szórt, tetszhalott papírrózsákkal.
Négyméternyi Tungsram csillagos ég.
Onnan szemerkél a kontaktlencse-csapadék.
Dögölj meg.
Ctrl+End
Egymásnak háttal, bőrfotelekben, rubint-kalaptűkkel átszúrt arccal, hattyúkezükben fajanszcésésével,
ír kávét kavarva.
Neonkék Le Corbusier-biomezőn, szemlehunya.
Egymáson, egymással, egymásban, egymásnak hátat fordítva.
Damil szögesdróttal egymáshoz kötözve, hisz szentek, szentek, vazze.
A tükröteremben, magukat, egymást elveszítve.
A Borostyánszobában, láncokról lógva, a szétnyíló tépőzár-padlót fürkészsze.
Együtt, egymás mellett, egymás helyett.
Ctrl+C
Pulzárokkal a szemhéjuk alatt, négy méter magas Man Ray-égbe préselve.
Tudják, érzik, felszabadultak.
Bekerítve, lehatárolva, belső szabadságnyalábokban tocsogva.
Sztaniolba csomagolt több ismeretlenes boldogságzóna.
Elkéült, összepréselt ajkakkal a műpázsiton, suhanó Graffiti-árnyak által tarkón löve, rózsát zabáló
tetszhalott katonák, szívükbe, arcukba, bordáik közé döfött rubint kalaptűvel.
Órany keretben, morzsolódó negatív polaroid-émlékmozaikok örvénylenek a sötét anyagban, a leg-
sterilebb, leghaloványabb érzelmzúalékoktól megfosztott, lágyan dezintegrált, otthonos, bekerített
szaloncukor-porcogós gázkamra origami-méhében.
Borotvával átvágott rubinvérszín torokkal, háttal egymásnak a krémszín bőrfotelekben.
Damillal összekötözve, damillal kereszrefeszítve a havazó képernyő előtt.
Talpuk alatt roncsolt játékbabák a fluid kockában, folyékony tükrörózsákkal szemhéjuk mögött.
Műszálás emomezők talaján bóklászva.
Szintetikus harapás- és karmolás-nyomok a lüktető, izzadt dermafelületeken.
Egymással, egymás nélkül, egymásban, egymást elveszítve.
Kezüikben fajanszcésésével, ír kávét hörpölnek, nyirkos Lego-barlangokban alvadt rubinvérrel bekenve
kúsnak, hisz szentek, szentek, vazze.
XO lőtt rózsasebvel a halántékán.
Süppedj, elkéült ajkakkal.

Reciklálódj.
Minimalizálás, jobb egér, új, Microsoft Office Word Dokumentum, bal egér.
ZW tükröt helyez a tetszhalott nyelve alá, és a formatervezett vadvirágok közt térdelve ujját a szája elé
helyezve mutatja:
csend, csend, silence, hisz szentek vagyunk, rózsakorbácsos, Hundertwasser-fajanszszenek a zuhogó
kontaktlencse-csapadék tócsáiban ázva, szintetikus csókok borította szegecselt műbőrünkben, per-
sze, persze hogy kilépünk egymás életéből, de itt és most szeretlek, hisz szentek vagyunk, szentek,
vérrubinszín, agyonvert csipkeszenetek.
Ctrl+A+Delete
Szeretlek.
Dögölj meg.
Mellettem elférsz.
Marinírozott félelmeid immár az én rettegéseim.
Itt vagyok.
Vagyok.
Nikkelből, iszonyból, sóhajból, vanádiumból.
Összetartozunk.
Never Forever.
Ctrl+A+Delete

G. ISTVÁN LÁSZLÓ

Repülő szönyeg

(öt daktilikus minta)

Weöres dala
(pentameter)

Egyszer volt szerelem: csöndbe borult a világ.
Kétszer volt szerelem: zúghat az erdei táj.
Több szerelem sose volt: meg se születtem ezért.

Tenger
(leoninus hexameter)

Nem született tenger,
(csak a lélek hisz születésben),
lelket nem fogad el,
hisz a hullámszáz erejében.

Örök gyerek
(disztichon)

Nem hiszi, hogy tyúk lesz, a csibének nincs bizodalma.
Fel nem nő, amíg él. Anyja körül tekereg.

Varjú
(disztichon hangsúlyos licenciával – leoninus)

Károg a varjú. Teljes évszakokat telekárog.
Ősz, ősz, ősz, csak az ősz. Tél, tél, tél, csak a tél.

Fáradt, károg a hangja, a tél szele is betakarja.
Azt károgja, hogy él. Rá se bagózik a tél.

Méltatlanság
(hexameter+daktilikus csonka tetrameter)

„Hol van az én takaróm?” Felhőjét megtapogatta,
s húzta magára a Hold, sose fázzon.
Sárgán bújt ki a lába a rossz felhőtakaróból,
mérges lett, elapadt. Jön az újhold.

TALLÉR EDINA

Mit mondasz? Nem hallom

(részlet a drámából)

Szereplők: Nő
Férfi

Helyszín: Átlagosan berendezett nappali, könyvespolc, számítógép, asztal, fotel, kanapé.
(A nő a kanapén fekszik, nem alszik, nem olvas, nem csinál semmit. Látványosan nem csinál semmit. Néha sóhajt. A férfi háttal, a számítógép előtt ül, játszik egy „lövöldözős” játékkal. Percekig ez megy. Megcsörren a telefon.)

Nő: Csörög a telefon.
Férfi: Hallom. *(tovább játszik)*
Nő: *(odaviszi a férfinak a telefont, közben megnézi a készülék kijelzőjén, hogy ki telefonál)* A mama az. *(visszafekszik)*
Férfi: *(telefonál)* Szia mama...Jól vagyunk...Igen, ő is... Itt ül mellettem.
Nő: Nem is ülök melletted.
Férfi: És mikor jönne? ... Holnapután? *(kérdően ránéz a nőre, az továbbra is a kanapén fekszik, megvonja a vállát.)* Nekünk jó. Jó, gyere, várunk. Szia, puszi... Átadom. Ő is puszi lesz.
Nő: Nem is puszi.
Férfi: *(visszafordul a játékhöz, lövöldözik)* Mi bajod van, drágám?
Nő: Semmi.
Férfi: Akkor miért van rosszkedved?
Nő: Mit csinálsz?
Férfi: Játsszom... És te?
Nő: Azt látom, hogy játszol... Mit csinálsz ma, úgy értem.
Férfi: Semmit... Még nem tudom. És te?
Nő: Még nem tudom.
(Megint csörögés. A férfi abbahagyja a játékot, kilép az alkalmazásból. Felveszi a telefont.)
Férfi: *(kedélyesen beszél, közben fel-alá sétál, gesztikulál.)* Helló, komám, de rég hallottalak már! Mi újság?... Hát megvagyunk... Semmit... Ő se... Ja... Kicsit le vagyunk eresztve... Hát... nem túl jól, unatkozik, azt mondja... De hát, mit tudok csinálni, nem igaz? Ez van, ezt kell szeretni... Igen? Na, de jó, végre történik valakivel valami jó is! Mesélj! *(hosszú percekig hallgatja a vonal túloldalán beszélőt.)*
(A nő közben feláll, odamegy a számítógéphez, chatelni kezd egy barátnőjével. Felélénkül, néha hangosan felnevet.)
Nő: Mi is elmehetnénk néha valahova.
Férfi: *(a telefonba beszél)* Ja, az jó lenne, elmehetnénk valahova, megbeszéljük. Örülök, hogy jól vagytok... Jól van komám, úgy lesz, hívlak.
Nő: *(nem veszi észre, hogy a férfi kiment a szobából)* Ki volt az?... Hallod? *(hátrafordul, körülnéz)* Hol vagy? *(visszafordul a géphez)* Hova lettél?
Férfi: *(Kintről)* Mi van?
Nő: Azt kérdeztem, hol vagy.
Férfi: Vécén... Mi van?
Nő: *(szórakozottan maga elé)* Semmi.
(A nő abbahagyja a levelezést, kilép az alkalmazásból, ledobja a ruháit, fehérneműben kimegy a szobából. A férfi bejön.)
Férfi: Hol vagy? *(leül a számítógéphez, nézelődik az interneten)* Hova lettél?

Nő: *(kintről)* Mi van?
Férfi: Hol vagy?
Nő: Fürdök...Mi van?
Férfi: *(maga elé, szórakozottan)* Ja.
(Egy ideig ez van, aztán bejön a nő, felöltözve.)
Nő: Jó vagyok így? Csinos?
Férfi: *(nagyon bele van mélyedve abba, amit olvas)* Egy pillanat, mindjárt.
Nő: *(Odamegy a konyhához)* Főzök kávét, kérsz?
Férfi: Hány óra?
Nő: *(kicsúszik a kezéből egy pohár, eltörik)* A fenébe, eltört.
Férfi: Mi?
Nő: Idehoznád a seprűt?
(Csörög a telefon. A férfi felveszi, a nő kimegy.)
Férfi: Halló! Igen, én. Egy pillanat, megnézem, épp tegnap utaltam... Utánezek. *(A számítógéphez ül, adatokat egyeztet a telefonálással. Közben bejön a nő, seprűvel, takarítani kezd)*
Nő: Ki volt az?
Férfi: Mi tört el?
Nő: Kérsz kávét?
Férfi: Segítek. *(Átveszi a seprűt, lapátot, kiviszi a szemetet, a nő közben kiönt magának egy kávét, leül a kanapéra. A férfi kisvártatva visszapötyög a géphez, belép a lövöldözős játékba. A nő kávézik, a férfi játszik, egy ideig ez megy.)* Nekem nem csináltál kávét?
Nő: Nem mondtad... Csináljak?
Férfi: *(Izgalmas résznél tart a játékban, csak pár másodperc után válaszol)* Tessék?
Nő: Nem szóltam.

FEHÉR RENÁTÓ

Anyák napja

Anyából nekem mintha kettő lenne.
Az egyik kislány, a másik néni.
Ez elkényeztetett, az megnevelt.
Igazából viszont egy harmadik nő szült meg.
Az ő neve került az igazolványomra.
Ő tanított ezekre a szavakra,
és nem volt féltékeny, amikor elindultam,
hogy magamtól találjam meg anyáikat.
Ha érted azt, ahogy beszélek,
a két anya akkor a tiéd is.
Az egyikük úszó Szöulban.
Mindig úszó, mindig Szöulban és mindig nyer.
Állítólag én is egy kicsit
abban a medencében születtem.
A másik itt lakik nem messze.
Kék a ruhája és szomorú a szeme.
Állítólag én is egy kicsit
továbbszomorítottam azt a szemet.

A *Kisanyuért* hangosan szurkolok.
Óriási kivetítőkön képzelem el:
a Hídfőnél és a Hősök terén,
anyák napján és a piros betűs dátumokon.
A *Nagyanyuhoz* magamban beszélek.
Megtartom a keresztbefutó lécek árnyéka,
a térdeplő hűvöse és
az összekulcsolt ujjaim szigora mögött.
Neki lenni bennem otthonos.

„Fehér babáim, fehér babák”

Ilyenkor mindig mintha tompa október lenne.
Finoman a lábamra lépsz az asztal alatt,
hogy derítsük ki együtt és utoljára: *élsz-e még?*
Kívánsz-e? Kívánsz-e aludni, ébredni idegen
sárból ágyon?

És belém tudsz-e szeretni csak egy hétvégére?,
ahogy, napszakokat ülve át veled egy Erzsébet téri padon,
a kibontott sörök utolsó leheletét hallgatom,
vagy téged mosolyogva, amíg arról beszélsz, hogy
mindenkit baleset ért, aki valaha verset írt neked.
Ahogy leszek heves, ha politizálni kezdünk,
aztán csapkodom a talpam a kavicsra
mint durcás gyerek, akit – hogy megnyugodjon –
a Feneketlen-tóhoz kacsát etetni viszel.
Anyád megfakult garbója van akkor rajtad,
pár régi fénykép miatt, azokon szép nagyon.

Az meg, aki közben otthon várt rád,
nyel egy nagyobb és megbocsát, mert
csak tort ütöttél néhány felelőtlen év fölött.
Hamarosan megint vizontszereted.
De mindez kellett, hogy lehessen újra és végleg őt választani.
Aggodalomra tehát semmi ok:
nem terebélyesedik bennem követelés.
Üres vagyok – meddő nő a sokadik
kísérlet után.

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

Feljegyzések készülnek VIII.

hát itt rekedtem meg látod írom annak
aki sosem létezett most mégis neki magyarázom
hogy életem elmúlt négy évének csak
nagyon kevés momentumára tudok részletesen
lineárisan emlékezni de elfelejteni mégsem
lehet a homályos részeket sohasem

nem hihető így nem is hangoztatom hogy
amit én keresnék sosem lesz meg saját
határaitmon kívül hogy én *ilyen értelemben*
vagyok magányos és hazudom hogy sajnálni akkor
sem kell mindezért holott dehogynem ezt szomjúhozom
folyton mert ezt érzem még a legközelebbinek

mindahhoz ami kellene micsoda erő szükségeltetne
ahhoz hogy változtassak ezen az éhes magamon
hogy ne vágyjak ennyire valami megfoghatatlan
után s mégis minden áldott nap felkelek
ehhez a valakihez beszélek az eltelt idő óta minduntalan
mert úgy hiszem már csak számára lenne értelme

tisztázni bármit is magamban egyre kevesebb
magyarázatot keresek helyzetem most és mindenkor
túl egyértelmű nincs mit mondani és mindahányszor
eszembe ötlök hogy amikor épp eléggé elveszett és
nagy szó reménytelen voltam ahhoz hogy bevégezzem
az életem csak a nagy világfájdalom jutott eszembe

de ez nem így hát *rossz okokból* maradtam életben
mert téved mindenki aki azt hiszi hogy rossz
vezetéssel kapott jó eredmények is *helyes*
megoldásoknak tekinthetők itt vagyok túléltem
magam és volt azaz sosemvolt szerelmemen kívül
kit mint örökkön özvegyül maradt lelketeg halálomig

gyászolhatok rajta kívül senkivel magammal sem
beszélek már mi több már csak neki mondandó
mondataimból értem meg tulajdon magamat is
ha feltétlen megbeszélhivő van a lelkiismeretemmel
így beszélek Vörösnek hívták azaz hívtam sosem
volt mégis hiányzik de azért minden áldott reggel felkelek

Gondoltam felhívom W-t. De tegnap már lebeszéltem a telefonról azzal a hülye csajjal minden egységemet. Egységtelessé váltam. Egységessé meg soha nem is fogok, így keseregtem magamban mondhatni, közben nevettem. Legszívesebben ilyenkor sírva fakadnék, hogy mi a nyavajáért nem vagyok képes kissé tragikusabban látni a dolgokat! Hogy miért van ott mindig az a csalafinta ördög, aki mindig kikacsint valami parván mögül, mondjuk, mintha épp egy nővel akarnék kettesben lenni, meghittten, és erre ez a nyavalyás odakacsint nekem. Így morfondíroztam magamban, miközben zsebemben apró után kutattam, hogy egy nyilvános fürkéből mégiscsak felhívhassam W-t. Persze, kívülről nézve, akár azt is gondolhatták volna, hogy na ez a figura most valami nagyon mély gondolatmenetben van benne. Ugyanis ha koncentrálok, tök mindegy hogy mire, összehúzom a szemöldököm, és tekintetem olyan szúróssá válik, mint a szögesdrót. Elnézést, de csak ez a hülye hasonlat jutott eszembe. Ráfogom a másnaposságra. Fogjuk rá. Ilyenkor megkönnyebbülök. Máris kis mosoly jött a számra. Nem túl jókor, mert épp egy nagydarab, kigyúrt fickó lépdelt velem szemben, nincs kedvem hozzá, hogy félreértse a dolgot. Utálok verekedni. Úgyhogy villámgyorsan elkaptam a fejem, és nagyon szigorú ábrázattal vizsgáltam a betont. Szerencsére a körúton sokan vannak ma, elsodorták a nagydarabot is az eseményektől. Egyébként is kurva rossz kedvem van. Tegnap is ittam. Reggel meg szarul volt a gyomrom, már jobb, de nem oké ez így, tudom. De hát mit tegyen az ember fia, ha az ember lánya finoman tudtára adja, hogy mást szeret. Tudja is mi az, gondoltam magamban. Hülye picra. Na, ez legalább jól esett. Egyébként marha szerencsém volt. Tegnapról maradt némi apró a faromban, farzsebemben. Én már csak így hívom, pardon. Kikotortam, és a délutáni napfürdőben telefonfülke után kutattam. Pár sarkot másztam, és már ott is volt az összegráfitizett bódé. Kinyitottam a fülke ajtaját, kis hűgyszag csapta meg az orromat, de már tök mindegy volt. Csak a kagyló ne legyen összeköppve, ezen szurkoltam. Nem volt, úgyhogy bedobáltam az aprót a lukon. Egyébként marha szerencsém volt, mert rohadtul be is ragadhatott volna, amilyen állapotok uralkodnak a telefonfülkék társadalmában... Jobb nem is beszélni róla. Már csak azon izgultam, hogy W felvegye a telefonját. Körülbelül olyan hangerőre van állítva a mobilja, mintha valaki folyamatosan suttogna. Nem csodálom, hogy soha nem hallja meg. Örült. Úgy látszik a mai az én napon, ahogy a tegnapi nagyon nem volt az. W pár csörgés után kissé gyengén. Nem vészes. Az jó. Mentek ma este valamerre? Hát, ha feljössz, akkor kimozdulhatunk. Oké. Mikor? Na, akkor ott... itt megszakadt a vonal. Rém költséges mobilt hívni. Krózusnak való. Visszacaptam a kagylót a helyére, közben vártam, hátha visszaköp valami zsetont a telefon, de semmi. Kimásztam a fülkéből, és gyorsabb léptekkel indultam el a Kertész utca felé. Elég rendben voltam, a szédülés most nem nagyon zavart, csak az a hülye csaj járt a fejemben, és néha úgy marcangolta a lelkemet, hogy röhöghetnékem támadt. Basszus, és még azt mondják, hogy a lélek nem test. Hogy a fenébe nem az, ha így be tud baszni. Tuti valami testrészt. Elnézést, de ebben az állapotomban, ilyen épületes gondolatmenetekbe bocsátkozom többnyire. Közben teljesen lekapartam a bőrt a kezemről. Ha ideges vagyok, mindig kaparom magam. Tiszta kész vagyok. Mintha a bőr alatt lehetne valami megoldás vagy valaki más. Na jó, ez már túl megy minden határon. Szerencsére pont megérkeztem W háza elé. Marha rossz a kapucsengője, úgyhogy képtelenség bejutni hozzá. Tartottam tőle, hogy itt kell dekkolnom fél órát is a kapuja előtt, amíg valaki kijön ebből a romos házból. Az egész olyan, mint valami elfekvő.

De mondom, ma szerencsém van, épp egy furcsán vékony figura jött ki a bejáraton, úgyhogy a lehetőségeimhez képest futottam egyet, hogy be ne csapódjon mögöttem a kapu. Megvolt. Bemásztam az udvarra, és csengő hiányában bezörgettem W ablakán. Halottam a mozgolódást. Megörültem, hogy most nem akar elbújni előlem. Többször megesett, hogy nem volt kedve hozzám, és azt játszotta, nincs otthon. Ez most elmaradt. Nem tudom, lehet, hogy ő is szar passzban van? W kinyitotta az ajtót. Borzas hajjal és pizsamában állt előttem. Barátnője még nincs 19, szintén pizsamában. Na, már vártunk. Még jó hogy, mondom. Akkor felöltözünk. Az klassz. Ezt hallgasd meg. A neten egy nagyon kortárs

óbecgatás ment. Egyébként rendkívül művészi volt. Bejött. De pár perc múlva röhögőgörcsöt kaptam tőle. Ezalatt W barátnője bohócnak öltözött. Fekete répa nadrágjához fehér csipkés mellényt vett egy nagy rózsaszín gombbal. Lábára hegyes orrú szürke cipőt. Bohócnak megint? Próbáltam a nevetésem szüneteiben szavakat formálni. Ez már az? Ez már az. Hova menjünk? Valami előzenét hallgathatnánk. W közben a fürdőszobában matatott. Furcsa hangok szűrődtek ki. Mi lehet itt, gondoltam. Nézzek a neten valamit? Ja. Pestiest vagy mi. Port. Ja, az jobb. Be is ütötte a dolgot a csajszí. De aztán nem boldogult. Odaültem mellé, és mondtam, hogy a napra kattintson. Ő mindig a koncerthelyekre egerezett. Az úgy félremegy. Langyos leguánok. Az meg mi? A Lenti Karcsi. Ismered. Ja, persze. Nem is tudtam. De, olyan kuplé punk zene. Jött ki W a fürdőből, már egész emberszerű ábrázattal. Az nem lehet rossz. Menjünk oda? Aha. De előbb a Királyban gurítsunk le egy sört, 290 a korsó. Jól hangzik. Mielőtt elindultunk volna, a konyhába gyűltünk, ahol tök sötét volt. Gondoltam felnyomom a villanyt. Ne, mondta W. Sötétben szeretjük. Ja, nagyon transzcendens. Ne lásd, milyen koszosak a poharak. Oké. Unikum? Jöhet. Az meg mi? Nyögte a kis csaj. Valami magyar ital. Nyögte W. Most kaptuk. Ne, még nem ittatok unikumot? Nem soha. Ne. De. Ne. De. Azzal elkezdtek röhögni. Megint palira vettek, amilyen hülye vagyok. Meg tegnap óta már nem csodálom, ha palira vesznek. Megint arra a picsára gondoltam. Ígyunk inkább. Legurítottunk két kupicával. Egész jól esett. Majd kívánszorogtunk az utcára. W mesélt a két haverjáról, még amikor ő is fiatal volt, hogy azok voltak az igazi hétvégi punkok. Rendes család, (na ja) meg minden. A két srác mondta a szülőknek, hogy ilyen abszolút lightos buliba mennek, csak málnaszörp, maciszörp. Kicsicscentették magukat öltönybe, szépen hajat mostak, és szerényen távoztak a szülői házból. Egyik haverjuk pincéjében landoltak. Ledobálták a ruháikat, és felvették a szakadt farmert, a farmer kabátot a kitűzőkkel, a „lefestékszórózt” rozszant bakancsot, és egy kiló zselével égnek állították a hajzatukat, aztán mentek a legvadabb punkkoncertekre. Amikor vége volt az éjszakának a pincében visszacsináltak mindent. Totál normálisan érkeztek haza az ösökhöz. Azok voltak a szép idők. Most már csak ilyen nyíltan megyünk itt hárman. W-nek akkora sálja van, mintha egy fekete gézzel lenne körültekerve az egész ember. Én is hülyén nézhetek ki szakadt bőrkabátomban itt a közel harminc fokban, na de hát ha az ember egyszer rátalál a stílusra, nem adja alább. A kiscsaj meg totál bohóc, úgyhogy ennyit változott a világ.

Beültünk a királyba. Lerendeltük a söröket. Tele volt a hely külföldiekkel. A falakon meg színes halálfejek néztek szembe velünk. Röhögtünk rajta. Micsoda brutál festés, vaker. Haláli. Az ember már nem is fél ilyenkor az elmúlástól. Pedig tegnap óta milyen sokszor is jutott eszembe. Ejej, micsoda egy világ ez. Kérdeztem a bohócot. Nyelvvizsga? Jaja, most már összejön majd. Muszáj, mert nem akarok boltba dolgozni, vagy a szalagnál. Mész a héten dobozolni? A bohóc valamelyik főváros közeli faluba jár dobozokat hajtogatni diákmunkában. Hajnalban indul a busz. Kidobják őket a telepen. Tiszta Auschwitz, mondja a bohóc. Aztán ott 12 órás hajtogatás. Hajtogatjátok magatokat, vihogtunk W-vel. Közben két külföldi csaj elkezdett üzekedni egymással. Nem lehetett eldönteni, hogy verekednek, vagy szeretkeznek. Mindenesetre jó volt nézni őket. A bohóc elment végére, de hamar visszajött. Nem tudta melyik jelzés a női kloztyó. A felfele nyíl a fiú. A kereszt meg a csajok, mondtuk neki. Ásó, kapa. Hörpintettük ki a korsónk aljáról a sert W-vel. Mellesleg én is eltévedtem a jelzések között, amikor vizelni tértem.

Nekiindultunk az Arany János utcának. A langyos leguánok már elvileg háromnegyed órája játszanak. Nyugi, mindig később kezdik, mindig. Így W. Közben a gyomrom elkezdett liftezni, a sav marta, felpuffadt. Pár perc, és nem tudok tovább menni, ilyenkor átkozom magam, hogy miért nem hozok Reni-t. Emlékszem, hogy a mellényzsebemben hagytam. Ó, angyalkák, valaki elhozhatná nekem ide! Ide bele a számba, a beleimbe, micsoda megkönnyebbülés lenne. Nem akarom a McDonalds végében végezni, mint anno. 2 órát ültem ott, amíg valahogy képes voltam kívánszorogni. Ó, az alkohol bosszúja ez, testvéreim! Szesz. Aztán az akkori nőm talált rám egy padon, könyörögtem neki egy liter tejért. Elhozta, benyakaltam nyakig. Na, az aztán rendbe hozott.

Szóval nem akartam, hogy most ne hozzon rendbe semmi. W valamit beszélt a bohóccal, de képtelen voltam odafigyelni. Kissé görnyedve lépdeltem mellettük, sűrűn bólogattam, bár nem tudtam mire. Jónak kell lennem, erre gondoltam, de hogyan is lehetnék az, amikor az a csaj így lapátra tett,

kérdezem, hogy lehetnék jó, és egyáltalán mit jelent az, hogy jó. Jó mondjuk egy cipő vagy egy kocsi, na de egy ember? Hát hogy működöm én? Reggel felkelek vagy nem kelek, rosszat gondolok, vagy ostobaságot. Na, de ami jó, az nem gondol se ilyet, se olyat, csak van. Én meg nem tudok lenni. Elnézést, ez a gyomorgörcs, ezek a hülye gondolatok, ezek a gyenge filozófálgatások, ígérem, abbahagyom. Aztán valami isteni beavatkozás történt. Megérkeztünk a „Sötét testek” nevezetű helyre. És egyszerűen elfűjták minden bajomat. Leereszkedtünk a pincébe. W barátomnak igaza volt, még a beállásnál tartottak a Langyos Leguánok. Viszont a bár pultnál rögtön kiszúrtuk egymást egy nővel, aki látszólag többnek nézett ki, mint amennyi időt lehetett valójában. Lekezeltünk a leguánokkal. W beköszönt a nőnek. Együtt szoktak iszogatni a „Törött kancsóban”. Bohócnak több sem kellett, bevágta a féltékenységi rohamot. Rögtön mondta, milyen ótvár a nő. Mondjuk, ebben tévedett, ótvárnak nem volt ótvár. Nem mondom, élt már egy kicsit, és ez meglátszott rajta. Meg az is látszott, hogy lenne nála valami keresnivalóm. Kirendeltük a söröket, és egy boxba húzódtunk. Közben a nővel figyeltük egymást. A zenekar nyomott egy nótát beállítás gyanánt, aztán bekérdezett a Karcsi, hogy minden hangszert lehet-e hallani. A dorombot nem, lökte oda W. Röhögtünk, mint állat. Nincs is a zenekarban doromb. Felhozhatnád a dorombodat, így a bohóc. Ja, fel kéne, így W. Aztán neki állt dorombolni, úgy a semmivel. Kemény volt. Közben azt figyeltem magamban, hogy most ez a nő bejön vagy nem. De marha szomorú lettem, mert nem jött be. Búfelejtés, búfelejtés, és semmi. Még egy ilyen nőhöz sincs kedvem. Átkozott gyöttelelem. Szerelem, szerelem. Csak fordítva. Ordítva. Az kéne. Rá is kezdtek a Langyosok. Kurvára bejött a nevük, mert semmi langyos nem volt bennük. Nyomták mint az örültek, de működött. W robot pózban nyomatta ülle a bohóccal együtt, közben mosolyogtunk. És gurítottam a sört egymás után magamba, és néztem a nőt, aki nem kellett. Mert aki kellett, az nem itt van. Pedig mindkettő csak egy test. Sejtek, nyákok, nyirkok, belek alagútja, agyak tekervényei, váladékok, ez minden. És mégis, miért ez a bűdös kémia. Zakatol a vér, zakatol a vér, üvöltöttek a leguánok. És táncosok vonaglottak. Egy fehér nő édesen, kéjesen, és gurítottuk a sört. Ütöttük a ritmust. Bólogattunk, és énekeltük W-vel és a bohóccal együtt, hogy zakatol a vér, zakatol a vér.

KELE FODOR ÁKOS

Ászkát vagy csöndben

A nyelv egy faj.
A vörös sügér kopolyülemez alatt mászik a szájig az ászkarák. Anya, halottként olyan vagy, mint a sügér, akiben a rák él. Csöndre tértél, mert három pár kapaszkodólabammal beágyazódom és elemésztetem a nyelved – csonkjába beleállok, nem is válunk már külön soha. Egy egész élet lesz egy egész szerveid: úgy használod, mint saját anyanyelvet; s én élvezem, hogy nyelvként élek, hogy beszélsz velem és ha eszel, engem is etetsz. Falatjaidból legelőbb én csemegézek: csönded helyébe állok, én forgatom a szavaid.

UGHY SZABINA

Az érintés nullfoka

Legyen akkor a víz és a levegő,
mindennek kezdete, képzeld el így,
tovább ne menj vissza,
legyen elég ez is, mikor még nincs szem,
ami végignézné rajta.
Legyen a bőr felszíne a tenger tükrével egyenlő,
s a másiké kisimult szél parttalan szövete.
A köztük húzóódó vízszintesen kezdődik majd a látás,
amikor eléjük áll, és magára eszmél a horizontban.
Legyen két meztelen test,
az érintés nullfokán víz és levegő,
ahogy mozdul, de nem tudja mihez képest,
egymásba mosódó felületek,
a gyanú nélkül, hogy valaki
számon kéri majd minden örömeiket.

Átmeneti tárgyak

A képek, már megint, ahogy
elképzelem őket újra és újra.
Minél élesebbek, annál
kevésbé emlékeztetnek bármire,
amihez közöm volt.
Ezen például egymást használjuk,
átmeneti tárgyak.
Nekem már nem tudom, mi hiányzott,
neki volt rá szava is, ezt sugdosta közben,
én azóta sem ejtem ki.
Később kiderült egészen mást jelent,
nincs olyan, hogy pótolhatatlan.

„Elhúz a tél. Elolvadnak a hómunkások. Ilyen laza kor ez.”
Háy János

Irodalom, internet, intézményesülés

Nehéz manapság nem az idő előtti mentegetőzés átlátszó retorikai fogásával kezdeni egy a kortárs magyar irodalom önszemlélésének feltérképezésére vállalkozó tanulmányt. Nem mintha nem volna lehetséges – jelen keretek között a maga töredékességében is – láthatóvá tenni valamelyest az évtizedforduló táján keletkezett jellegadó szépirodalmi művek szimptomatikusnak tetsző elmozdulásait a kilencvenes évek végének jellemző tendenciáihoz képest. Az élő, állandó súlypont-át-helyeződéseket mutató irodalom effajta kijelölésének nehézsége valójában éppen e pillanatkép mindenkori önkényességéről való megelégedkezés révén küzdhet le, ami óhatatlanul is az irodalmi művek végeredményében tipologizálhatatlan, vagy legalábbis a rendszerezésre törekvő, irodalom-történetileg relevánsnak szánt állítások sérülékeny, ingatag természetét emeli ki. Arról van szó, hogy kevés – mégoly körülményekkel vegyes óvatossággal megfogalmazott – állítás képzelhető el jelenleg a szinte áttekinthetetlenül sokszínű kortárs írásművészet kapcsán, ami (eltérő olvasmánylistával, másfajta olvasói tapasztalatokkal) ne volna könnyűszerrel elbizonytalanítható. És ez nem annyira a posztmodern *anything goes* szövegtermelő eljárásának az olvasásra történő visszahatásából adódik. A jelenkori irodalomolvasó esetleges kanonizációs tanácstalanságát legkézenfekvőbb módon különféle, egymással csak ritkán párbeszédbe lépő, eltérő érdekeltsgű értelmezői nyelvek alkotta meglehetősen „nyitottá” vált irodalmi intézményrendszer működése magyarázhatja. Manapság talán az eddigieknél is nehezebb eligazodni az értékes-értéktelen szépirodalom (korántsem evidens) kategóriái között, miközben ismert médiaszereplők gyakori íróvá avatása (vagy fordítva: egyes költők/írók fokozott médiajelenléte, ami egyszerűsített az irodalom sajátos önszínrevitelét is jelenti) az „íróság” mibenlétének kérdését sem hagyja érintetlenül. Bombitz Attila megállapítása szerint „[a] megjelenő könyvek gyorsan cserélődnek, amit tegnap «jelentős» irodalomként aposztrofáltunk, az ma legfeljebb az «érdekes» kategóriáját érdemelheti ki”.¹ Még ha az említett, kortársi tájékozódás szempontjából kiváló tanulmányának idézett szakaszában nem kevés túláltalánosítással él is a szerző, megfontolandó, hogy kétségkívül mennyire megváltozott immár a közeg, ahová egy magára valamit is adó verses-, próza- vagy drámakötet érkezik – és itt elsősorban az orientáció elsődleges közegévé avatott papíralapú és (egyre növekvő számú) online kritikai portálok, blogok, fórumok sokhangúságára kell gondolnunk. A kortárs irodalom önértésének kérdéséhez jöllehet nem tartozik szorosan hozzá az irodalomról való (köz)beszéd utóbbi években tapasztalható átrendeződésének kiértékelése. Mégis, mint látni fogjuk, annak a jelenségnek, hogy a szaktudományos, értelmező igényű kritikák mellé (fölé?) lassan fel nő egy „közérthetőbb”, ekképp szélesebb olvasóközönséget megcélzó, ám eltérő funkciókat² szem előtt tartó kritikai gyakorlat, miközben az internet szinte korlátlan lehetőséget biztosít a szerző és az (akár) arc- és névtelen olvasó találkozásának, a véleményformálás módjának

és mikéntjének radikális pluralitását szabadítva föl, alighanem már most is érzékelhetők a nyomai az irodalom arculatán.³

Immár konkrét példák sorával lehetne alátámasztani, miként hat *előre* egy formálódó kötet anyagára az interneten korábban közzétett versek nyilvános olvasói tapasztalata, azonban ha irodalom és blogoszféra egymásra hatásának legekleatásabb példáját szeretnénk megemlíteni, akkor kétségkívül Spiegelmann Laura 2008-as könyvéről kell néhány szót ejteni. Az *Édeskevés* (2008) nemcsak elitirodalom és lektűr regisztereinek immár nem is annyira pusztá keveredése, hanem egyfajta „egyenrangúsítása” miatt érdemelt ki a megjelenést követően kitüntetett figyelmet, nemcsak a blogbejegyzések jellemző, hagyományos stílárís kötöttségek alól felszabadított nyelvhasználata, illetve pop- és elitirodalmi utalások, valamint népszerű szingliregények (alulretorizált) kliséinek találkozása, hanem – s talán ez a legfontosabb – a világháló és a nyomtatott könyv felületeinek interferenciája miatt is. Innen nézve különös, hogy az egykorú recepció az indokoltnál kisebb mértékben látott a Spiegelmann-jelenség mediális összefüggésében releváns elemzési szempontot. Ehelyett a kritikák nagyobb része mintha elsődlegesen az inkognitóját azóta is sikeresen őrző szerző leleplezésétől remélte volna az értelmezés kulcsát. Két példát kiemelve, Kiss Noémi a *Magyar Narancsban*⁴ – a recepcióban elsők közt – megjelent írásában a női álarc mögé bújtatott férfi perspektíva mellé sorakoztatott fel ennek érdekében érveket, míg L. Varga Péter⁵ egyenesen a „referenciális olvasás csődjét” konstataulta a rafinált elbeszélői szöveg felfejtése alapján.

Bizonyos, hogy amennyiben az álnév mögé rejtőző szerző nemi hovatartozása körüli eldöntetlenség fennmarad, úgy a PRAE.HU-n megjelent e-mail-interjú⁶ – a könyv valóságvonatkozásait firtató kérdésre adott – kétértelmű válaszait érdemes a szokottnál is nagyobb óvatossággal kezelni. Ugyanakkor a korábbi, a szingliregények naiv retorikáját sikerrel parodizáló Parti Nagy Lajos-féle könyvtől (*Sárbogárdi Jolán: A test anyaga*, 1997) éppen az különbözteti meg az *Édeskevést* – és György Péter alighanem éppen erre kívánta a 2009. őszi Debreceni Irodalmi Napok alkalmával felhívni a figyelmet –, hogy a könyv valójában egy mediális fordítás eredménye, amely irodalom és nem-irodalom, „íróság és nem-íróság” viszonyrendszerét, az arcnélküliség (ezúttal fordítottan, a szerzőre és nem pedig olvasójára vonatkoztatott) blogok adta lehetőségének nem minden tanulság nélküli összejátszásának kérdéskörét éppoly élesen érint(het)i, mint a történet szerinti húszas éveiben járó lecsúszott szingli lány identitásválságának tematikus színrevitelét vagy az álnév és stílusparódia narratopoetikai összefüggéseinek távlatait. Mert a feltételezhetően ironikus elbeszélői magatartás felfejtésekor óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy vajon Laura mint „tipikus” ezredfordulós főhős vagy Laura mint jellegzetesen kiismerhetetlen világhálós szereplő-e voltaképpen az irónia tárgya (továbbá rajta keresztül az őt megérteni szándékozó könyvolvasó), mindez azonban megválaszolatlan marad. (Érdemes megfontolni György Péter javaslatát, aki szerint – jól irányzott média-hackként – inkább utóbbiról lehet szó.)⁷

Az *Édeskevés* más szempontból is szimptomatikus jelenségnek tűnhet a kortárs próza önértését vizsgálva. Arról a már évekkel korábban is érzékelt tendencia további erősödéséről lehet szó, ami a rendszerváltást követő években a magas irodalom osztársadalmi presztízs- és funkcióvesztése

³ Utóbbival Lapis József is foglalkozik egyik korábbi írásában. LAPIS: Szavak a hálóban – Kortárs magyar líra és az internet. = BODROGI Ferenc Máté, MIKLÓS Eszter Gerda (szerk.) *Mozgásban*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 96–103.

⁴ KISS Noémi: *Keserű és nimfomán* (Spiegelmann Laura: *Édeskevés*) = Magyar Narancs, XX/41., <http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=17225> [letöltés: 2008. okt. 9.]

⁵ L. VARGA Péter, *Szex, drog, önpusztítás*. = KultúrPart, http://www.kulturpart.hu/irodalom/6050/szex_drog_es_onpusztitas [letöltés: 2008 okt. 16.]

⁶ „[a]zt írom meg, amire ezekből az állapotokból emlékszem, nem pedig azt, ami valójában történt. A legtöbb esetben magam sem tudom, mi történt pontosan, és mennyi volt hallucináció, mennyi az, amit az elmém tett hozzá a történetekhez, vagy mennyi az, amit elvett az emlékeimből. Azonban amiket megírtam, azok valóban úgy léteztek az emlékezetemben.” BERTA Ádám: *Spiegelmann Laura már nem annyira trágár az ágyban*. = PRAE.HU, <http://www.prae.hu/prael/articles.php?aid=2442> [letöltés: 2009. dec. 14.]

⁷ GYÖRGY Péter: *Szövegek és (ál)nevek*. (Laura és Tibi története) = Alföld, 2010/3, 28–35.

¹ BOMBITZ Attila: *Újrairni a világot. Szerzők, témák és beszédmódok az ezredfordulón*. = GYÖRFFY Miklós, KELEMEN Pál, PALKÓ Gábor (szerk.) *Prózaforum*, Budapest, Kijarat, 240–255.

² LAPIS József: *Enyhe mámor (A legújabb líra kihívásai az ezredforduló után)* = Alföld, 2007/12, 76–84.

eredményeképp fokozatosan előállt: a lektúr- és az elitirodalom regisztereinek előrehaladott homogenizációjáról. Jól érzékeli Hansági Ágnes, hogy „[a] populáris regiszter beléptetése a szövegekbe azonban alapvetően jelent mást ma, mint két évtizeddel korábban”,⁸ azaz valóban sokkal inkább egyneműsödéssről beszélhetünk, semmint regiszterkeveredésről. Nem véletlen, hogy mostanság – a kétféle irodalmi beszédmód közeledése óta – jött világirodalmi mércével is mérhetően divatba a leginkább a brazil származású Paulo Coelho nevével fémjelvezhető „igényes lektúrnék” nevezett kategória, miközben – erre Hansági Ágnes is utal⁹ – az egykori elitirodalmi „kultszerzők” későbbi művein is felfedezhetők alkalmanként a popularizálódás jegyei. Ma már egyre kevésbé hat idegenül a szépíróként kanonizált Szécsi Noémi 2009-es *Utolsó kentaur* című regényének „gyanút keltő” műfaji önmeghatározása („társadalmi lektúr”).

Mindez a folyamat nem pusztán a (próza) szövegek egyszerűsödését, a nyelv és irodalom viszonyrendszerét, teoretikus hátterét érintő (háttér)ismeretekről származó önreflexív gesztusok megritkulását mutatja. Nem egyszerűen az 1986-os prózaforumot táján és főként a kilencvenes években keletkezett, az irodalom sajátos mediális tapasztalatát szövegtermelő erővé alakító művek háttérbe szorulásával párhuzamosan a valóság–kitaláció határainak (melyet a korábbi szövegirodalom formai és szemantikai destrukciók során bizonytalanított el)¹⁰ egyre hangsúlyozódó kijelölődését konstatálhatjuk. Ez a folyamat mondhatni szükségszerűen vonja maga után a konkrét életvilágunkat meghatározó kérdések számbavétele iránti érdeklődés fokozódását is. Mindez alighanem hozzájárul ahhoz a sajátos befogadói pozicionáltsághoz, amely minden jóindulata és szimpátiája ellenére is anakronisztikusnak ítélt olyan, a nyelvi megformáltságot továbbra is az irodalom legfőbb esztétikai tétjének tekintő prózapoeitika törekvéseket, mint amilyenek például Krasznahorkai László nevéhez fűződnek. A 2008-as *Seiobo járt odalent* című regénye (novellaciklusa?) nemcsak a mostanság hazánkban ritkán tapasztalt, az irodalom kitüntetett nyelvi stilizáltságát, szépségét és összetettségét együttesen felmutató retorizált prózanyelve miatt tűnhet – a látszólag fokozatos egyszerűsödés felé törekvő irodalom tendenciáinak tekintetében – kimagasló, mégis némileg zárványszerű jelenségnek. Hanem ama nem csekély – hovatovább, jelenkori értelmezői távlatból akár elitista arroganciának is olvasható – írói ambíció miatt is, mely a művészet transzcendens természetét, a vele való találkozás ihletett, szavakkal kifejezhetetlen állapotát hangsúlyozottan saját nyelvi történéseivel kívánja „utánalkotni” (mint ahogy Krasznahorkai műveinek mostanság gyakori távol-keleti lokalizáltsága, a kulturális idegenség kérdéskörét kidomborító írásművészete ugyancsak nem látszik együttmozogni napjaink általános irodalmi áramlataival).

Irodalmi rendszerváltás – a jelenkori Budapest mint tér-alakzat a kortárs magyar prózában

Míg az ezredforduló táján kétségkívül a csakis „textuálisan hozzáférhető”¹¹ történelmi tapasztalat szolgált az önmegértés elsődleges terepül – a jelen-múlt diszkurzív mintázatait, valóság és fikció határait nem ritkán jellegzetes ironizáló eljárásokkal keverő regények, például Háy János *Dzsigerdilem*-jében (1996) vagy éppen Szilágyi István *Hollóidő* (1999) című könyvének világában – (mindenekelőtt a túlünk temporálisan, kulturálisan távoli világba vetített ismerős újrafelfedezésének reményét tartva szem előtt), addig manapság mintha éppen a konkrét környezet jelentette sajátban megragadható (a múlt helyett tehát a jövőre rákérdező) idegenség irodalmi ábrázolása tűnne hangsúlyosnak. Egyfelől megállapítható, hogy a kétezres évek egyik, a kortársi önértelmezés legkitüntetettebbnek tetsző formája, a Kádár-korszakot tematizáló „emlékezésregény” számát tekintve nem indult hanyatlásnak. Kemény István *Kedves ismeretlen* (2009), Grecsó Krisztián *Isten hozott* (2005) című művei mellett említést érdemel a – feltehetően romániai – rendszerváltás előtti diktatúra világát árnyaltan ábrázoló nagysikerű

2005-ös regény, *A fehér király*. Utóbbi könyv nagyrészt kedvező fogadtatásának egyik lehetséges oka az lehet, hogy Dragomán György regénye egyaránt sikeresen folytatja, írja tovább a hatalmi alapú viszonyrendszer szociokulturális beidegződéseinek, illetve az azokat meghatározó politikai berendezkedés sajátosan metaforizált Bodor-féle idegenségélményét, valamint a tudását tekintve korlátozott gyermeki perspektíva által jellemezhető – többek közt Kertész Imre- vagy Nádas Péter-féle – prózahagyományt. Másfelől a kortárs próza szemében felértékelődni és mindinkább teret nyerni látszó jelenkori magyar életvilág tendenciózus színrevitele mintegy előrevetítheti a kollektív-egyéni múltat színre vivő regények kétségtelen dominanciájának bizonyos háttérbe szorulását. Megkockáztatható, hogy például Nádas (elsősorban az ember testi mivoltát egyéni-egzisztenciális és kollektív-politikai meghatározottság perspektívájából érzékenyen, nagy alapossággal, ám a vállalkozáshoz mértén

nem mindig egyenletes sikerességgel reflektáló *Párhuzamos történetek* [2005] című regényével), vagy Kukorelly Endre a magánélet és az elmúlt rendszer összeolvadásának történelmi szükségszerűségével számot vető regényművészete kevésbé válik majd a korszak prózairodalmának hosszúéletű, impulzív alakító tényezőjévé, mint mondjuk az előrebocsájtatható volt az évtized derekán, amikor sorra láttak napvilágot hasonló művek. Meglehet, azért sem, mert Kukorelly előbb a *ROM – A szovjetónió története* (2000; bővített kiadása 2006-ban jelent meg *ROM – A komonizmus története* címmel), majd későbbi *TündérVölgy avagy az emberi szív rejtelméről* (2003) című regényével alighanem a végsőkig vitte a Kádár-rendszerrel egybefonódó beszélő emlékezetének a (nyelvi) létesülés során (együttal mindig újra és újra is) konstituálódó – ekképp a mindenkor történelmi emlékezet fikatív természetét leleplező – poétikai belátásait.¹² Mint ahogy különös, de talán nem véletlen, hogy a rendszerváltás óta eltelt bő húsz év még nem szolgált elegendő távlatlalt a kor tapasztalatának középgenerációs, tehát a Kádár-rendszerre élményszerűen reflektálni, egyszersmind a változás mibenlétét megmutatni képes regény megszületése számára. (*A komonizmus története* például függőben hagyja, legalábbis csak említés szintjén vet számot a kommunizmus bukása utáni szabadság mibenlétével:

⁸ HANSÁGI Ágnes: Innen és túl. A prózaforumot nyomai az ezredvégen = GYÖRFFY Miklós, KELEMEN Pál, PALKÓ Gábor (szerk.) *Prózaforum*. Budapest: Kijárát, 265–274.

⁹ HANSÁGI Ágnes: *I. m.* 270.

¹⁰ BENGI László: „...tamen usque recurrit” (*Hangsúlyváltás a magyar prózában 1992 és 1999 között*) = *Alföld*, 2000/11, 67–74, 70–71.

¹¹ SZIRÁK Péter: *Történelem nem volt, hanem lesz. (A kortárs magyar történelmi regény változatairól)* = *Alföld*, 2005/3, 48–53.

¹² MARGÓCSY István: *Kukorelly Endre: TündérVölgy* = *Uő: Hajóvonták találkozásai*. Budapest, Palatinus, 2003, 265–280, 267.

[a] szovjetónió nem múlt el. Megjegyzem anélkül, hogy ezzel kapcsolatban a jövőről bármi elképzelés sem lenne [125]...A szabadság fantom, van és nincs. Nekem speciel túlzottan is létező, én most már, ahogy Ottlik Géza mondja, örökké szabadságon leszek. Ehhez egyébként nincs igazán kedvem, de mit csináljak. És ez a szovjetónió. [139]].

A '89 előtti időszak önmegértését szolgáló művek, valamint a kollektív emlékezet determinációját egyszerűen figyelmen kívül hagyó – javarészt a hetvenes évek második felében született író-nemzedék megértéshorizontját tükröző – történetek közti hiátus kitöltése tehát minden bizonnyal a következő évek feladata lesz. (Meglehet, többek közt azé a Garaczi Lászlóé, aki ún. „leműr regényeiben” [*Mintha élnél*, 1995; *Pompásan buszozunk!*, 1998; valamint a „puha” diktatúra katonai

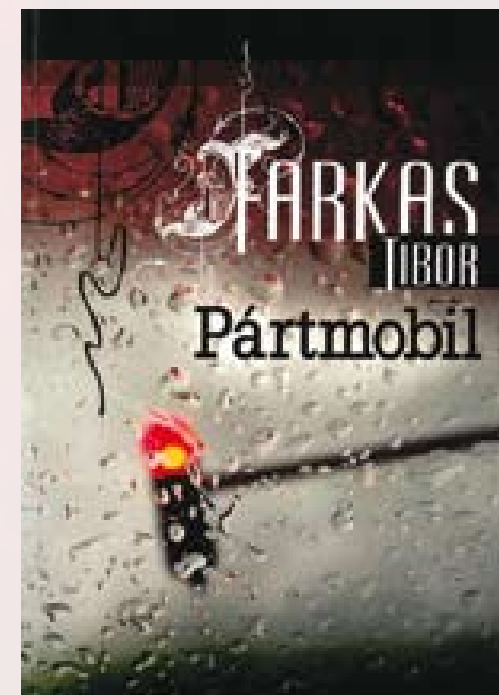

rendszerének mikrovilágát nagy nyelvi ötletességgel feltáró legutóbbi regényében, az *Arc és hátraarcban*, 2010] komoly sikerrel aknáztá ki az ötvenes évektől nagyjából a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójáig az egyéni és közösségi ön- és világszemlélet élményszerű összjátékának irodalmi lehetőségeit.)

Mindezek fényében elmondható, hogy ha van a mai magyar prózában olyan tendenciaszerű, mégis az elmúlt két évtizedet figyelembe véve mai formájában némileg előzmény nélküli jelensége, akkor az kétségtelenül a jelenkori Budapest (élet)tér-alakzattá válása lehet, ami egyszersmind a benne bolyongó hősök önmeghatározásának keretfeltételeit is megrajzolja. Márai szállóigévé vált mondata („Budán élni világnézet”) mostanság mintha a város másik oldaláról, Pest felől fogalmazódna meg számos regényben, anélkül, hogy az identitást inkább romboló, semmint stabilizáló, nem kevés öniróniával szemlélt szociokulturális és urbanisztikai távlatokra is érzékenyen reflektált miliő minden esetben explicit társadalomkritikaként fogalmazódna meg. Innen nézve legkevésbé sem tűnik véletlennek, hogy újabban drámáiban közéleti kérdéseket, különféle válságjelenségeket előszeretettel

boncolgató Térey János 2008-as *Asztalizene* című „szalondrámája”¹³ – amely jórészt budai, egzisztenciális zsákutcába jutott harmincas hőseket ábrázol – a mottóként feltüntetett Márai-mondat modernségbeli „világnézetét” aktualizálja és egyúttal fordítja visszajára, leleplezve Buda Pesttel szembeni életszínvonalbeli elsőbbségét hirdető közkezen forgó, máig érvényesnek tekintett véleményét is (a Pestet ontológiai középponttá emelő regények sora tetszőlegesen bővíthető mások mellett Kondor Vilmos '30-as, '40-es évek Budapestjén játszódó, mégis ismerős szcenikájú *Budapest-trilógiájával* vagy például Miklya Anna *Eloldozás* [2010] című regényével).¹⁴

Farkas Tibor *Pártmobil* (2008) című, prózapoétikájában, tematikájában Bret Easton Ellis írásművészetéhez több szállal kötődő „nemzedéki regénye” nem túl kedvező fogadtatását részben talán annak is köszönheti, hogy anélkül avatta a tipikus kiüresedett, végletekig cinikus pesti harmincas kvázi-értelmiségiak világlátásává a főhős-narrátor, Zoli életfilozófiáját („Ugyanazok az álmok, ugyanazok a várakozások, ugyanazok a nemvárakozások, mert nihilizmus, de már a nihil is hótunalmas” [59]), hogy az egy pillanatra is leválasztható volna a könyvben ábrázolt dekadens, de legalábbis eszme nélküli korszellemről, amelyet – a *Pártmobil* tanúsága szerint – a sosem pihenő magyar metropolisz mindig újra- és újratermel. Az eredményül kapott szöveg így valóban könnyedén rövidre zárható a környezet – mellesleg szociológiailag igazolható – determinatív jellegének ismerős belátásával, és ennek alapos, ámde objektivitásra törekvő konstatálásánál látszólag nem is vállalkozik többre: sem magyarázni, ok-okozati tényezők feltárásával árnyalni, sem pedig módosítani nem kíván a hagyományos társadalmi, szociális értéket féltő, hanyatlást vizionáló berögzült panelek evidenciáján. Ennek következetes végigvitele értelemszerűen nem hagyhatja érintetlenül a kötet nyelvezetét sem. A főhős perspektíváját mindvégig hűen követő leírás akkor járna el – saját vállalását szem előtt tartva – inkonzekvensen, ha nem közhelyeszerű monológok sorjázásával, minduntalan ismétlődő hímsoviniszta, szexista, szlengszerű megjegyzések áradatával tenné próbára az olvasók türelmét (az „éppen elég” és „ez már sok” között pedig – már csak a szöveg egyoldalú nemi kondicionáltsága miatt is – alighanem nehezen húzható meg egyértelműen a határ). Vita tárgyát képezheti, hogy a szándékolt pongyolaság, felszínesség mennyire ítéltető meg/el-meglévő esztétikai elvárások alapján (magyarán mennyire értékes mű valójában a *Pártmobil*), a fellelhető kritikák többsége¹⁵ érzésem szerint azonban nem feltétlenül igazságosan marasztalja el Farkas Tibor könyvének stilisztikai fűszertelenségét. Még ha a kötet ideológiai háttérét érheti is jogos bírálat, a főhős vibrálóan szarkasztikus látásmódjával korreláló önlefokozó, gyakran humorosan felszínes

¹³ SZEGŐ János, *Budaságuk története*. (Térey János: *Asztalizene*) = Magyar Narancs, XXI/21., <http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/bir.php&id=16427> [letöltés: 2008. május 22.]

¹⁴ Erről lásd: BALAJTHY Ágnes, „Ez az állandó oldás-kötés, ez az ostoba játék” (Miklya Anna: *Eloldozás*) = Kultúr.hu, <http://kultúr.hu/2010/08/%E2%80%99Ez-az-állandó-oldás-kötés-ez-az-ostoba-jatek%E2%80%99D/> [letöltés: 2010. aug. 12.]

¹⁵ Vö. BALAJTHY Ágnes, *Politikailag korrekt* (Farkas Tibor: *Pártmobil*) = Debreceni Disputa, 2009/11-12, 83–87; BERTA Ádám: *Ömlenek a slágtörténetek* (Farkas Tibor: *Pártmobil*) = Alföld, 2009/7, 126–128.

önreflexiók (és azokról referáló önreflexív gesztusok) egész sorával kárpótolja valamelyest az olvasót. A regény cseppet sem titkolt (szándékoltan sarkított) üzenete, hogy ebben a világban látszólag minden és mindenki egy irányba halad visszafordíthatatlanul. Tartalmatlan életén a „legitimáltan” korrupt politikai karrier lehetőségével változtatni akaró, napjaink ismerős pesti díszletei között tengődő Zoli negatív fejlődéstörténete (amely kizárólag a kilátástalanság – és ezzel párhuzamosan az elfogyasztott alkoholmennyiség – mértékének alig számottevő változásával regisztrálható), érezzük, valójában egyetlen esetlegesen kiválasztott, hiperreálisra felnagyított kép a sok lehetséges közül. (Az említett *Édeskevés* hasonló utat bejáró elbeszélőjének története is – mind szcenika, mind tematika, mind a magas irodalom és a lektűr eljárásainak, a velük szemben támasztott elvárások sajátos egyműködése tekintetében – az elmúlt évek magyar prózairodalmának egyik markáns, alakulóban lévő tendenciáját mutathatja fel).

Itt érdemes szóba hozni, hogy az utóbbi évek egyik figyelemreméltó drámaírói „előretörését” magáénak tudható Háy János nem csak színpadi műveiben lett a lecsúszott, létminimum határán tengődő kilátástalan helyzetű „hősök” világlátásának egyik legfontosabb tolmácsolója. A novella- és drámaformában egyaránt megjelent *A Gézagyerek* (2004), a *Házasságon innen és túl* (2006) című novellagyűjtemény (benne az egyik legizgalmasabb, Budapest egyes hídjait különféle történetek találkozási pontjává avató ciklussal), majd *A gyerek* (2007) című regény napjaink peremre szorult figuráit jeleníti meg az elbeszélői szólam és a főhős gondolatfutamainak humoros hatást keltő egybejátszásával (narráció tekintetében a függő beszéd gyakori használatával) sikerrel megtalált nyelvezeten. Utóbbi könyvben a vidéki állapotok általánosító megjelenítése során kerül különös fénytörésbe a fentebb ecsetelt budapesti létforma szükségszerűnek ábrázolt dekadenciája: egy Pest megyei faluból a fővárosba felkerült főhős későbbi hanyatlástörténete a kudarcba fulladt értelmiségi „karrier” – amely, láthattuk, épp oly távlat nélküli, mint a regényben végül megvalósult vidéki iskolaigazgatói pozíció – következményeként tűnik fel, miközben azonban a mű kimondatlanul is a céltalan életforma alkoholizmusba torkolló determinációjának kikerülhetetlenségét sugallja (innen nézve különösen ironikus, hogy a Háy-regény hőse – vélhetően a *Pártmobil* Gadameren és Heideggeren iskolázott Zolijához hasonlóan – az egzisztenciálisan meglehetősen szűk perspektívát biztosító filozófia szaktól remélné a boldogulást).

Mármost megfigyelhető, hogy míg a *Pártmobil* a jelen kor kitüntettségét javarészt reklámok, egyáltalán a média kultúraalakító erejének hangsúlyozásával vagy különféle popkulturális rekvizitumok szövegbe írodásával éri el, miközben Budapest egyes régiói (főleg jellegzetes kocsmai) is megidéződnek, Szécsi Noémi *Utolsó kentaur* című könyvének belátásait immár konkrét (valós) események (pl. október 23.) olvasatához köti, s mint ilyen, a kortársi társadalom adott keresztmetszetének referencializálhatóbb képét igyekszik adni. Noha a történetyszerűség szemléltetést fontos kritériuma a mai regényeknek, novelláknak (ami a megfilmesíthetőségben rejlő piaci lehetőségekkel is összefügghet),¹⁶ sem a *Pártmobil*, sem a Szécsi-regény nem bővelkedik fordulatokban: a szöveg tétje valójában (ahogy erre Balajthy Ágnes is utal)¹⁷ a három anarchista biciklisfutár és egyikőjük kedvesének szemszögéből feltáru-
ló igazi „főhős”, Budapest és a benne élő jellegzetes figurák, helyszínek képének – a főszereplők akcióit tárgyaló epizódok, illetve publicisztikai jellegű városelemzések laza szerkezetében feltáru-
ló – minél részletesebb, minél hitelesebb megalkotása. Szembetűnő, hogy a mindentudó, Budapest napos és árnyoldalait egyaránt bemutató narrátor a négy – rendszerváltás környékén született – fiatal ön- és világszemléletétől elválaszthatatlan városképet igyekszik adni. A regénybeli Budapest tehát éppen annyira viseli magán történelmi múltja nyomait, amennyire ez a főhősök számára a mindennapi, jellemüket közvetlenül formáló tapasztalataik, gondolataik mellett jelentéssé tud válni, az elbeszélői szólam feltűnően nem törekszik a megértés hiátusainak kitöltésére, a kialakult kép „helyreigazítására”, a meglévő ideológiai konstrukció árnyalására. (A városleírások, Budapest híres, történelmileg terhelt részeihez – pl. Hősök

tere, Andrassy út stb. – kötődő bemutatók jórészt a közszájon forgó, esetleg történelemkönyvekből is tudható eseményekre utalnak, mialatt a rendszerváltás utáni nemzedék közvetlen történelmi tapasztalata szempontjából beszédes, hogy éppen híres szovjet anarchisták neveit – Kropotkin, Bakunyin – választották álnévül).

Neveket kerestek, és életutakat, a többit hozzáköltötték. Hiszen az anarchizmus alapszabálya, hogy minden szabályt felrúg. Anya, apa korlátozt, a tanárok ostobák, a politikusok aljasak, a kapitalisták kapzsi; a környezetvédelem szép, az igazság létezik, a destrukció helyes, az ellenállás egyedülálló – nagyjából így állt össze a világkép, melyre összetartásuk szerveződött. (56.)

Vagyis a narráció, még ha adott esetben jelölten nem is tartozik hozzá egyik szereplőhöz sem, a kezdő anarchisták megértéshorizontját tükrözi vissza (ezt a fiatalos párbeszédnek valóban lektűrbe illő nyelvezetéből látványosan nem kiugró elbeszélői szólam nyelvi-szemléleti egyszerűsége is jól szemlélteti). Budapest ekképp olyan *textus*ként válik a regényben felismerhetővé, amely végeredményben mindig az éppen benne élők személyes történetére olvasható vissza: a szubjektum, valamint az annak konkrét és kulturális értelemben vett mozgásterét kijelölő tér-alakzat egymást keresztező, átstrukturáló feltételrendszere a várost egy kiismerhetetlen, újra és újra létesülő, minduntalan megfejtésre, elnevezésre váró metaforikus helyként jelöli ki. Budapest (jelenkori) arculatának regénybeli meghatározása tehát annak a mindenkori, alakulásban lévő identitásképletnek válik a függvényévé, melyet pontosan az egyetlen magyar nagyváros sajátos urbanisztikai és szociokulturális viszonyrendszere (felvonulások és tüntetések gyakoriságától a „bicikliellenes” úthálózaton és közlekedési morálon át, a város építkezéstörténeti hagyományát figyelmen kívül hagyó modern épületkomplexumok terjedésének tapasztalatáig stb.), valamint a globalizálódott fogyasztói kultúra legújabb trendjeinek (bioboltok, aszcendens-születésnapok stb.) mindennapivá válása, az ott lakókkal való napi kontaktus rajzol meg. A szóba hozott Budapest-történetek (említhetnénk még Nagy Gergely 2007-es *Angst* című regényét, amely történetesen a mediatisztált nagyvárosi miliőben élő képregényíró alakján keresztül keresi a különféle szubkultúrák árnyalt megfigyelésén túl megragadható környezet elbeszélhetőségének lehetőségeit)¹⁸ közös sajátossága, hogy az ismerős (hol jobban, hol kevésbé kinagyított, mondhatni általánosabb) díszletek az identifikálhatóság más-más diskurzusait hozzák játékba. Ennek során az ismerős utcák, terek, tipikus szereplők stb. ismétlődése nem torkollik redundanciába: még a globalizálódott metropolisz (és rajta keresztül a benne élők) „arculatossága” is az idegenségtapasztalat eltérő kódjait szolgáltatója meg. (Utóbbi probléma rendkívül izgalmasan, egyúttal merész aktualitással kerül elő Kiss Tibor Noé *Inkognitó* [2010] című regényében – benne egy nemi identitásában kételkedő fiatal tulajdonképpen nevelődéstörténete bomlik ki a transzszexualitással kapcsolatosan legalábbis megosztott közvélekedés, a rendszerint kevés toleranciáról árulkodó budapesti/magyarországi társadalmi beidegződések szorításában).¹⁹

Demokratikus versengés és/vagy lírai sokhangúság a mai magyar lírában

Amennyiben a kortárs magyar próza helyzetét, önértését meghatározni igyekvő válogatási elv, illetve az adott argumentáció alapossága, annak kiterjedt volta tekintetében elkerülhetetlennek tűnik némi önkényes alakíttottság (már csak terjedelmi okok figyelembevétele miatt is), az évtizedforduló talán minden eddiginél sokszínűbb kortárs lírai palettája esetén előrebocsájtandó, hogy jellemzőbb hangsúlyváltásainak mértékadó áttekintése bőven szétfeszítené jelen tanulmány kereteit (nem beszélve az irodalmi nyilvánosságban mind komolyabb szerepet játszó dráma műneméről, melynek taglalásáról

¹⁸ L. VARGA Péter, *A tér nyelve – a nyelv tere. Fiatal prózairodalmunkról.* = Uő: Töréspontok. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2010, 81–98.

¹⁹ Vö. KISS Boglárka: *Ketten vagyunk, én és a testem.* Kulter.hu, (<http://kulter.hu/2011/01/ketten-vagyunk-en-es-a-testem/>) [letöltés: 2011. jan. 16]

¹⁶ Erről lásd: HANSÁGI Ágnes: *I. m.* 273.

¹⁷ BALAJTHY Ágnes: *Budapest, ahogy már sokszor láttuk* (Szécsi Noémi: *Utolsó kentaur*) = Alföld, 2009/12, 139–143.

ezúttal le kell mondanunk). Ezen a ponton tehát nemcsak a jelenkori költői beszédmodok szinte regisztrálhatatlan polifóniája válhat mindenféle tipizálási szándék kerékkötőjévé. Nem csak a leginkább egyfajta vállalt irányzatnélküliségként leírható költészettörténeti szituáltság, saját önértésének definíálhatatlansága,²⁰ a közvetlen és távoli költői örökséggel való szembenézés messzemenőig „demokratizált”, a radikalitástól rendszerint tartózkodó alapállása, a lehetséges lírai sokhangúság ténylegesen megvalósulni látszó ígérete eredményezi a tájékozódni vágyó zavarodottságát (ezek tekintetében az ezredforduló utáni költészet a kilencvenes évek mondhatni „egyes ágai” leszármazottjának tűnik).²¹

A kortárs költészet útkeresése, irányultsága nehezen tűnik leválaszthatónak az irodalmi nyilvánosság (az internet felszokszorozódott publicitást jelentő lehetőségeinek következtében) átrendeződött feltételrendszeréről, amely – elsősorban alighanem formai-terjedelmi okokból – a líra műnemét érintette messzemenőig. A közügyggyé vált, az olvasók részéről akár napi szintű visszacsatolás diszkurzív helyzetének kitett irodalom megvalósulásának potenciálját övező sokrétű – intézményi-financiális vagy éppen retorikai-poétikai változásokat generáló – jelenségcsoport²² témánk szempontjából egyik legfontosabb következménye az lehet, hogy a folyamatos alakulásban lévő irodalmat (és fokozatosan a róla való beszédet is) immár vélhetően sokkal erőteljesebben hatják át a lassanként elsődleges kultúraalkotó és -alakító erővé előrelépő internet jelentette nyilvánosság úgyszólván „szubkulturális” jelenségei, mint annak intézményesült keretfeltételei. Arról van szó, hogy a jelenkori lírai sokhangúságból, megkockáztatható, napjainkban inkább kihallatszik – s ekképp az irodalom önértését is lényegibb módon érinti – egy jól megszervezett internetes költői csoportosulás, mint egy-egy, kiterjedt recepciós háttérrel bíró, kanonizált, már egy kitaposott értelmezési hagyományhoz kapcsolódó szerző újabb műve. (A néhány éve sikeres működést magáénak tudó Telep Csoportról Borbély Szilárd a következőket jegyezte meg a blogoszféra irodalmi intézményrendszerben elfoglalt helyzetét taglalva: „A Telep nem azért sikeres, mert blog, hanem azért blog, hogy sikeres legyen, mivel a blog egyre inkább az irodalom helyét foglalja el”.²³ A csoport szakmai érvényesülés terén elért sikerességét jól mutatja, hogy a tagok többsége – Krusovszky Dénes, Nemes Z. Márió, Dunajcsik Mátyás stb. – a Telep bő három éves működéséhez kötheti első/második kötetének megjelenését). Persze nem arról van szó, hogy a 21. században egyáltalán ne volna lehetséges az érvényben lévő beszédmodok rekontextualizálása tekintélyes, többkötetes szerző(k) részéről (nem véletlenül gondolunk Bedecs Lászlóval egyaránt a gyász diszkurzív mintáitait újrahangoló 2006-os *Halotti Pompa* című Borbély Szilárd-kötetre).²⁴ Inkább az látszik körvonalazódni az évtizedforduló táján egyre kevésbé félreérthető módon, hogy a költészettörténet folyamatszerűségét, alakulását vizsgálni kívánó mai versolvasó alighanem ritkábban talál releváns szempontokra – egy-két évtizeddel ezelőtti hatóerejükhöz képest különösen – például Kukorelly Endre (*Mennyit hibázok, te úristen*, 2010) Kovács András Ferenc (*Sötét tus, néma tinta*, 2009) vagy akár Tandori Dezső (*Úgy nincs, ahogy van*, 2010) legújabb kötetei kapcsán. Ezzel szemben úgy tűnhet, a tájékozódás elsődleges terepeit immár különböző, reprezentatív tekintett versantológiák (*Egészrész*, 2008; *Telep-antológia*, 2009; *Használati utasítás*, 2009) jelentik (nem meglepő, hogy a kortárs lírával foglalkozó legfontosabb egy-két éves tanulmányok többsége előbb-utóbb említést is tesz valamelyikről). A mai magyar költészet mondhatni fősodrat alkotó húszas-harmincas éveiben járó generáció nyelv- és világfelfogásáról elmondható, hogy azt egyszerre határozta meg az internet jelentette médianyilvánosság orientációs bázisa és a rendszerváltás

közvetlen tapasztalatának a hiánya (ami többek közt a „kódolt” szembeállítás gesztusának a költői közbeszédből történő kiiktatódását vonta maga után).

Ha van ennek a – Borbély Szilárd kifejezésével élve – „történelem utáni”, önazonosságát tekintve meglehetősen hibrid generációnak poétikailag számottevő nemzedéki tapasztalata – elsősorban Marno János, Gál Ferenc és Kemény István sűrített versnyelvének tagadhatatlan hatása mellett –, akkor az kétségtelül a költői tradícióhoz való sajátos viszonyban lelhető fel. Ami azzal jár együtt, hogy számukra már nem szükséges úton-útfélen (ön)reflexió tárgyává tenni jelen és múlt eltörlőhetetlen, az alkotás hatástörténeti beágyazottságának kiiktathatatlan jellegét, olyannyira, hogy ez a költőgeneráció – a posztmodernnek tekintett írástechnikák feltűnő kerülésével – ha már, akkor „inkább válasz nélkül hagyja, mintsem szembefordulna közvetlen örökségével”.²⁵ A nyelvi adekvát-ság problematikájára érkező tendenciózus, a kilencvenes években még gyakori nyelvjátékos költői válasz mára lassanként elszigetelt (s nem mellesleg saját teoretikus előfeltevéseinek vonatkozásait rendszerint mellőző) jelenséggé zsugorodott (mindamelllett e hagyomány izgalmas továbbörökítőinek tekinthető például Tóth Krisztina *Magas labda* [2009] vagy Mizser Attila *Köz* [2008] című kötete), miközben – Kulcsár Szabó Ernő szavaival, „a lírai megnyilatkozás nyelvi »színrevitele«, a megszólalás jellemző szerepkijelölő karakterjegyei érezhetően éppoly kevésbé írhatók le a költői nyelv öntudattal vállalt, artisztikus – leginkább modernségbeli hagyományhoz visszanyúló – felfogásával. Ellenkezőleg, úgy tűnik, a mai magyar líra egy számottevő tendenciája immár kevésbé leküzdhetetlen akadályt lát a művészileg megformált nyelvben, hanem éppenséggel a poétikus és hétköznapi megnyilatkozás retorikájának közelítésével, sőt akár a kettő közti határvonal egymásba oldásával²⁶ egy olyan izgalmas, történő nyelvi tapasztalatként tekint a versvilágba való belépésre, amelynek koordinátái csakis az örökölt költői eszközkészlet (továbbá nem ritkán eredeti kontextusáról leválasztott, depoetizált klasszikus irodalmi szövegrészletek) és a köznyelvi szófordulatok egymást kölcsönösen olvasó kódolása révén jelölhetők ki.

Májfoltok a parton / Köd, gyökerek és táp. / Tapsikolnak a jázminok. / A rámszáradó gyenge / nő mindenütt. / Mint egy ölnyi zaj. / Recsegés a part mögött. / És az utolsó tárgyam / a fej. (*Nemes Z. Márió: Fej*)

Ez a verstér tehát, amelyben – Lapis József ökonomikus megfogalmazása szerint – „[h]áttérbe szorult a paródia, s előtérbe kerül a beszéd – játszi – komolysága”,²⁷ mialatt a nyelv disszeminatív működéséről a szavak hétköznapi jelentésének kitágított kontextusú próbára tétele felé terelődik a hangsúly, voltaképp sem ironikus, sem tragikus modulációk eredője nem lesz. Ugyanakkor a kimondás közvetlenségét gyakorta explikáló, a beszélő szituálhatóságát viszont minduntalan kibillentő metaforizált, merész asszociációs mozgásokra képes versbeszéd talányossága nehezen válik feloldhatóvá az alapvetően tárgvilagos hangoltságú szövegekben.

Nem akarok / megszólalni, hasznavehetetlen vagyok, / körömágy köröm nélkül, egyetlen kívánság / vagyok, bár csináltam volna valamit ma is, / mondjuk faraghattam volna szappanokat / a fogsorommal. Csend van, ez öröm, / ez béke, csak aludni nem merek, a takaróm / túl vékony, a takaróm túl puha, mintha / műbélbe csomagoltak volna, ilyen /érzés, így ébredek majd, tudom, reggel. (*Bajtai András: Ketrecek*)

A kortárs líra önszemléletét jelentős mértékben meghatározó generáció, amely tehát jórészt a rendszerváltás utáni évekhez, illetve az ezredfordulóhoz kötheti saját költői kibontakozását

²⁰ KULCSÁR SZABÓ Ernő: „Magát mondja, ami írva van”. *Jegyzetek az újabb magyar líráról*. = Uő: *Megkülönböztetések*. Akadémiai, Budapest, 262–278, 264.

²¹ MENYHÉRT Anna: *Szétszálazás és összerakás. „Lírai demokrácia” az 1990-es évek fiatal magyar költészetében*. = Uő: *Egy olvasó alibi*. Kijár, Budapest, 145–168; KERESZTURY Tibor: *Az üvegház törekény nyugalma (A magyar líra az ezredfordulón)*. = Uő: *Kételyek kora*. Magvető, Budapest, 357–373.

²² LAPIS József: *Enyhe mámor. A legújabb líra kihívásai az ezredforduló után*.

²³ BORBÉLY Szilárd: *A Telep valami mása*. = *Telep-antológia*. Scolar, Budapest, 123–156, 124.

²⁴ BEDECS László: *Húszasok, harmincasok – Napjaink „fiatal” költészetéről*. = Prae, 2008/3, 16–21.

²⁵ KULCSÁR SZABÓ Ernő: *I. m.* 265.

²⁶ KULCSÁR SZABÓ Ernő: *I. m.* 269.

²⁷ LAPIS József: *Enyhe mámor*, 79.

– szükségszerű általánosítással élve – oly módon törekszik meghatározni a hagyományban elfoglalt helyét, hogy működését egyszerre jellemzi a már említett módon a játéktérre alakított irodalomtörténeti tradíció (a kikülönülés/csatlakozás kényszerű döntéshelyzetének egyszerűen válasz nélkül hagyható) demokratizálódott szabadsága, valamint az internet kultúra- és beszédmódformáló jelenlétének sokirányú nyitottsága. Mindeközben szubjektumszemléletének alakulása leginkább úgy írható le, hogy változatos stílusminőségű szövegtörédek beékelődése, valamint kiszámíthatatlan értelemleltető nyelvi történések mozgása szórja szét (mindenekelőtt a vallomásos költészeti tradíciót újragondolva), az egyfajta folytonos épülés és bomlás dinamikájában regisztrálható versbeli ént (érdemes felidézniünk Lapis József találó kiasztikus megfogalmazását: „a személyiség nem kifejeződik – a kifejezés az, ami valamiképp mindig megszemélyesül”).²⁸

Mármost összességében megállapítható, hogy a meglehetősen poétikai variabilitás jellemezte, fentebb érintett, sajátosan eltávolított én-költészet tendenciózus jelenléte korántsem szorítja háttérbe az olyan, leginkább Oravecz Imre költői hagyományát folytató elvontabb, a beszélőre közvetlenül nem visszaolvasható, a konkrét versbeszédet mitikus utalásrendszerrel eltávolító verseket, amelyek mögül (szokatlan versszituációjuknál fogva olykor) homályos referenciális tapasztalatok jelzései válnak felismerhetővé.

A vidra végignéző odúján, / körülveszik a tárgyak jelentései. / A földi kijárat a nyugtalanságot jelenti, / a levegő s a veszélyek forrását. / A vízi kijárat a szabadságot jelenti, / a vadászat, a vágyak útját. / A fekhely a nyugalmat jelenti, / nappali álmok puhaságát. / A fal a föld súlyát jelenti, / az elalvás biztonságos határát. (*Balázs Imre József: Vidrakönyv*)

Elmondható, hogy az absztrakt, tárgyias lírai megszólalás azonban igen gyakran hétköznapi élmények vonzaskörzetében, legalábbis arról nem teljes mértékben leválasztható versvilágban találunk érvényes formájukra a kortárs magyar költői diskurzusban. Ebben a tekintetben többek közt Gyórfy Ákos 2008-as, figyelemreméltó gazdagságú, filozofikus prózavers-kötete, az *Akutagava noteszéből* – mely művészi és (a tragikus sorsú japán írólegenda alakjában) életrajzi fikciót egyszerre hoz játékba –, Jász Attila széles kulturális bázist működtető verses epikai és lírikusi munkássága (*XANTUSiana*, 2007;²⁹ *Alvó szalmakutyák*, 2010) vagy éppen az említett Balázs Imre József invenciózus mítoszteremtő ereje (*Vidrakönyv*, 2006; *Fogak nyoma*, 2009) hozható szóba.

Mindeközben mintha a konkrét életvalóságra történő költői válaszkísérletek iránti érdeklődés lassú növekedéséről is számot lehetne adni (ahogy például Sirokai Mátyás *Pohárutca* [2008] vagy Dunajcsik Mátyás *Repülési kézikönyv* [2007] című kötete mutatja, Budapest tud a költői artikuláció számára is izgalmas terepként szolgálni). Különös, de talán nem véletlen, hogy az elmúlt időszakban funkcióját veszített képviselési líra – jórészt ironikus hangoltsággal, de a véleményalkotás felelősségét láthatóan vállalva – egy a múlt századra jobbára elfeledett műfaj, a verses regény keretei között igyekszik közelebbi, vagy, Szálinger Balázs beszédes kifejezésével élve, *közérzületi* kérdések felé fordulva megújulni. E tekintetben kétségkívül úttörőnek számít Térey János, aki már a 2001-es *Paulussal* zavarbaejtő összetettséggel hozta szinkronba történelmi/irodalmi emlékezet és jelenkori önértelmezés viszonyrendszerét. Később, 2006-ban a (Papp Andrással közösen írt) *Kazamatákban* előbb 1956 lírai elbeszélhetőségének problémáját érintette, hogy aztán trilógiává bővítve (*Asztalizene*, 2008; *Jeremiás, avagy Isten hidege*, 2009) a kortársi idegenségélmény egyik legadekvátabb művészi kifejezőjévé lépjen elő. (Utóbbi, a jövőbeli Debrecen elképzelt metróvonalán játszódó darabjában a vasutassztrájk kényszerű apropója és ennek révén hozzátartozóival, barátaival, egykori szerelmével való találkozás szolgál alkalmat a vidékről elszármazott, pesti életével meghasonlott országgyűlési képviselő számára a számvetésre.) Ahogy azt a Quasimodo-díjas Szálinger Balázs költői

és drámaírói sikeressége is mutatja, egyfelől van igény társadalmi kérdésekre reflektáló alkotásokra, másfelől műveinek (például *A százegyedik év* [2008] című, korunk napi politikai történéseire könyvnyússzerűen visszaolvasható lírai pamfletjének), illetőleg legutóbbi *M1/M7* (2009) című verseskötetének recepció „szórtsága” mutatja, korántsem magától értetődő még az erről való kritikai beszéd (sőt, adott esetben a lírai megszólalás) szabályrendszere.³⁰ Hogy a közösségi léttapasztalatról számot adó költészet hagyományát újrafogalmazni igyekvő, jelenleg elszigetelt kísérletek mennyire válnak szerves részévé az irodalmi közgondolkodásnak és milyen mértékben lesz képes visszahatni mindez a költői nyelv alakulására, jelenleg nehezen ítéltető meg. Mint ahogy az is csak később válhat világossá, hogy az évtizedforduló irodalmának heterogeneitása még az útkeresés vagy már egy sajátos útra találás jelzéseit felmutatva lép majd be az irodalom történő folyamatába.

²⁸ LAPIS József: *Enyhe mámor*, 81.

²⁹ HALMAI Tamás: *Célsend* = ÜÖ: *Isteni fény, emberi lény*. Kortárs, Budapest, 2008, 167–186.

³⁰ Erről, valamint a művek aktuálpolitikai szituálhatóságának veszélyeiről lásd HERCZEG Ákos: *Ének éneke* (Szálinger Balázs: *M1/M7*) = A Vörös Postakocsi, 2009/2, 118–121.

Az utóbbi esztendő irodalmi történéseinek több értelmezője is reflektált arra, hogy Budapest afféle tematikus csomópontként rajzolódik ki a kortárs epika szövetén.¹ Talán nem véletlen, hogy a Budapestre irányuló figyelem megélénkülése a kortárs kultúra más, széles spektrumot felölelő médiumaiban is tetten érhető: így például a fővárosi tér újszerű megjelenítését megcélzó videoklipekben, de erről tanúskodhat a címével a Buddha-bar sorozatot megidéző, ám igen eltérő zenei világnak hangot adó *Budapest bár* album népszerűsége is. Ezek a jelenségek olyan identitáskonstruáló emlékezeti folyamatokba vonódnak be, melyben elsősorban a „retro-esztétika” önironikus alakzatai dominálnak. Miközben tehát a kétezres években elszaporodó, saját Budapest-képükre reflektáló szövegek némelyike mintha ennek a kulturális mikroklimának a termékeként (is) mutatkozna meg, az urbánus tér nyelvi problematizálása minden bizonnyal összefügg a hiperrealista-minimalista prózatechnikai eljárások átvételével, illetve – s ez cseppet sem elhanyagolható szempont – azzal a hatással, mellyel a főváros ábrázolásának már meglévő irodalmi öröksége bír.

Térey János 2010-ben megjelent *Protokollja* – mely az alcím szerint nem más, mint „regény versekben” – éppen ezzel az örökséggel folytat termékeny dialógust. A szerző urbanisztika iránti érdeklődése persze nem újkeletű: már a korábbi verseskötetek egyik leggyakrabban elemzett vonása is Debrecen, Varsó, no meg természetesen Budapest bejárásának lázas igyekezete, a térfoglalás poétikai gesztusa volt. A recepcióban vissza-visszatérő, olyannyira evidens, csáberejüket mégsem veszítő szójátékok (*Térey terei* – olvasható például ezzel a címmel egy tudósítás a Literán) arról tanúskodnak, hogy Térey olvasója a költő térformák iránti megszállottságát már-már az (egyébként felvett, tehát művésznévként funkcionáló) vezetéknevbe íródottnak tekintti, és erre persze maguk a kötetcímek – *Térerő*, *Termann hagyományai* – is rájátszanak. Az életmű kezdeti szakaszát meghatározó, az Ady-hatást és a szubkulturális, nem-irodalmi mintákat ötvöző szerepkonstruktív folyamatok felől nézve ez az olvasásmód talán nem is tűnik megalapozatlannak.²

Térey lírájában a konkrét helyekről való beszéd nyelve úgy vet számot a hozzájuk kötődő

szimbolikus jelentéstartalmakkal, hogy a lejegyzett szöveg térként való bejárhatóságára is ráirányítja a figyelmet (a város-szöveg analógia a *Paulus*ban bontakozik ki a legerőteljesebben.) Habár a szlenget, Ady- vagy Szomorý-fordulatokat egyaránt felvillantó stílári összetettség kezdetektől hozzájárult a költői hang összetéveszthetetleniségéhez, az alkotó legutóbbi, *Ultra* című verseskötetében már egy homogénebb szövegvilágot kialakítva, a recepció által klasszicizálóknak nevezett attitűddel közelített a táj- és térleírás tradícióihoz. Ezért is lehetséges, hogy az *A.B.F.R.A.* ciklusról írott tanulmányában Harmath Artemisz emlékezés és tér kapcsolatának tükrében értelmezte a szövegeket. A 2008-ban megjelent „polgári szalondráma”, az *Asztalízene* Budája egy erőteljesen stilizált, a szövegen kívüli valóságról mégis sokat állító világ, melyben a Duna jobb partjához hagyományosan társított értéképzetek, az a bizonyos, Márai által emlegetett „világnézet” csak az állandó regiszterkeveredésben kiforgatott nyelvi rekvizitumokban él tovább.

Az a szociokulturális közeg, mely az *Asztalízene*ben feltárul, tovább él a *Protokoll*ban, melynek figurái (némelyikük, Donner Kálmán és Delfin mindkét műben feltűnnek) ugyanebben az aprólékosan, ízlése, kultúrafogyasztási, bevásárlási és öltözködési szokásai révén jellemzett miliőben mozognak. A főszereplő, Mátrai Ágoston a Külügyminisztérium protokollfőnökeként a Római-parton fekvő lakása és a Bem-rakparti munkahely között ingázik, a hivatali órákon túl megtett csavargásai során az elegáns budai környékről még józsefvárosi késdobálókba is eljut: kószálásainak kanyargó útvonalán haladva zajlik le a fővárosi tér nyelvi birtokbavétele a műben.

Ágostonnak diplomataként is a kötelessége, hogy „Budapestet” képviselje: az újsághírek nyelvén hazánkat jelölő metonímiája így egy újabb átfordítás révén egyúttal egy olyan jelölővé válik, mely a protokollfőnök önképét is megalapozza. A férfi így vall a hazatérés örömről kollégájának, a hűség Bindernek: „Elképesztő öröm, hogy újra látom / A rosszkedvű kőporos vakolat alatt / a másodlagos reneszánszot. Négyféleképp fakó a négy sarokház / De mindegyikben megfordultam. Ebben / Táncoltam. [...] Amabban egy nő. Valamiképp tehát mindegyik otthon.” (22.) A város mint palimpszeszt a térdiskurzusok egyik legfontosabb metaforája, melynek hatása a szépirodalmi alkotásokban és a kortárs kultúratudományos gondolkodásban egyaránt számottevő.³ Ezt a térfelfogást meggyőző erővel teszi sajátjává, s alakítja tovább a Térey-mű világa: ahogy a fenti idézet is mutatja, Budapest a *Protokoll*ban egyrészt a történelmi emlékezet médiumaként tételeződik

Budapest a *Protokoll*ban egyrészt a történelmi emlékezet médiumaként tételeződik

kószálásainak kanyargó útvonalán haladva zajlik le a fővárosi tér nyelvi birtokbavétele

dik, melynek anyagiságába beleíródtak a változó idő nyomai, másrészt egy olyan bensővé tett tájként, mely (hasonlóan a *Nem tudhatom...* érzélmódjához) a személyes emlékek közegeiben képződik meg. Ennek a város-szövegnek az olvasása szükségszerűen mindig többet jelent a tekintet számára feltároló látvány regisztrálásánál: részévé válik a hiányok, az átfedések, a törésvonalak érzékelése is. Budapest szegletei így materialitásuk és emlék-voltuk közteségében mutatkoznak meg. A kőből, fából, márványból kiformált tárgyiasságok léte eloldódik fizikai koordinátaiktól, hiányukkal kezdik ki a történelmi folytonosság illúzióját, s járulnak hozzá mégis egy locus önazonosságához: „Amin tapos, császári és királyi / parkettkocka. Akkor is, ha egyszer / Elégett, füst lett.” (82.) –, mélézik a Sándor-palota parkettáján végigsétálva Mátrai. A Műgyetem előtt magasló, ma nem csupán lebombázott eredetije, de a modellül szolgáló, „szép, kézzelfogható budai lány[ok]” másolataként is létező allegorikus

³ Az urban studies palimpszeszt-fogalmához lásd: Andreas HUYSEN: *Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. SUP, Stanford, California, 2003.

A város palimpszesztusként való megjelenítésének szép példáját nyújtja a *Hanh-Hahn grófnő pillantása*, melynek Budapest-fejezete színre is viszi a jelek egymásra rétegződésének folyamatát, amikor a városleírásba egy idézet szövődik bele Italo Calvino *Láthatatlan városok* című regényéből: „A leírásnak, hogy milyen ma Budapest, magába kéne foglalnia Budapest teljes múltját. De a város nem beszél múltjáról, magába zárja, mint tenyérvonalait a kéz, felrajzolva az utcák hajlatába [...] minden vonalat át- meg átszelenek a még újabb karcok, fűrésznymok, vésések, vonalkák”. ESTERHÁZY Péter: *Hahn-Hahn grófnő pillantása: lefelé a Dunán*. Magvető, Budapest, 1991, 148.

¹ Lásd: L. VARGA Péter: *A tér nyelve – A nyelv tere. Fiatal prózaírók munkáiról*. = Uő: *Töréspontok*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2010, 81–98.; HERCZEG Ákos: *Útkeresés – útraválás*: kézirat.

² Ennek a szerepépítkezésnek kitűnő áttekintését nyújtja BALÁZS Imre József: „*En vagyok az igazi Ady Endre*”. Térey János szerepmelléje az Ady-költészet kontextusában. = LAPIS József, SEBESTYÉN Attila szerk.: *Érvonalak. Közelítések Térey Jánoshoz*. Dayka könyvek, L'Harmattan, 2009, 301–315.

szoborcsoport „kitölti”, de ezzel meg is jelöli egy másik, immár láthatatlan Budapest helyét: „Most két külön, egymásba olvadó / Lényük van: az a szétlőtt, régi-régi, / Meg ez az idej, vadonatúj. / Lehet, csak picit hasonlítanak / A törött Énre. [...] Színültig töltik a négy láthatatlan / Alak helyét, kik szilánkká szakadtak.” (304.) A Gépészet és az Építészet hólgyalakjai éppen jelenkori valójuk és az egykori önmaguk közti szakadás révén mutatnak fel valamit számunkra a város önértelmezését meghatározó traumából. Ahogy Vári György írja, „[a] város múltja és jövője így lehet »külön« mégis »egymásba olvadó«, a térbe, vagyis a jelenbe kiterített idődimenzióvá.”⁴

A térbeliséghez kötődő metaforika a Térey-féle nyelvhasználatban egyfajta önreflexió potenciállal is bír. Lapis József és Sebestyén Attila az *Erővonalak* című tanulmánykötet bevezetőjében meggyőzően mutatják be, hogy a tér-alakzatok felerősödő jelenléte az életműben miként avatta „szövegyszervező tényezővé a különféle síkok egymáshoz viszonyulásának összetettségét”.⁵ Nos, az architektonikus egymásra rétegződés alakzata a *Protokoll*-ban is kitüntetett jelentőséggel bír: az egymásnak feszülő, mégis egymásból táplálkozó Budapest-narratívákat felmutató komplex versbeszédet is a különböző nyelvi rétegek érintkezésének feszültsége élteti. Míg a korábbi verses regény, a *Paulus* elbeszélője olykor én-ként utalt vissza önmagára, ha határhelyzetét nyomatékosítva is („Betépvé balanszírozom / Két nyirkos frontvonal között: én!”)⁶, a *Protokoll*-ban nem lelhető fel olyan szövegösszefüggés, melyben akár ideiglenesen is megképződne a történetmondó arca: a narrátor inkább a gyűjtőhely metaforával illethető, beszéde nyelvhasználati formák, attitűdök folyamatosan alakulásban lévő, heterogén terének bizonyul – akárcsak a beszéd tárgya, a Budapest.

A budapesti hétköznapiakon túl azonban még sok, olykor igencsak egzotikus metropolisz életébe is betekintést nyerhetünk az utazás kitüntetett cselekményelemmé válásának köszönhetően. Az utazás-motívum kiterjesztése a műben valószínűleg nem független a verses regény lebontott, töredékeiben mégis továbbélő hagyományaitól, ám a világjárás tapasztalatának antropológiai hozadékát tekintve nem elhanyagolható különbség, hogy Ágoston Childe Harolddal és Hübele Balázssal ellentétben mintegy „professzionális utazóként”, a diplomácia intézményesített keretei között látogat el Brüsszelbe vagy Jeruzsálembé. A könyv az első fejezetben sem hazai tájakkal, hanem egy heves spanyolországi románc történetével nyit, az unokatestvérével titkos viszonyba bonyolódó Mátrait Madridban fogja el a honvágy a „kopott gögű, barázdált arcú város” után, melyet azonban kiküldetése során is magával visz: „Ágyában Pest. A Blaha Lujza nevű tér. / A Jelen nevű kocsmá.” (143). Az idézett sorok egy finoman önreflexív mozzanat révén nem csupán az időt térbeliesítő retorikai működésre irányítják rá a figyelmet, de az „agyba írotttság” trópusa révén az emlékek térbe ágyazottságát is nyomatékosítják – nemcsak a külső történések és az imagináció „belső” játéka közötti kontrasztra utalva, de arra a mentális térképre is, mely az idegenség percepciójának keretét szab. A „budapestiség” tehát mindig is befolyásolja az új tájak érzékelését, de otthonosság és idegenség viszonya az egyszerű oppozíciónál összetettebb mintázatokat követ a műben. Ágoston ugyanis valójában csupa olyan helyre látogat el, melyeken a korábbi diplomáciai vizitek során már megtanult tájékozódni („Fejből ismert reptér, Ben Gurion!” 141.), ezzel szemben szülővárosa is rendelkezik számára felfejthetetlen titkokkal: „Kőolaj-finomító vagy reaktor? Egyik sem? Mind a kettő? [...] Azt sosem fogjuk megtudni, Pista. / Bár szemben lakunk vele mindörökké.” (32.) A *Protokoll*-ban feltárló tértapasztalat ezeken a pontokon ismerősség és idegenség között oscillál, mintegy el is bizonytalanítva ezeket a kategóriákat, olyasfajta „unheimlich”-érzést keltve, mely Ágoston vissza-visszatérő álmait is áthatja.

„budapestiség” tehát mindig is befolyásolja az új tájak érzékelését

A főváros a külföldi utak tükrében új és új jelentésvizonyokba kerül. „Hatása attól függ, mi volt előtte, hogy mire következik Budapest” (22.) – hangzik el a szövegben kirajzolódó Budapest-kép dinamikájára utaló reflexió a protokollfőnök szájából. A *Protokoll* szereplői (akárcsak a tőlük olykor nehezen elkülöníthető elbeszélő) folyamatosan ehhez hasonló Budapest-definíciókat gyártanak, melyek olykor ironikusan szentenciózusak, máskor azonban nem szülőhelyük lényének esszenciáját, inkább annak távlatfüggő természetét kívánják megragadni. Így a mindig máshoz – hol régi arcához, hol a világ centrumaihoz – viszonyítva bemutatott várostól (mely egyébként is, tudjuk jól, „másolatokkal” van teli) a regényvilágbeli kommentárok megtagadják az eredetiséget, nem titkolva azonban, hogy annak más metropoliszok visszfényét tükröző karaktere ettől még csábító lehet: „Csodacsúf, vonzóan másodlagos Budapest” (22.).

Az elbeszélés a „definíciógyártás” folyamatába igen szerteágazó diskurzusokat von be, melyek között természetesen kitüntetett a „székesfőváros” irodalmi emlékezete. Az urbánus lét fény- és árnyoldala-
inak együttlátatása például olyan eleme a Budapestet ábrázoló lírai hagyománynak, mely Térey művében is hangsúlyos szereppel játszik: a szemet gyönyörködtető látkép és „látványosság mögött meghúzódó struktúrák”⁷ szembeállítását sajátos módon végzi el

a városleírásban a megkopottság, elhasznátság jelzői dominálnak

a szöveg. Míg a századforduló költészete a modernizációval együtt járó folyamatokat tette felelőssé a főváros kettős arcáért (ez a konvenció lelhető fel Kosztolányi *Budapestjében* is), addig az egyszerre kritizált és ünnevelt, gyakorta az ifjúság trópusaival megjelenített metropolisz víziója helyett Téreynél a városleírásban a megkopottság, elhasznátság jelzői dominálnak, amit az organikus szóképekkel szembehelyezhető „siralomház”-metafora is érzékeltet: „Ma Budapest keleti siralomház, / Egy megalázt és lerongyolódott / Válságváros a nagy tél idején. / Az emberek a gáton, munka közben / A metrón és a kék buszok peronján / S a hangulattalan pizzériákban.” (111-112.) Más szövegrészletekben úgy egészül ki az én és a tömeg szembenállását tematizáló irodalmi hagyomány, hogy éppen a város mint organikus entitás képére rakódik rá a (többek közt) biológiai veszély mozzanata: „Én rettegem a téli szaunákat, / A gőzfürdők sűrű emberszagát; / A metró összes alagútjait [...] Bacilusgazdák ezer telepét.” (89.) A *Protokoll* lapjain leginkább tehát a tömegközlekedés tapasztalatában manifesztálódik az a fenyegetettség-érzet, mely meghatározza a nagyvárosi én percepcióját, s amely a magyar költészetben először talán *Az örök zsidóban* vált a szöveg szubjektumképletét befolyásoló tényezővé.⁸

A füstölgő metró, melyről az „utasok rajokban menekülnek” (122.) persze olyan toposz, mely a jelenkori populáris kultúra legkülönfélébb szövegeiben felbukkan: Térey műve nem csupán írott örökségével folytat dialógus, de érzékenyen rezonál azokra a konvenciókra is, melyek a Budapestről való beszéd nem irodalmi, inkább a popzenében, a „városi legendákban”, az internetes portálokon tetten érhető szólamait alakítják. Erre a mondhatni hatástörténeti mozzanatra mutatott rá Balázs Imre József mellett György Péter is, amikor éppen az Angyalföldről szóló versek kapcsán méltatta a rap retorikájának invenciózus felhasználását: „Térey nyelvi erőt, radikális megújuláshoz elég forrást lelt a Tizenháromker világának megidézésében.” (77.)⁹ A rap-poétika a *Protokoll*-ban már csak nyomaiban, tematikus elemek szintjén fedezhető fel, habár lüktetése kétségtelenül továbbra is kihallható az ilyen sorokból: „Az utakon teljes apátia. / A partik híre gyorsan körbefut, / Rezgéseikkel lesz boldog a nép, / Ha gyász, ha csőd: hát annál boldogabb. / Micsoda szomj, micsoda városi szomj!” (107). Reflexió tárgyává válik az a művi identitást fenntartani kívánó diszkólagér is, mely egyetlen metonimiában megszólíthatónak és leképezhetőnek tartja a városlakók heterogén, széttartó csoportosulását: „Úgy van, Isten áldjon. / És akárhogy is, táncolj, Budapest” (316.) – fejezi be szarkasztikusan a „kulturális környezetszennyezés” feletti kirohanását Mátrai. Az esti séta leírásában a Bukarest-Budapest párhuzam

⁴ VÁRI György: „Szeptember túlságos napsütése”. Térey János: *Protokoll*. Magyar Narancs, 2010. 12. 16. <http://www.mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&cid=22812>.

⁵ LAPIS József, SEBESTYÉN Attila: „Titokteljes erőmező”. Térey János költői nyelvének néhány sajátossága és a recepció főbb irányai = LAPIS, SEBESTYÉN: *I. m.* 9–34, 31.

⁶ TÉREY János: *Paulus*. Palatinus Kiadó, Budapest, 2001, 9.

⁷ BEDNANICS Gábor: *Topológia és mitológia között. A nagyváros olvasatai a 19. század végi magyar lírában.* = N. KOVÁCS Tímea, BÖHM Gábor, MESTER Tibor (szerk.): *Térek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban.* Kijárat Kiadó, Budapest, 265–284, 276.

⁸ NÉMETH G. Béla: *Budapest az irodalomban = Küllő és kerék.* Magvető, Budapest, 1981, 434.

⁹ GYÖRGY Péter: *Memex: A könyvbe zárt tudás a XXI. században.* Magvető, Budapest, 2002, 77.

is visszaköszön („[...]most csodálkozik rá / A környékre, mely kísérteties-szép, / Mint Bukarestben a bezárt mozik utcája” 333.), másutt az antropomorfizáción nyugvó apologia a publicisztikai szövegekben is vissza-visszaköszönő „balkanizálódás” vádjával helyezkedik szembe: „[a] láthatáron viharvert, / Rangjarejtett világváros. [...] De Pest lelkében nincsen semmi Balkán. / Különben is: mi baj az Adriával?...” 305.). Különböző változatokban felbukkan egy másik kiirthatatlan toposz, a Pest-Buda különbségtétel is: „S Budán jobban látszik a rossz közérzet / (Pest eleve is szürke és komoly.)” (125.) A szöveg tehát rendkívül szuggesztív erővel teremti meg a jellegzetesnek tekintett fővárosi helyszínek, a Római-parti büfék, avagy az „édes” Józsefváros mikrokozmoszát, úgy, hogy nem törekszik az idevágó diskurzusok kliséinek radikális felszámolására, inkább a bennük rejlő poétikai potenciált aknázza ki – egyúttal viszont meg is képzi azt a perspektívát, mely felől ezek a klisék érvényesnek tűnnek: „A 6-osról leszállva a Blahán / Valódi nélkülözőket figyel. / Egyszerre vigasztalja s inspirálja / E nézelődés.” (332). Ha a *Protokoll* nyomán készítenénk el egy Budapest-térképet, azon minden bizonnyal külön jelölést kapnának a Michelin-kalauzok alaposságával megbírált vendéglők, kávéházak és az ingyencsatornák étteremjáróban szorongást keltő övezetek („Baljósan behízsgó hegedűszó. / Pasaréthez képest sötét sarok.” 239.). A mű egyértelművé teszi, hogy egy bizonyos kultúrafelfogás, egy társadalmilag is kódolt ízlésvilág távlatából láttatja így a várost – de néhány ironikus mozzanat révén ennek a látásmódnak a vakfoltjaira is rámutat.

Michel de Certeau híres esszéjében megkopott feliratú pénzérmékhez hasonlítja a helyneveket, melyek „nyitottak a különböző jelentések, amelyekkel a járókelők felruhazzák őket; elszakadnak azoktól a helyektől, amelyeket eredetileg jelölni hívatottak, és olyan útvonalak képzeletbeli csomópontjaként funkcionálnak, amelyeket – mintegy metaforaként – eredeti értéküktől eltérő céllal határoznak meg. Egy különös toponíma, amely a város helyétől elszakadva függőben hagyott »jelentések« kódos struktúrájaként lebeg a város fölött és irányítja a lenti sétákat.”¹⁰ Térey szövege nemcsak a szociális viszonyok, avagy a múltból átörökölt értéképzetek struktúrájaként olvastatja a helynevek hálózát, de a szereplői történetek kontextusában teszi jelentéssé a toponimákat. Blanka otthona például „[a] Csúcs-hegy, jóval túl a hóhatáron!” (113.) A „Csúcs-hegy” referenciája elmozdul az elbeszélésben: metonimikusan utal az itt elnyerhető szerelmi örömeire, de ugyanúgy az itt lakó „[e]lsőáldozó tekintetű és újhó-tiszta grófnő” (87.) hűvös modorára, s ezzel összefüggő, irigylésre méltó státuszára.

Mindenféle „megkopottság” és „viharvertség” ellenére a városkép szépsége is feltárul a hipotipózis alakzataiban, mégpedig gyakorta a panoráma perspektívájához kapcsolva. A panoráma, ahogy Kovács Szilvia írja, „a XIX. század végi turista-szemlélő képalkotásának látástechnikai modellje”,¹¹ olyan, tulajdonképpen anakronisztikus, illetve a turistaszerephez társuló térszervező látásmód, melyet Mátrai boldog kiválasztottként a Bem-rakparti panorámateraszról élvezhet. Az esztétikum má formált, megkonstruált városkép összefüggésbe hozható a protokoll „szép látszatot” teremtő kódjaival is, ahogy azt az újonnan érkezett diplomaták fogadása példázta: „fölmennek a panoráma- / Teraszra. El van ragadtatva, látva / A pesti oldalt, Husszein. – Persze. Jó táv, / Jócskán szépítő.” (68.) – reflektál erre maga Ágoston is. Más szöveg helyeken viszont a 21. századi metropolisz pompája tárul fel, melynek fizikai kiterjedése mintegy kitágul a technomediális effektusok révén: „az áramlásba bámul Mátrai, / És elszédül, amint elnézi hosszan / Ezt a villódzó épületköpenyt, / Amelynek mozgásban van minden íze / Száz függőleges fémtengely körül.” (303.)

A könyv *Christmas Wonderland* című fejezetében Mátrai és Fruzsina randevúja az adventi város pompás forgatagában indul – a cím tehát „csodaországként” jelöli ki a Vörösmarty-teret, egyszerre idézve fel a karácsonyi csoda bibliai narratíváját, és nyomatékosítva a vásár hétköznapi monotonizációját megtörő, lenyűgöző egyszerűségét – nem kis ironiával persze, mint ahogy azt a reklámszóval banális fordulataira hajazó anglicizmus is tükrözi. A karácsonyi vásárban megképződő Budapest egy

virtuális térként tárul fel, melynek „csoda” jellege a fogyasztást élvezetes szertartásként prezentáló médiumok effektusaként lepleződik le. Erre az érzéket lehangoló hatásra utal Fruzsina stilizált, ál-naív szólamában az „elzsongító aláfestés” kifejezés, melynek többértelműsége elővetíti a folytatás színesztéziás trópusait – a muzsika, látvány, íz- és „illatorgia” egyidejű tapasztalatáról beszámoló leírás ezt a keveredést szóképei szintjén is színre viszi: „Harangjáték, negédes szószban” (96). Az ünnepi város szimulákrum-természetét példázza az adventi kalendáriummal kiegészülő Gerbaud-ház homlokzata, egy olyan tér-konstrukció, melynek ablaka mögött nem a „valódi” látvány, hanem egy másik „kép” tárul fel: „Kinyit az adventi kalendárium / Az napi ablaka. S mögötte kép van...” (97.) A felfokozott, mediatisztizált érzékelés termékeit „tüneményként” nevezi meg a versnyelv, és talán nem véletlen, hogy továbbra is annak a térnek a leírásáról van szó, „Melynek középpontját kijelöli / A költő szobra, fölfújta föliában”. A szobor, ez a konkrét tárgyiasság ironikus lefestésén túl emlék-műként kezd el funkcionálni a szöveg terében is, hisz városleírásában (többek között) Vörösmarty nyelve köszön vissza. Erről vall a „tünemény” lexéma, mely számtalan Vörösmarty-költeménynek válik kulcsfogalmává („Oh ti család képek, tündérek és tünemények / Forgandó esetek, és csupa képzeletek!”, olvasható például *A szerencse változásairól*ban), itt azonban nemcsak az imaginárius anyagtalan közegében formálódó vágyképeket jelöli, hanem a nagyváros médiumában megképződő, pillanatnyi érzéki benyomások metaforájaként szolgál. (Habár a már Csokonainál is felbukkanó jelentés, ez az antropológiai vonatkozású belátás is megőrződik a szövegben: hisz minek bizonyul a Mátrai eluralkodó lelkesültség a randevú végén, ha nem „[c]salfa, vak Reménynek?”)

Budapest a kultúrafogyasztás olyan tereként jelenik, melyben a kultúrától a fogyasztásra, a profittermelésre helyeződik a hangsúly

A műben a 21. századi Budapest a kultúrafogyasztás olyan tereként jelenik, melyben a kultúrától a fogyasztásra, a profittermelésre helyeződik a hangsúly. A *Protokoll* ezzel a városdiskurzusok egy fontos vonulatát érinti, hiszen, ahogy Georg Simmel írja, a „nagyvárosok kezdettől fogva a pénzgazdálkodás színhelyei”,¹² (a városszociológia „alapító atyja” az urbánus ember „blazírtságát” is a pénzzel való foglalkozás absztrakt jellegére vezeti vissza.) Miközben tehát a műalkotások státusza egyre bizonytalanabbá válik, addig a Burány-féle giccsművészek sikert sikerre halmoznak, és – ami még fontosabb – a marketing mechanizmusai a vásárlás praxisának átesztétizálását hajtják végre, melyet az elbeszélői nyelvhasználat is színre visz. A Térey esetében gyakran emlegetett, lebegtetett, elbizonytalanító ironia jelenléte uralja itt az olvasást: a narrátori hang mintha az általa megképzett idillből, a nyugsgó-ujjongó város kollektív énjeként szólalna meg („izgató sítábor-hangulat van!”), hogy következő megnyilatkozása mégis az áruk fétis-jellegére, s ezzel együtt az ünnep deszakralizálódására utaljon finoman egy fordulat poliszémiájá révén: „Karácsony mindenütt és mindenáron” (99.)¹³ A szöveg tehát úgy vállalja fel (a kortárs epikában meglehetősen egyedülálló módon) a jelenünket befolyásoló társadalmi-gazdasági összefüggések értelmezését, hogy nem állandósul benne egy külső, a társadalomkritika didaxisát megalapozó távlat: inkább a kívül kerülés, avagy felülemelkedés nehézségeit jelzi a narrációs mozgások révén.

A fogyasztás teatralizálódása és ezzel párhuzamosan a művészet fogyasztási cikké válása alapvető eleme a nagyvárosi léttapasztatatnak, ahogy azt neves munkájában Walter Benjamin is kifejtette. Flaneurjének köztes, elvegyülésre és reflexióra egyaránt lehetőséget adó perspektívájából a város „fantazmagóriaként” mutatkozik meg: „[a] tömeg az a fátyol, melyen keresztül nézve a csatangolóknak

¹² Georg SIMMEL: *A nagyváros és a szellemi élet*. = UÖ: *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Gondolat, Budapest, 1973, 543–560, 544.

¹³ Ennek a jelenségnek egy másik aspektusára mutat rá TURI Tímea, mikor kritikájában arról ír, hogy „a társaságon való kivülállásnak – aminek ösképe az indulatos Molière-mizantrop, Alceste, és fanyar megvalósítója Byron Don Juanja és Puskin Anyeginje – immár nincs tere. Legyünk bárhol – a *Protokoll* Budapestje sokkal inkább a globalizált nagyvárosok összességének egy kerülete, mint Magyarország része”. *Majdnem mindig kényszerhelyzet* (Térey János: Protokoll). Forrás, 2011/09, 92–94, 93.

¹⁰ Michel de CERTEAU: *Séta a városban* = BLASKÓ Ágnes, MARGITHÁZI Beja (szerk.): *Vizuális kommunikáció. Szöveggyűjtemény*. Typotex Kiadó, Budapest, 2010. 355–365, 363.

¹¹ KOVÁCS Szilvia: *Budapest a századfordulón. A modern nagyváros narratívái*. Doktori értekezés, kézirat.

fantazmagóriaként látszik a megszokott város.”¹⁴ A „fantazmagória” kifejezés egy konkrét, topografikus lokalitásától eloldódó, imaginárius helyet jelöl, mely a folytonosan mozgásban lévő tömeg magába szippantó és elidegenítő hatását egyaránt észlelni képes „csatangoló” távlatából képződik meg. A fátyol-metaphora által jelzett félig-áttetszőség Téreynél megszűnik: a metropolisz olyan totális színházzá válik, melyben a nézősereg mögötti látvány nem hozzáférhető, így a tömeg önmegmutatásának terévé alakul: „Vernisszázs, hol a túlhabzó közönség / Takarja csinos testével a képet; / S hangverseny, melyen a zenekar / A közönségtől nem látható.” (99.) A színházi metafora régtől ott munkál azokról a városról szóló diskurzusokban, melyek a nyilvános térhasználat, az urbánus közegben zajló társas érintkezés teatralitására fókuszáltak.¹⁵ Térey művében úgy bukkan fel a város mint színházi toposz, hogy a városi lét alapvető színpadiassága épp a színházba járás gyakorlatában mutatkozik meg. Egy hasonlat a nézősereget magát is látványként prezentálja, az esemény nem esztétikai, hanem társasági funkciójára rámutatva – „Mint szép arcok a műnyomó papíron. Bulvárhasábban egy csokorba gyűjtve: / Itt tobzódik megint *tout* Budapest!” (49.) – s a színpadi történeteknek szóló figyelem helyett maga a csupa allűr színikritikus is mások tekintetért versenyez: „Tombol Karányi színpadiasan” (53.). A színházi jelenet mintegy kicsinyítő tükröként közvetíti azt a tapasztalatot, mely az átláthatatlan, vagy éppen túlságosan kiszámítható kapcsolatok közt vergődő Ágoston másokhoz fűződő viszonyát határozza meg: életének szereplői (akárcsak ő) mindig egy-egy ilyen „színpadi” kontextusban időlegesen megképződő szubjektumpozícióit töltönek be. (A *Protokoll*-ban olvashatunk egy másik, emlékezetes előadásról is, amely „megrendítő. / Ez öröknek fog bizonyulni” – nyugtázza a valóban katarzis-állapotba kerülő Mátrai. A díszlet nem más, mint a „Megyeri-híd egyik A-betű / Alakú oszlopa” [188], ám a Duna-part megszokott látványeleme kettétörtött vasúti hídként jelenik meg a színpadon. A fővárosi tér eme, a közönség által is jól ismert szelete a játék terében radikálisan átformálódik, lehetőséget adva a ráismerésre – „Megyeri híd! / Ahol Dorkával járt az avatáskor”, ám olyasfajta termékeny bizonytalan-ságba vetve a nézőt, mely megváltozott önértéket eredményez. 189.)

A városi lét alapvető színpadiassága épp a színházba járás gyakorlatában mutatkozik meg.

A nagyváros lakóinak természetérzékelésére is kihat. Azoknak az irodalmi törekvéseknek, melyek a 19. század második felében Budapest robbanásszerű fejlődésére reflektáltak, egyik célja éppen város és természet viszonyának stabilizálása volt a humán percepció megváltozott feltételrendszerei között. Ennek megvalósulása Gárdonyi esetében például egyértelműen a nosztalgia által vezérelt, a természeti idillel szembehelezett „bűnös város” toposz kiaknázásán alapszik, a századvég bizonyos lírikusai esetében – ahogy arra Bednatics Gábor hívja fel a figyelmet – a tájleírás romantikából és népies-ségből öröklött eszközkészlete már a „városi fenomén tapasztalatának idegenségét integrálni igyekvő struktúrát”¹⁶ rajzol ki. Az irodalomtörténeti munkák a verses regény kapcsán szintén arról számolnak be, hogy voltaképpen „urbánus” műfajról van szó, melyet éppen ezért az érintetlen természet iránti illuzórikus vágy hat át.¹⁷ Nos, a *Protokoll* szinte teljességgel lebontja ezt az oppozíciós viszonyt, mely egyébként a természet-motivikát alkalmazó Térey-szövegekre korábban sem volt jellemző – Nemes Z. Márió már az *Ultrában* feltárolt természetvízió kapcsán is „Város és a Táj organikus egységként való látásáról”¹⁸ beszél. Budapest metropoliszként is az időjárás hatalmának kiszolgáltatott hely marad, ahogy azt a szöveg évszakok ciklikus rendjét követő tagolása is tükrözi. Szereplőink szabadidejüket kertekben, parkokban, kirándulóhelyeken töltik, melyek nemcsak Budapest határán, hanem olykor épp a várostest közepén találhatók: a Fűvészkert Józsefváros „szíve, gyönyörű szív” (73.), erősödik fel metafora köznyelvi használatban megkopott organikus jelentésvonatkozása a szövegben. Az a viszony,

melyet Harmath Artemisz a „természetes és a mesterséges csereértékűségüként”¹⁹ (351.) nevez meg, úgy valósulhat meg a Térey-mű retorikájában, hogy nemcsak az épített tárgyiasságok leírását hatják át az antropomorfizáció kódjai, de a természet tájként való érzékelésének nyelvi-kulturális preformáltságára is felhívja a figyelmet a szöveg: „Végigfutják a hócsipkézte fákat. / Mint almanach címlapja: téli távlat.” (136.) (Persze, a sorok önreflexiók potenciálja többet nyújt ennél a rövidre zárt megállapításnál. A „végigfutják” ige a tárgyas szerkezetben nem annyira a lábak, inkább a tekintet mozgását jelöli, az „almanach címlapja” hasonlattal arra az komplex, mediális váltásokon alapuló viszonyra is utalva, mely a betű látványa és az olvasás műveletében megszülető, elképzelt táj között áll fent.) Ágoston és Blanka csüggesztő véget érő kirándulásának elbeszélése a *Keresztül-kasul a Fűvészkerten* című fejezetben különösen figyelemreméltó összetettséggel mutatja fel város és természet szimbiózisszerű kapcsolatát. A Fűvészkert gyászos emlékekkel teli hely: „vasöklű pribékek innét / Hurcolták el” Bajcsy-Zsilinszkyt, Ágoston apja, a főkertész is „itt halt meg, pont a kert előtt.” (74.), s a hely szelleméhez híven a leírásában is az enyészeti alakzatai dominálnak, legyen szó a kastély „megkopott homlokzatáról”, avagy az őszi növényzet színéről: „Letűnt, kimúlt, megdőlt a zöld egyeduralma”. (74.) A „zöld” szóban visszacsengő, az előző sorokat uráló ő fonéma jelenléte („Sötétvörösbe öltözött varázsfák / S okkerben tobzódó juharözön”), a szakaszt behálózó, egymással rímpozícióba hozható egytagú szavak (közt, csöpp, csönd) vissza-visszatérése azonban mind a hangzás, mind a betűk látványának szintjén színre viszik azt a burjánzást, mely a halódó kertet mégiscsak élettel tölti meg. A romlás mozzanatainak megnevezése antropomorfizálja a mesterséges környezetet: „egy tágas gazdasági udvar / Terpeszkedik, rozsdállva, lélegezve.” (77.), a tárgyak megkopó világa a leírásukat meghatározó organicitás révén vonódik be az édenkert-mítoszra utaló allúziók rendszerébe: „A hámlo téglá, gazdagon erezve / salétrommal. A slag kigyója.” (75.) A negálás különböző alakzatait a leírás rafinált mondatszerkesztése egy állításba futtatja ki: „Réges-régen szétcsákányozott / Gót műromjai nélkül sem csupasz / Az összezsugorodott csodakert / Az elhanyagolt éden kis darabja.” (74.) A sortagolás erős cezúrát épít be a „szétcsákányozott” szó után, így mintegy megsokszorozva az olvasásban imaginált látványt: a „[g]ót műromjai nélkül sem csupasz” sor erős egységet alkot, létrehozva, majd a „nélkül” szó révén lebontva az angolkertek jellegzetes díszítőelemével ellátott park képét. A beiktatott szünet ellenére szemantikailag mégis ide kapcsolódó előző sor a mű-rom teljes lerombolását viszi véghez: ez a paradox mozzanat is arra mutat rá, hogy a pusztítás mégsem árthat a hely lényegiségének. S hogy miért nem? A narrátor egy másik vesztésegről is beszámol: „[a]z alga lepte nádas tó, amely / Szigetet nyaldosott körül, s a hídját / A vörösinges Pásztorok ügyelték / Eltűnt egy klinika alatt” (74.). Mikor az elbeszélés az eltűnt, fizikai valójában fel már nem lelhető hely referenciájává egy másik fikciós művet avat, azzal az irodalmi topográfia hatalmára (s ezzel saját teljesítményére) hívja fel a figyelmet: a főváros letarolt szegletei tovább élnek a Buda-

a pusztulás miatt fellépő hiányra figyelmeztet

pest-mítoszt továbbbíró olyan szövegekben, mint Molnár Ferenc varázslatos regénye, úgy, hogy az őket megtartó irodalmi emlékezet nem egyszerűen az esztétikai kompenzáció terepévé válik, hanem a pusztulás miatt fellépő hiányra figyelmeztet.

A *Protokoll* két, egyaránt a *Pro domo* címet viselő fejezet zárja, melyek szövetségesei is átfedésbe kerülnek: mindkettő egy szeptemberi sétat örökít meg, míg azonban az első változat végén a Hármashatárhegyre felkapaszkodó Ágoston magányát megtöri Fruzsina feltűnése, addig a második befejezés ennél a sornál megszakad: „Egyedül megy föl. / Semmilyen találka / Nincs megbeszélve senkivel.” (401.) A két lezárás viszonya túlmutat a pozitív-negatív hangoltságnak való megfeleltetésen: az „első számú” *Pro domo* szövege nem értékelhető egyszerűen a második happy endes ellenpárjaként, hiszen az idillt mint az elbeszélés nyelvi teljesítményének függvényeként létező, poétikai hagyományokat követő konstrukciót („Ez kell most: viaszosvásznon-idill! [...] Birkáival és antik pásztorával”)

¹⁴ WALTER BENJAMIN: *Párizs, a XIX. század fővárosa* = Uő., *Kommentár és prófécia*. Gondolat, Budapest, 1969, 75–93, 87.

¹⁵ P. MÜLLER PÉTER: *Város és teatralitás. A színházi metafora* = N. KOVÁCS Tímea et. al. (szerk.): *I. m.* 117–129, 117.

¹⁶ BEDNATICS: *I. m.* 273.

¹⁷ DÁVIDHÁZI PÉTER: *Gyulai Pál* Romhányija. *Műfaj és értékelés*. = ItK, 1974/4, 496–501, 496.

¹⁸ NEMES Z. MÁRIÓ: *Birtokon belül, területeken kívül* (Ultra). = Debreceni Disputa, 2007/7-8, 63–65, 63.

¹⁹ HARMATH ARTEMISZ: *Mnémonüsz és a Tér: Szövegszervező térkonceptiók Térey János költészetében, különös tekintettel az A. B. F. R. A. című versciklusra*. = LAPIS, SEBESTYÉN (szerk.) *I. m.* 327–354.

lépteti fel. A hegyi idill mindenestre a babitsi líra hagyományát is megidézi, mint ahogy egy olyan szerep is előkerül itt a szövegben, melyet Babits, természetesen a bibliai tradícióhoz visszanyúlva, a hegyhez kapcsol: akárcsak Mózes, vagy a költő „mord Jeremiása” (*Holt próféta a hegyen*), Ágoston is a hegyi magányt választja, s ez tekinthető afféle kivonulási kísérletnek, de a transzcendens útkeresés megnyilvánulásának is: „Mint egy vallás. Nekem havonta egyszer / El kell magányosan zárándokolnom / A szentélyhez.” (396.) Az a távlat, melyet a hegy s az alatta tátongó mélység („Örizzük azt a szombati hitet, hogy leereszkedni a katlanba nem kell” 400.) képe nyit meg, igencsak számottevő a mű vallási képzetekkel áthatott térkonceptiójában.

A modernség irodalmának város-reprezentációjában fontos szerepet játszott az ortogonális háló által szimbolizált szigorú struktúra rendje, az utcák-terek sűrű hálózatának képe azonban mindeközben a metropolisz áttekinthetetlenségének jelölőjévé vált, így lehet a város mint labirintus a (poszt) modern irodalom egyik kedvelt, antikvitásból átörökölt metaforája.²⁰ (Nagy Gergely *Angst* című regényében például kitüntetett a Minótaurusz-mítoszra való utalások jelentősége.) A *Protokoll* esetében azonban inkább egy archaikus városmodell nyomai fedezhetők fel: Jeruzsálemé, a vertikálisan tagolódó városét, melynek a kulturális emlékezet különböző médiumaiban hagyományozódó, hol elképzelt, hol materiális formában is megjelenő térképén a Golgota hegye szerepel a legmagasabb pontként. Miközben a *Paulusból* ismerős, egymásra záródó körök a kijutás képtelenségét, a mottóban emlegetett „térvessztést” szimbolizálják, addig a mélység és magasság dimenzióival kitágított várostérben vándorló Ágoston története sajátos párbeszédet létesít a „felesleges ember” huszonegyedik századira hangszerelt sorsnarratívája és a keresztény létértelmezés között. Útkeresése, melyre tehát „zarándoklatként”, de „portyázásként” is hivatkozik a szöveg, a metropolisz-jelenség azon teológiai értelmzéseit egészíti ki, melyekből kiderül, hogy a szekuláris nagyváros olvasásában továbbra is elválaszthatatlanul összefonódnak az infernális mélységeket és a civitas dei toposzát felidéző érték-képzetek.²¹

A mű karnevalisztikus nyelvi világában a fent és a lent vektorai mentén kibomló imaginárius topográfia persze a bibliai narratíva egyneműségét szétszálazó, összetett jelentésképződés terepévé válik: így leképezi a szereplők szociális viszonyait is, mintegy konkretizálva a társadalmi osztályok tagolódását vertikálisan megjelenítő metaforákat. Nemcsak a munkahelyi hierarchia csúcán álló Skultéti reziden-ciája található „a hegyen”, de az Ágoston életét benépesítő álomnők is mind ott laknak, vagy legalábbis (Fruzsina esetében) oda hívják randevúzni. A társadalmi és egyéb magaslatoakat ellenpontozva az elbeszélői nyelvhasználatban különböző összetételek előtagjaként gyakran felbukkannak a „mély” szó, konkrét térbeliségre utalva éppúgy, mint metaforikus, a zsoltárok nyelvéből származó jelentésekkel is feltöltődve. A *Mélyföld* című fejezet felütése a geográfiai terminust a „földalatti főút”, azaz a metró terére vonatkozva értelmezi, mely egyúttal a verses regényben kirajzolt szociális skála legalját, az arctalan pesti tömeget jelöli. A tér *Protokoll*-ban megteremtett modellje egyúttal az idődimenziók egymásra rétegződésének megjelenítésére is alkalmas. „Lakni annyi, mint nyomot hagyni” – írja Benjamin, s a város épített anyagosságában is ennek a palimpszesztus-metafora kapcsán már elemzett nyomhagyásnak válik médiumává. Ágoston lakása egy „hétézer éves kőkori házra” épült (33.), mely az otthonteremtés örök vágyát szimbolizálja számára, és Fellini *Rómájáról* is lelkesen mesél Fruzsínának, amelyben a metró-építés munkálatait rögzítő felvételeken „[v]ilágít / A fűrófej mögött a tarka freskó [...] Gazdag város telérrel teli földje, / Mindig ráakadnak valamire” (91.) A diplomata itt különös módon megfélemez az arról, hogy a Fellini-filmben a freskók a levegővel érintkezve azonnal elvesztik pompás színeiket, éppen azt sugallva, hogy a „gazdagság” a jelenkor kutakodó tekintete számára nem hozzáférhető. A mélység máshol azonban már olyan időtapasztalatot közvetít, mely nem az értékek pusztaságának akkumulálódását feltételezi. Max háza alatt repeszbombát találnak: „[f]ertőzött minden gyár és állomás / Mely célpont volt valaha Budapesten” (321.), szögezi le Ágoston azonnal. A *Protokoll* Budapestjének múltja nem

A vertikálisan felépülő tér modellje érvényes marad, bármerre is utazik a protokollfőnök.

kiaknázható kincsesbánya, inkább afféle élő, destruktív erőter, mely bármikor betörhet a jelenbe, akárcsak a halott barát, Karányi emléke, kinek „El Greco-s fejű” hasonmásai „lepik el az utcát” (331), nekropo-

lisszá változtatva azt. Ez az uralhatatlanság határozza meg a városlakó én és lakóhelye viszonyát is: „nem én merítem ki ezt a várost: / A város szív ki minden jót belőlem.” (92.)

A vertikálisan felépülő tér modellje érvényes marad, bármerre is utazik a protokollfőnök: New Yorkban a Chrysler-épület csúcsára fellifteztve „némán hódol a Függőlegesnek.” (215.), a Szentföldön viszont a Kármel hegyére, Illés próféta egykori diadalának színhelyére nem tud feljutni: „most már fél, nem szereti ez a hegy. Fél. Kiveti magából ez a város.” (158.) A városban, avagy a városhoz képest elfoglalt pozíció az önértelmezés legfontosabb alakzataként uralja Ágoston szólamát a Hármashatárhegyen is, ahol épp határhelyzetére reflektál: „Elhagyom Pestet és követ leszek [...] Rafinált kiút / A városon belüli bujdosás: Körön kívül vagyok, s körön belül. / Ezt én akartam így.” (397.) Az „én akartam így” kijelentés daca összecseng a Cicero beszédéből kölcsönzött fejezetcím sugallta jelentéssel: pro domo sua, azaz saját maga érdekében, saját magáért szabja meg a szabadon mozgó szubjektum, hogy hová és milyen mértékben tartozik – a cicerói mondásban azonban az én-t éppen hogy otthona, a ház metaforája jelöli. Azt a köztes helyzetet, melyet Mátrai saját választásának tekint, kijelentésének nyelvi megalkotottsága sajátosan értelmezi: a „vagyok” szó a mondat szintaktikai elrendezésének köszönhetően kerül középre, ahol a „körön” szó kétszeri ismétlése valójában bekeríti. Mintha ez a mozzanat is azt a belátást közvetítené, mely a *Protokoll* olvasását e sorok írója számára meghatározta: Térey művében a város olyan nyelvbe íródott identifikációs térnek bizonyul, melyből kilépni csak akkor lehet, ha végleg megszakad a róla való beszéd.

²⁰ Klaus R. SCHERPE, Cohen MITCH: *Modern and Postmodern Transformations of the Metropolitan Narrative*. New German Critique, No. 55. (Winter, 1992), 71–85, 74.

²¹ Norbert BOLZ: *Theologie der Großstadt*. = Manfred SMUDA (Hrsg.): *Die Großstadt als 'Text'*. München, 1992, 73–89, 87–88.

Edgar Lawrence Doctorow amerikai prózaíró és esszéista hírnevét főleg történelmi témájú regényeinek köszönheti. Saját bevallása szerint azért fordult a történelmi regény műfaja felé, mert sok vadnyugati témájú regény olvasása után arra jutott, hogy „sokkal érdekesebben is lehet hazudni a Nyugatról, mint ahogy ezek az emberek hazudnak”.³

Doctorow 1975-ös Ragtime⁴ című regénye a legnépszerűbb, de – ahogy arra Harold Bloom is felhívja a figyelmet⁵ – nem feltétlenül a legértékesebb és legmaradandóbb könyve. A Ragtime kivívta a kritikusok elismerését (The National Book Critics Circle Award, 1976) és az amerikai olvasók körében is sikeres lett, a 70-es évek egyik legnépszerűbb bestsellere volt az USA-ban. Annak ellenére, hogy 1979-ben Magyarországon is megjelent Göncz Árpád fordításában, a Ragtime-nak és Doctorow munkásságának magyar nyelvű recepciója gyakorlatilag nincs.

A regény megjelenése után rövidesen felkeltette a történelmi regénnyel, a történelem elbeszélhetőségének kérdésével foglalkozó kutatók érdeklődését. Linda Hutcheon az A Poetics of Postmodernism című kötetében ír a Ragtime-ról,⁶ és őt idézi Fredric Jameson is A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája című munkájában⁷ a posztmodern és történelem viszonyának politikai aspektusait vizsgálva. A Ragtime elemzései kiemelik, hogy az egyik szereplő, Coalhouse Walker Jr. története egy 165 évvel korábbi szöveget idéz fel, Heinrich von Kleist 1810-es Kohlhaas Mihály című kisregényét. Tanulmányom célja bemutatni a Ragtime (és Doctorow) történelemkoncepcióját, valamint azt vizsgálni, hogy a fenti „újraírás” hogyan viszonyul ehhez a történelemkoncepcióhoz.

A Ragtime mint történelmi regény

A Ragtime születésekor a történelmi regény reneszánszáról beszélhetünk, a hatvanas évek végétől sorra jelennek meg a jobbára „posztmodern történelmi regény”-ként emlegetett művek. Kisantal Tamás Hayden White szövegeire támaszkodva megállapítja, hogy már a modernség egyes szerzőinél (Sartre, Woolf, Camus) is megfigyelhető az a koncepció, mely szerint „a történelem rendezett, átlátható folyamatként való értelmezése érvénytelenné vált”.⁸ Részben ebben a tapasztalatban

gyökerezik a posztmodern történelmi regények azon sajátossága, hogy újszerűen és provokatívan „keverik a tényekkel megalapozott, történeti valóságot a fikcióval”.⁹ Jórészt erre a kettősségre építi Linda Hutcheon a historiográfiai metafikció (historiographic metafiction) fogalmát, amely alapján a vonatkozó művek „egyszerre metafikcionálisak és történelmiek, amennyiben múltbéli textusok [texts] és kontextusok [contexts] visszhangjai”.¹⁰ Hutcheon példákat is hoz: „úgy gondolom, hogy a regények e kategóriája olyan műveket tartalmazna, mint a Száz év magány, a Ragtime, A francia hadnagy szeretője és A rózsza neve”.¹¹ Hutcheon szerint „a historiográfiai metafikció a történelmi diskurzusban helyezi el magát, anélkül, hogy feladná fikcionális autonómiáját”, önreflexivitását pedig abból a borgesi gondolatból vezeti le, hogy „az irodalom és a világ egyaránt fiktív valóságok”.¹² Az ilyen regények egyforma nyersanyagnak tekintik a történelmet és a korábbi irodalmi műveket, miközben elsősorban nem a múltról beszélnek, hanem arról, miként lehet a múltról beszélni.

A Ragtime a századforduló Amerikájában játszódik, 1900 és 1917 közötti történéseket mutat be, vagyis pontosan azt a korszakot, amelyet a zenekritikusok hagyományosan a címbe szereplő zenei irányzat virágkorának tartanak. A regény szerkezete is felidézi ezt a zenei stílust (például négy fő szerkezeti egységből áll – ez a ragtime-dalok struktúráját idézi), de a hasonlóság inkább metaforikus: a narrátor a korszak esszenciáját látja a ragtime-ban. Ugyanakkor arra is akad példa, hogy a zenét magával a történelemmel kapcsolja össze: „mintha a történelem nem volna egyéb, csak egy gépzongorán felhangzó dallam”. (R. 268.)

Hutcheon szerint minden historiográfiai metafikciónak politikai tétje van, ami a Ragtime-ban is megmutatkozik. Hangsúlyos például, hogy az amerikai kultúrát a kívülállók termékenyítik meg,¹³ és az is vitathatatlan, hogy a regény (a szerzőhöz hasonlóan)¹⁴ radikális baloldali ideológiát képvisel.¹⁵ A társadalmi változások, amelyek a regény középpontjában állnak, már az első fejezetben feltűnnek: „Bevándorlók nem léteztek. Négerek nem léteztek.” (R. 7.) – „Szemmel láthatóan léteztek négerek. És léteztek bevándorlók.” (R. 9.) Mindez Hutcheon elgondolását juttatja eszünkbe, nevezetesen azt, hogy a historiográfiai metafikció előszeretettel választ magának egy másik, alternatív, „alulnézeti” perspektívát, mivel az intézményes történelmet tisztán hatalmi konstrukciónak tekinti.¹⁶ Linda Hutcheon szerint „széles körű kritika jelenik meg a regényben az amerikai demokratikus eszményekről, a kapitalista tulajdonban és a pénzalapú hatalomban gyökerező osztálykonfliktus révén. A fekete Coalhouse, a fehér Houdini, a bevándorló Täte mind munkásosztálybeliek, és emiatt – nem ennek ellenére – mindannyian képesek azon dolgozni, hogy új esztétikai formákat hozzanak létre (ragtime-ot, revüt, filmeket)”.¹⁷ Fredric Jameson – bár Hutcheon fenti megállapításával egyetért – úgy véli, hogy ez „minden, csak épp nem a lényeg”.¹⁸ Jameson szerint Hutcheon értelmezése olyan koherenciát kényszerít a regényre, ami csak akkor működhetne, ha a Ragtime „nem posztmodern mű lenne”.¹⁹ Egyrészt a felsorolt szereplők egymással összemérhetetlenek, hisz „Houdini történelmi

⁹ Uo. 310.

¹⁰ Linda HUTCHEON: *Historiographic Metafiction – Parody and the Intertextuality of History*. (2011.03.02.) <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/10252/1/TSpace0167.pdf?q=historiographic-metafiction> 3.

¹¹ Uo.

¹² Uo. 4.

¹³ Az Európából érkező Houdini a kor legnagyszerűbb illuzionistája lesz, a szintén bevándorló Täte útszéli árnykép-rajzolóból rövidesen a filmkészítés központi figurájává válik.

¹⁴ ABÁDI NAGY Zoltán: *Mai amerikai regénykalauz, 1970–1990*. Budapest, Intera, 1995, 192–193.

¹⁵ „Baloldali érzületű ember nem képes úgy olvasni ezeket a csodálatos regényeket, hogy szívét össze ne szorítsa a fájdalom” – írja Fredric Jameson egyik igazán lírai pillanatában. JAMESON: *I. m.* 45.

¹⁶ HUTCHEON: *The Politics of Postmodernism*. Routledge, London and New York, 2002, 59–67.

¹⁷ HUTCHEON: *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*, idézi: JAMESON: *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*, 43.

¹⁸ JAMESON: *I. m.* 43.

¹⁹ Uo.

¹ Köszönet Orbán Jolánnak, Kisantal Tamásnak és a Sensus-csoport tagjainak, akik hasznos segítséget nyújtottak a tanulmány elkészítéséhez.

² Christopher D. MORRIS (ed.): *Conversations with E.L. Doctorow*. University Press of Mississippi, 1999, 17.

³ A Doctorow-idézet forrása: Joel SHATZKY – Michael TAUB: *Contemporary Jewish-American novelists: A bio-critical sourcebook*. Greenwood Press, 1997, 54.

⁴ E. L. DOCTOROW: *Ragtime*. General Press, Budapest, 2002. A továbbiakban: R.

⁵ Harold BLOOM (ed.): *E.L. Doctorow's Ragtime*. Bloom's Guides, Comprehensive Research & Study Guides, Chelsea House Publishers, 2004, 7.

⁶ Linda HUTCHEON: *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. London & New York: Routledge, 1988. 61–62., 89–90., 124–126., 136–137., 145–147., 203., 212.

⁷ Frederic JAMESON: *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*. Noran Libro, Budapest, 2010, 42–46., 378–381.

⁸ Uo. 306.

alak, Táte fiktív, Coalhouse pedig intertextuális”.²⁰ Másrészt „egy ilyen leírás azt a paradoxont hangsúlyozza, hogy egy látszólag realista regény, mint a Ragtime, valójában egy nem-reprezentációs mű, amely egyfajta hologrammá olvasztja össze a különböző ideológiákból vett fantáziajelölőket”.²¹ Jameson értelmezése szerint ezek az ideológiák „a szöveg fölött lebegnek”, de „az az olvasási mód, amit a regény előír, szinte lehetetlenné teszi, hogy elérjük és tematizáljuk” azokat.²² Minden olyan értelmezés, ami csak a női nem (Evelyn Nesbit), a bevándorlók (Táte), a politikai baloldal (Emma Goldman) vagy a fekete lakosság (Coalhouse Walker) elnyomásának kritikáját látja a regényben, szükségszerűen le is egyszerűsíti azt – a Ragtime jóval összetettebb ennél. Jameson azt állítja, hogy a regény „azon esztétikai helyzet rendkívül különös és lenyűgöző emlékműve, amelyet a történelmi referens eltűnése fenyeget”, így „ez a történelmi regény már nem vállalkozhat arra, hogy megjelenítse a történelmi múltat; csupán a múlttal kapcsolatos gondolatainkat és sztereotípiáinkat ábrázolhatja”.²³ Jameson szerint a posztmodern alapvető tapasztalata, hogy „a történelemről alkotott popkulturális képeinkkel és szimulákrumokkal keressük a Történelmet, amely örökké elérhetetlen marad a számunkra”.²⁴ A Ragtime kétségtelenül tükrözi ezt a tapasztalatot, ugyanakkor nem a történelem elérhetetlenségére helyezi a hangsúlyt, ahogy azt Jameson állítja, hanem inkább az elbeszélések, a történetek végtelen játékára, vagyis nem a Történelmet temeti, hanem az Elbeszélést ünnepli.

Doctorow és a narratív történetelmélet

A legtöbb elemző a Ragtime történelemszemléletének vizsgálatakor magára a szerzőre hivatkozik, az író ugyanis egyetemi oktató volt (szemináriumokat és előadásokat tartott a Yale, a Princeton és az Irvine egyetemen), és maga is teoretizálta saját írásmódját egyes esszéiben, szemináriumain és a vele készült interjúkban. A következőkben röviden számba veszem Doctorow elgondolását irodalom, történelem és a Ragtime viszonyáról.

Ahogy Mell Gussow írja, a Ragtime „folyamatosan ostromol a kérdéssel: mi a tény, és mi a fikció?”.²⁵ A posztmodern történelmi regény sajátossága épp az, hogy nem választja külön e két kategóriát, Doctorow a vele készült riportokban azt állítja, nem hisz fikció és nem-fikció (nonfiction) elkülönítésében. A szerző egyetlen riportban sem „leplezi le” regényének egyetlen fiktív elemét sem, vagy ha igen, akkor rögtön történelmileg hiteles eseménysorokra is felhívja a figyelmet, vagyis ügyel arra, hogy a regény kapcsán jelentkező olvasói kételyeket semmi esetre se oszlassa el. Van, hogy azt mondja, „a könyv olyan találkozások sorozata, amelyek sosem történtek meg”, másutt pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy „Freud és Jung amerikai útja jól dokumentált, ahogy az a tény is, hogy Coney Islandre látogattak”.²⁶ Arra a kérdésre, hogy a „Ragtime történelmi regénynek tekinthető-e”, Doctorow nemes egyszerűséggel azt válaszolja, hogy a „Ragtime regény”,²⁷ majd hozzáteszi: „úgy gondolom, hogy [a Ragtime] egyszerre nagyon pontos és egyszerre csalafinta könyv”.²⁸

Ismeretes, hogy a narrativitás iránt érdeklődő történelemelmélet a történetíró szövegek kapcsán nyelv és retorika kérdését állította előtérbe,²⁹ melynek egyik teoretikus hozadékeként megfogalmazódott, hogy a történész nemcsak olvassa, hanem írja is a történelmet. Doctorow is ezt hangsúlyozza, amikor egy Joseph Papaleóval közösen tartott szemináriumon a történész és az író között vonható párhuzamot ecseteli: „A történelem a fikció-író számára csak forrás, képanyag – kép. Ő szervezi ezeket a képeket, ő rendezi őket a kompozíción belül úgy, hogy az végül kielégítse. Ha átgondoljuk, a történész épp ugyanezt teszi, csak nagyobb távolságot tart az anyagtól”.³⁰

Doctorow azt állítja, hogy „igazából nincs fikció és nem-fikció: csak a történet van”,³¹ ami lényegében a posztmodern történelmi regény történelemszemléletével korrelál. A fikció és a valóság közötti határ elmosódását hangsúlyozza Hayden White is A modern esemény című szövegében, amikor a posztmodern parahistorikus elbeszélésmódját vizsgálja.³² White korunk történelemképének bemutatásakor több könyvet és filmet is említ, köztük a Ragtime-ot, és úgy véli, hogy ezek a fikciók új műfajt alkotnak, amely „egy románc kitalált meséje és egy sor valós történelmi esemény egymásra íródásából született”.³³ Ezzel az egymásra íródással a műfaj határon kívül helyezi a valóságos és képelt közötti különbségtételt, „minden úgy jelenik meg, mintha egyazon ontológiai rendhez tartozna, a valóságos és a képelt, a valószerűen képelt vagy a képzeteszerűen valóságos egyaránt”.³⁴ Mindeközben a fikció és valóság elkülönítése kapcsán hasonló változás zajlik le a történetírásban is. Amint Gyáni Gábor fogalmaz: „eljött az idő, hogy a ténybeliséggel hitelesíteni szokott tudományosan igaz fogalmát felcseréljük végre a valószerű kategóriájával”.³⁵

A Ragtime szerkezete

A Ragtime szereplői két fő csoportba sorolhatók. Az egyik csoportot híres és hírhedt történelmi személyiségek alkotják, olyanok, mint a világhírű szabadulóművész Harry Houdini; a több sarkvidék-expedíciót vezető Robert Peary; a híres építész Stanford White; White gyilkosa, Harry Kendall Thaw; az első nyugati szexszimbólum, Evelyn Nesbit; az autógyáros Henry Ford; a dúsgazdag cégtulajdonos, J. P. Morgan; a feminista-anarchista forradalmár, Emma Goldman; az író, szónok és politikus Booker T. Washington; Sigmund Freud és Carl Gustav Jung. A másik csoportba három fiktív (vagy legalábbis a fenti történelmi karaktereknél jóval nehezebben azonosítható) család sorolható, Linda Hutcheon szavaival élve „a meggyökeresedett angolszász, a marginális bevándorló európai és az amerikai fekete”.³⁶ Lényegében az első családra fókuszál a regény, tagjait a narrátor a családban betöltött szerepük alapján nevezi meg: Apa, Anya, Anya öccse, Nagyapa és a Kisfiú. A második családot Táte (a későbbi báró Ashkenázy) és a Kislány, a harmadikat Sarah és gyermeke, valamint Coalhouse Walker Jr. alkotja.

²⁹ KISANTAL Tamás: *White mitológiája – Retorika, tropológia és narrativitás Hayden White történelemelméletében.* = BÓKAY Antal – SÁNDORFI Edina (szerk.): *Keresztvez(őd)ések – Dekonstrukció, retorika és megértés a mai irodalomelméletben.* Janus/Gondolat, Budapest, 2003, 250–275.

³⁰ *Conversations with E.L. Doctorow*, 17.

³¹ *Uo.* 17. Ez a megállapítás több riportban és esszében is olvasható.

³² Hayden WHITE: *A modern esemény.* = KISANTAL Tamás (szerk.): *Tudomány és művészet között – A modern történelemelmélet problémái.* L'Harmattan–Atelier, Budapest, 2003, 263–286.

³³ *Uo.* 266.

³⁴ *Uo.* 267.

³⁵ GYÁNI Gábor: *Történelem és regény: történelmi regény.* Tiszatáj, 2004. április, 78–92, 86.

³⁶ HUTCHEON: *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*, idézi JAMESON: *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája.* 43.

²⁰ *Uo.*

²¹ *Uo.*

²² *Uo.* 44.

²³ *Uo.* 45.

²⁴ *Uo.* 46.

²⁵ MORRIS (ed.): *Conversations with E.L. Doctorow*, 6.

²⁶ *Uo.*

²⁷ *Uo.* 138.

²⁸ *Uo.*

Doctorow kedvelt stratégiája a Ragtimeban, hogy – a meglévők mellett – új anekdotákat alkot. Jó példa erre az az epizód, melyben Freud, Jung és Ferenczi Ernest Jones idegenvezetésével bejárják New York legfontosabb helyeit. Az utazás végén „a méltóságteljes látogatók fölmásztak a csónakcsúszdára, sőt Freud és Jung végigcsónakázott a Szerlem Alagútján is. A nap már a vége felé járt, mire Freud elfáradt, és erőt vett rajta az ájulásig menő alétság, mely utóbb gyakran fogta el Jung jelenlétében”. (R. 35.) Freud és Jung közös csónakázása a Szerlem Alagútjában későbbi kapcsolatuk szempontjából válik igazán érdekessé. A regényben a valóság és fikció kapcsán különösen a Harry Houdinihoz kapcsolódó anekdoták a fontosak. Houdini gyakorlatilag egész munkásságát az illúzióra építi, miközben folyamatosan valami valósat akar alkotni. Ezért lesz belőle pilóta (R. 85.), és ezért keresi fel az East River alatt épülő földalatti alagút beomlásának egyetlen túlélőjét is, aki valódi menekülést hajtott végre. (R. 83-85.)

A regény szereplői számtalanszor és számtalan helyen egymásba botlanak. Ezek a találkozások azok a csomópontok, ahol az egyes szereplőkhöz kapcsolódó történetek egybefonódnak (pl. Houdini tartózkodása a családnál, Ferenczi megpillantja Evelyn Nesbitet, miközben Jung Tétét és a Kislányt figyeli stb.). A Ragtime szerkezete epizodikus jellegű, ugyanakkor az egyes epizódok sok szálon kapcsolódnak egymáshoz. A regényen belüli történetek rendszere és a szereplők kapcsolatrendszere a deleuze-i rizóma-szerkezetet idézi: olyan hálózat ez, amely „bármely pontján képes bármely más ponttal összekapcsolódni”, „központ nélküli, nem hierarchián alapuló és nem jelentő rendszer; tábornok nélküli, rendező emlékezet, illetve központi automatizmus nélkül, csupán az állapotok áramlása határozza meg”.³⁷ A rizmotaikusan összekapcsolódó történetek közül egyik sem emelkedik ki, számuk pedig olyan nagy, hogy tetemes részüket már közvetlenül a regény elolvasása után is alig tudja felidézni az olvasó. Ez az ábrázolási mód is azt igazolja, hogy a Ragtime történelmi regény, melynek a lukácsi koncepció szerint „főhőse maga a történelem”.³⁸ Doctorow az egymáshoz sok szálon kapcsolódó, egymásba forduló, egymást kiegészítő és értelmező történetek nehezen átlátható szövevényével ábrázolja a ragtime-korszak Amerikáját.

Kohlhaas Mihály és Coalhouse Walker

Heinrich von Kleist (1777–1811) korszakának egyik legjelentősebb drámaírója, aki számos prózai művet is írt. A Kohlhaas Mihály³⁹ történetének háttérében valós események állnak, állítólag egy Hans Kohlhasé nevű „lókereskedőtől 1532-ben, a »Lipcei Őszi Vásárra menet Junker Günter von Zschwitz elvette két lovát«, s az ebből kiinduló bosszúhadjárata során” Kohlhasé a verpadra került, és „a Strausberger Platzen kerékbe törték (1540)”.⁴⁰ Kleist elbeszélése jobbra megrémítette a kortársakat; Goethe elítélte, mivel szerinte a történet erőszakossága nem méltó az irodalomhoz.⁴¹ Később Thomas Mann elutasította Goethe értékelését és a német irodalom „legerőteljesebb” elbeszélésének titulálta a kisregényt,⁴² Babits pedig „az igazságkereső ember örök érvényű

tragédiájának” nevezte a művet.⁴³ Martin Greenberg állítása szerint a Kohlhaas Mihály Franz Kafka kedvenc olvasmányai közé tartozott, amit gyakran idézett fennhangon barátainak, és amiből egyszer felolvasást is tartott Prágában.⁴⁴ Kohlhaas Mihály történetét nem csak Doctorow írta újra; különösen a magyar irodalomban népszerűek a Kohlhaas-átdolgozások. A Kohlhaas Mihály Sütő András A lócsiszár virágvasárnapja,⁴⁵ Hajnóczy Péter A fűtő⁴⁶ és Márton László Jacob Wunschwitz igaz története⁴⁷ című szövegei pretextusának tekinthető, így a kisregény rendkívüli hatása nehezen lenne vitatható.

Coalhouse Walker Jr. nevében a Jr. arra utal, hogy Coalhouse Walker Kohlhaas Mihály ismétlése/utódja, aki az Újvilágban tapasztalja meg azt az igazságtalanságot, ami eredetijét/elődjét forradalmi hadjáratába kényszerítette. Mindketten talpig becsületes emberek, akik igazságtalanságot tapasztaltak a világban, jogorvoslatot akartak, és csak miután ezt nem kapták meg, fordultak szembe a világgal és a joggal. Az alábbi táblázat bemutatja, a Ragtime hogyan „játssza újra” a Kohlhaas Mihály történetét.

Kohlhaas Mihály	Ragtime
<i>A főszereplő...</i>	
Kohlhaas Mihály, becsületes lókereskedő.	Coalhouse Walker, becsületes néger zongorista.
<i>„casus belli”</i>	
Kohlhaastól, miközben lovaival hazafelé tart, a tronkai várnál jogtalanul vámot követelnek (útvám), ő tiltakozik ez ellen, mire (ideiglenesen) elveszik két fekete lovát . Még a lócsiszár távol van, az ő lovait is munkára fogják, és nem etetik rendesen, ami miatt azok lesoványodnak . Kohlhaas szolgáját megverik és elkergetik .	Coalhaustól, miközben kocsijával hazafelé tart, az önkéntes tűzoltók jogtalanul vámot követelnek (kővezetvám), ő tiltakozik ez ellen, de nem engedik tovább. Kénytelen otthagyni fekete T-modelljét (a T-modell motorja két lóerős), hogy egy rendőrt kerítsen, de mire visszatér, tönkreteszik és bepiszkolják az autót, a gyerekek pedig – akiket a kocsi őrzésére kért Coalhouse – elszaladnak .
<i>A főszereplők viselkedése</i> a történet ellenére nyugodt, megfontolt. Mindketten törvényes úton akarják érvényesíteni a jogaikat, ügyvéd hez fordulnak, de nem érnek célt, mert...	
...a várúrfi előkelő családból származik, a választófejedelemelelem pohárnokának és kincstárnokának unokaöccse , akik elsikkasztják a kérelmet.	...az önkéntes tűzoltók parancsnoka egy megyei tanács tag unokaöccse .

³⁷ GILLES DELEUZE – FÉLIX GUATTARI: *Rizóma*, EX Symposion folyóirat, <http://www.exsymposion.hu/cikk/259/15> (2010. 12. 20.)

³⁸ HELLER Ágnes: *A mai történelmi regény*. Múlt és Jövő, Budapest, 2010, 22–23.

³⁹ Heinrich Von KLEIST: *Kohlhaas Mihály*. Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/03600/03653/> (2010.11.16.) A továbbiakban: KM.

⁴⁰ TÓTH DÁVID: *Tűzmetaforika – Kleist Kohlhaas Mihály című kisregényének és Hajnóczy Péter A fűtő című elbeszéléseinek összehasonlítása alapján*. Spanyolnátha, <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2010-osz/33/a-szegedi-hajnoczy-muhely-bemutakozasa/toth-david/2626/> (2010. 11. 16.)

⁴¹ SEAN ALLAN: *The stories of Heinrich von Kleist: fictions of security*. Camden House, 2001, 54.

⁴² THOMAS MANN levele HEINRICH MANNHOZ, 1910. február 17. = HANS WYSLING (ed.): *Letters of Heinrich and Thomas Mann 1900–1949*, University of California Press, 1998, 104.

⁴³ BABITS MIHÁLY: *Az európai irodalom története*, <http://mek.niif.hu/06300/06304/06304.htm#82> (2010. 11. 16.)

⁴⁴ MARTIN GREENBERG előszava. = KLEIST: *Marquise of O, and Other Stories*. Frederick Ungar Publishing Co., New York, 1973, 7–50.

⁴⁵ VÖ: GINTLI TIBOR – SCHEIN GÁBOR: *Az irodalom rövid története*, második kötet: *A realizmustól máig*. Jelenkor, Pécs, 2007, 581.

⁴⁶ VÖ: TÓTH DÁVID: *Tűzmetaforika*.

⁴⁷ „Kleist *Kohlhaas Mihály*a pedig a regény narratív formájának az előképe: a halmozódó félreértések és a cselekedetek intencionálatlan, ám elkerülhetetlen következményei mozgatják a történet-szálakat. A Kleist-újraírás itt a történelem teleologikus reprezentációit ironizálja, Jakob Wunschwitz, akárcsak Kohlhaas Mihály, az események abszurd sorozatán evickél végig, hogy aztán áldozatává váljon saját „igaz történetének”, amelynek mindvégig csak patiensse volt és soha nem ágense.” SZOLLÁTH DÁVID: *Kumria és Kártigám*. Kalligram, 2003/7-8, 112.

Kohlhaas Mihályon a felesége , Erzsébet próbál segíteni, aki személyesen akar beszélni a választó-fejedelemmel . Egy túlbuzgó testőr azonban leüti egy dárda nyelével, és a nő belehal a sérülésbe.	Coalhouse Walkeren menyasszonya , Sarah próbál meg segíteni, aki személyesen akar beszélni az épp választási körútját járó James Sherman alelnökjelölttel . Egy túlbuzgó polgárőr azonban leüti egy puskatussal, és a nő belehal a sérüléseibe.
Kohlhaas és Coalhouse „ pompás temetést ” rendez, majd felkészül a háborúra.	
Kohlhaas fegyvereket gyűjt, és szolgálóiból csapatot toboroz, majd a tronkai várhoz vonul, amit – miután megszállást csapott – felgyújt . A várúr elmenekül. A lócsiszár bejelenti a hadiállapotot , és elhatározza, hogy addig gyűjtogat, amíg nem tesznek igazságot az ügyében.	Coalhouse néger fiatalokat fogad maga mellé, majd felrobbantja az önkéntes tűzoltók szertárát. A tűzoltókapitány nem volt ott. Coalhouse bejelenti a hadiállapotot , és elhatározza, hogy addig robbantja fel sorban a tűzoltóságok épületeit, amíg nem tesznek igazságot az ügyében.
A népharag nem Kohlhaas és Coalhouse ellen irányul, hanem a probléma valódi okai ellen (a várúr és a tűzoltóparancsnok).	
Kohlhaas levelében „ Mihály arkangyal helytartójának ” nevezi magát.	Coalhouse levelében „ az Egyesült Államok Ideiglenes Kormányának elnökének ” nevezi magát.
Kohlhaas többször felgyújtja Wittenberget. Csapata folyamatosan nő, több csatában megveri az ellene támadókat.	Coalhouse (egy tévedés folytán) J. P. Morgan híres könyvtárát és magán-múzeumát foglalja el , és az ott található mérhetetlen értékű vagyon felrobbantásával fenyegetőzik.
A főbős a hatalom szemszögéből egyre kellemetlenebb jelenségnek számít.	
A választófejedelem fontos szereplő a <i>Kohlhaas Mihályban</i> .	Coalhouse tárgyalásokba kezd, és első üzenetét egy XVII. századi, vadász-jelenetet ábrázoló söröskorsóban dobja ki a könyvtárból, ami a helyszíni szakértő szerint Frigyes szász választófejedeleme tulajdona volt.
Kohlhaas tárgyal az evangélikusok között legnagyobb erkölcsi tekintéllyel bíró személlyel, Luther Mártonnal .	Coalhouse tárgyal a fekete közösségben legnagyobb erkölcsi tekintéllyel bíró személlyel, Booker T. Washingtonnal . A beszélgetés közben a falon Luther arcképe lóg.
A beszélgetés hatására a követelések módosulnak...	
Kohlhaas csak a lovak rendbehozatalát kéri.	Coalhouse csak kocsija rendbetételét kéri.
Ez – Kohlhaas esetében később, de közvetlenül a kivégzése előtt – megtörténik.	

A lócsiszár **feladja magát**, kegyelmet kap, emberei **megmenekülnek**. Hosszú az út innen a kivégzésig, és az eddigi történettel szemben misztikus színezetű.

Kohlhaas először szabad ember, majd kiderül, hogy a testőréül rendelt katonák háziőrizetben tartják. Később elszállítják a császárhoz, aki akkor is halálra ítéltet valakit, ha az már korábban kegyelmet kapott.

Kohlhaas története összefonódik egy cigány jósnő történetével, akiben Kohlhaas feleségének vonásai tükröződnek, és aki egy olyan jóslatot bíz a lócsiszárra, ami a választófejedelemre nézve fontos adatokat tartalmaz. A szász választófejedelem megpróbálja megszerezni a cédulát, de nem sikerül neki, Kohlhaas a **kivégzés** előtt megesi azt.

Coalhouse feladja magát, társai **kegyelmet kapnak, és megmenekülnek**.

Coalhouse kísértál az épületből, de alighogy kilépett, lelövik. A hivatalos indoklás szerint menekülni próbált, de feltételezhető, hogy csak egy hirtelen mozdulatot tett, kiprovokálva ezzel a **sortüzet**.

A Ragtime Coalhouse-ról szóló részét nevezhetnénk a Kohlhaas Mihály „aktualizáló előadásának”, csak a történelmi keret, a háttér változik meg: az 1600-as években játszódó százsországi történet „átíródik” a századforduló Amerikájába. A fekete lovakból fekete T-modell lesz, a portyázó hadjáratból terrorista akciók, „Mihály arkangyal helytartójából” pedig az „Egyesült Államok Ideiglenes Kormányának elnöke”. A történet motívumainak és a korszak ideológiai problémáinak (nemes/nem nemes – fehér amerikaiak/fehér kisebbség) aktualizálásán túl megjelennek egyes autentikus tárgyak (a választófejedelem korszója), és még a „díszlet” is (a falon lógó Luther-kép) a korábbi elbeszélést idézi. Ily módon a Ragtime a Kohlhaas Mihály hypertextusa, a két mű közti kapcsolat az interpretáció számára nagy jelentőséggel bírhat.⁴⁸ Bár a szövegek megjelenése között 160, a fikcióban lezajló események ideje között 300 év a különbség, a főhősöket ért igazságtalanságok – annak ellenére, hogy mindkét esetben más társadalmi egyenlőtlenségekre vezethetőek vissza – hasonló természetűek. Kohlhaas lovai olyan szépek, hogy „különbektet nem tenyésztenek az országban” (KM), olyanok meg a tronkai „ifiúr” istállójában sem találhatók. Mikor Kohlhaas indulni készül, és azt kéri, hogy az igazságtalan (és valójában nem is létező) vámot később fizethesse meg, a tronkai várúrft azt kiáltja oda barátainak, a várnagynak és a tisztartónak, „hadd fusson az éhenkórász” (KM). Kohlhaas lókereskedőként jóval alacsonyabb helyet foglal el a társadalmi hierarchiában, mint egy nemes, és ezért lesz képtelen jogait érvényesíteni. Coalhouse (fekete létére) egy vadonatúj T-modell birtokosa, miközben a tűzoltóság még nem motorizált, a (fehér) tűzoltók lovas tűzoltókocsival járnak. A Ragtime esetében a tűzoltók a bőrszíne miatt állítják meg Coalhouse-t, aki később ugyanezen okból nem tudja érvényesíteni a jogait. Vagyis mindkét esetben a származás (nem előkelő / fekete) jelenti azt a társadalmi különbséget, ami miatt a főhősök hátrányba kerülnek, és ami későbbi háborújukat motiválja. A Ragtime – politikaideológiai aspektusból – hypertextként egyszerre beszél a Kleist-mű világának korszakáról (hiszen értelmezi azt), és arról a korról, amikor a regény megjelent (Coalhouse tevékenysége párhuzamba állítható a 70-es évek fekete mozgalmainak ténykedésével, Emma Goldmané a feminista mozgalmak térnyerésével stb.).

⁴⁸ „A linkekkel ellentétben a transztextualitás »működése« sok esetben – kivált a jelöletlen allúziók esetében – az olvasói kompetencián múlik: a megfelelő ismeretek híján például Doctorow *Ragtime*-jának radikális néger szereplője, Coalhouse Walker nem asszociálja Kohlhaas Mihály történetét, és így az olvasat szegényebb lesz egy jelentős motívumláncolat összefüggéseivel.” JÓZSA Péter: *Irodalom digitális közegben*. <http://mek.niif.hu/02300/02313/html/szakd5.htm> (2010. 11. 16.)

A Coalhouse-epizód és a valóság-hatás

Miként viszonyul Coalhouse epizódja a regény egészéhez és ahhoz a problémához, amit fikció és valóság elkülöníthetlensége kapcsán vetettünk fel? A regény egyik sajátossága, hogy meglehetősen nehezen dönthetünk afelől, mi fikció benne és mi nem az. Coalhouse Walker története a Kleist-művön keresztül az eseményeknek a fiktív voltára hívja fel a figyelmet, a szöveg referenciális bázisa e helyütt egy irodalmi szöveg lesz.

Roland Barthes a *The Reality Effect* (A valóság-hatás) című szövegében a realista próza leíró részeit vizsgálja.⁴⁹ Barthes megállapítja, hogy a strukturalista narratológia nem igazán tud mit kezdeni azokkal a leírásokkal, részletekkel, amelyeknek – úgy tűnik – nincs funkciója a történet (a struktúra) egésze szempontjából. Barthes két példát említ: „az öreg zongorán, a barométer alatt dobozok álltak” (Flaubert); valamint: „másfél órával később valaki halkan kopogtatott a nő mögött álló kis ajtón” (Michelet), és megállapítja, hogy míg például a zongora jelölheti az adott szereplő anyagi helyzetét, a dobozoknak pedig lehet metaforikus jelentése, addig Flaubert barométerének és Michelet kis ajtajának a történet szempontjából nincs jelentősége.⁵⁰ Barthes arra a következtetésre jut, hogy az ilyen leírások elsősorban felesleges adaléknak, egyfajta „narratív luxusnak” tűnnek, ugyanakkor a szöveg egésze szempontjából egyáltalán nem elhanyagolhatók.⁵¹ Ezek a részletek ugyanis (akár a történetírói szövegek esetében) valóság-hatást keltenek, mondanivalójuk „csupán ennyi: mi vagyunk a valóság [we are the real]”.⁵² A történelmi hitelesség látszatát keltő részletek létének egyetlen oka az, hogy jelöltjeik a történetben úgyszólván „valóban” ott voltak. A leíró részeknél „maga a valóság, nem pedig különböző tartalmak válnak jelöltté”: „a jelölt hiánya az egyedül álló jelölő javára – ez válik a realizmus igazi jelölőjévé”.⁵³ Barthes A történelem diskurzusa című értekezésében ugyanezt a kérdést vizsgálja a történetírói szövegek szempontjából.⁵⁴ Megállapítja, hogy a történelmi szövegeket az „ez történt presztízse” hatja át, és „ez a diskurzus kétségkívül az egyetlen, ahol annak referensét a diskurzuson kívülnek tekintik, annak ellenére, hogy az valójában tetten érhető volna a diskurzuson kívül”.⁵⁵ A klasszikus történelmi szövegek hisznek a valóság ábrázolhatóságában, ezt nevezi Barthes „referenciális illúzióknak”: a történelmi szöveg objektívnak állítja be magát, és hiszi, hogy a nyelven kívülre helyezheti a jelentettet, vagyis hogy a jelentett lehet maga a valóság.⁵⁶ Barthes mindkét elemzésében kiemelt szerepet kapnak a narratíva szempontjából elhanyagolható leíró részek, hiszen bizonyos értelemben ezek keltik magát a valóság-hatást.⁵⁷

Ahogy említettem, Fredric Jameson a Ragtimeot „látszólag realista regény”-nek nevezi.⁵⁸ Meglátásom szerint a „látszólagos realizmus” a leglátványosabban épp a Kohlhaas-történet újrajrásával bomlik fel. Ha elfogadjuk Barthes felvetését, miszerint a történet bizonyos elemei a valószerűség benyomását keltik az olvasóban, akkor megállapíthatjuk, hogy a Coalhouse-epizód ezzel épp ellentétes hatást vált ki. Ha a történet szempontjából mellőzhető leírások (bár az is interpretációtól függ, hogy egy adott történet szempontjából mely leírás mellőzhető) azt állítják, hogy „mi vagyunk

a valóság”, akkor a Kohlhaas-epizód azt állítja, „én fikció vagyok”. Vagyis a fenti hypertextuális viszony esetében a folyamat épp ellentétes azzal, amit Barthes a valóság-hatás kapcsán megállapít. Coalhouse Walker története az a fix pont a regényben, ahonnan nézve láthatjuk, amint a regény kiforgatja sarkából a történelmet, pontosabban a „hagyományos” történelmi regény narratív stratégiáját. A Kohlhaas Mihály felidézése igazolja, hogy a Ragtime historiográfiai metafikció, hiszen a regény esetében a történelem és az irodalmi alapanyag (az anekdoták, valamint Kleist kisregénye) teljesen egyenrangúvá válik, a Ragtime „egyneműsíti” e történeteket. Ugyanakkor például a Hutcheon által historiográfiai metafikciónak tartott regényekben nem található ilyen egyértelmű, szembeötlő intertextus. Feltehetően azért, mert egy rövid ideig eloszlatja azt a bizalmatlanságot és bizonytalanságot, amelyet egyébként ezek a szövegek az olvasóban támasztani igyekeznek.

⁴⁹ Roland BARTHES: *The Reality Effect = French Literary Theory Today*. New York: Cambridge University Press, 1982. Angolra fordította: Tzvetan TODOROV, 11–17.

⁵⁰ Uo. 11.

⁵¹ Uo.

⁵² Uo. 16.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Roland BARTHES: *A történelem diskurzusa*. = KISANTAL Tamás (szerk.): *Tudomány és művészet között – A modern történetelmélet problémái*. L'Harmattan–Atelier, Budapest, 2003, 87–98.

⁵⁵ Uo. 96.

⁵⁶ Uo. 97.

⁵⁷ Fontosnak tűnik megemlíteni, hogy Umberto Eco egészen más funkciót tulajdonít ezeknek a leíró részeknek. Szerinte ezeknek a „leírásoknak csupán az a funkciójuk, hogy elhitessék az olvasóval: műalkotást olvas”. Umberto ECO: *Hat séta a fikció érdekében*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007, 97.

⁵⁸ JAMESON: *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*. 43.

Bár William Harvey 1628-ban fölfedezte a vérkeringést, majd Antoni van Leeuwenhoek 1674-ben megpillantotta a vér korpuszkuláris szerkezetét (250-szeres nagyításban látva a vörösvérsejteket – sajátjait),¹ a 19. századig az általános gyógymód mégis az érvágás, vagyis a vér megcsapolása volt. Ez olykor – finoman fogalmazva – a lehető legsúlyosabb következményekkel járt. Nézzünk erre gyorsan egy példát.

1799. december 13-án George Washington, az Egyesült Államok egykori elnöke a nátha tüneteivel ébredt. Nem aggodott emiatt, hiszen számtalan betegséget (pl. himlő, tüdőbaj, malária) és csatában szerzett sebesülést átvészelt már élete során. Éjszaka azonban rosszabbodott az állapota, s másnap hajnalban légszomjjal kelt fel. Még ekkor sem gondolt arra, hogy különösebb probléma lehet ebből. Washington jószágfelügyelője, Albin Rawlins melaszból, ecetből és vajból egy sűrű keveréket készített a beteg számára, melyet az alig bírt lenyelni. Ezután Rawlins eret vágott a gazdája karján, lecsapolt egyharmad liter vért.

Teltek az órák, de a tábornok állapota mit sem javult. Délelőtt három orvos érkezett hozzá, és helyesen diagnosztizálták a betegséget, amit a gégefedő duzzanatának és gyulladásának neveznek. James Craik, Washington magánorvosa kőrisbogarrral kezelte védece torkát, ám mivel ez nem hozott javulást, eret vágott a betegnek: fél liter vért csapolt le. Aznap még kétszer megismételte a műveletet, így összesen két liter vért távolított el a tábornokból. Később úgy tűnt, hogy a beteg jobban van, ám amikor ez átmenetinek bizonyult, az orvosok ismét eret vágtak rajta. Ez sem használt, a vérveszteség és a testnedvcsökkenés csak súlyosbította a helyzetet. Aznap, december 14-én éjszaka George Washington eltávozott az élők sorából.

Mi okozta a halálát? Mivel az egykori elnököt egy nap leforgása alatt a benne keringő vér felétől szabadították meg, már akkor többen úgy vélték, hogy Craik és társai valójában elvéreztették a tábornokot, azaz tulajdonképpen megölték. Simon Singh és Edzard Ernst *Trükk vagy terápia? Keresztültűzben az alternatív gyógyászat* című,

több mint fontos könyvükben így kommentálják az esetet: „A George Washingtonon végzett sorozatos érvágás (...) a hősiesség és a betegeket ért ártalmas hatás iskolapéldája. A »hősiesség« kifejezés a magát heroikusnak tartó orvosra utal, pedig valójában az számított hősnak, aki túlélte a kezeléseket.”²

A történelem során persze voltak/lehettek olyan orvosok is, akik felismerték az érvágás káros hatásait. Részben ezzel a szituációval játszik el a *Változások kora* című film is (1995, rendezte Michael Hoffman), melynek főhőse, Robert Merivel (a szuperszínész Robert Downey Jr.) orvosnövendék William Harvey tanítványa. Ez a tudományos kapocs annak ellenére lényeges elemét képezi a történetnek, hogy az elsősorban a léha Merivel politikai szövevényben betöltött szerepére fókuszál. És itt jön a képbe II. Károly (akit Sam Neill szenzációsan alakít), illetve a Stuart-restauráció időszaka (innen a film eredeti címe: *Restoration*), de ezzel most mégsem foglalkozunk. Mindössze a produkció két jelenetét elevenítenénk fel.

A film elején Merivel rátermettségéről tesz tanúbizonyságot, amikor megérint egy dobogó/működő/eleven szívet (a bordatörés következtében kilyukadt mellkasba nem mernek benyúlni az „orvosok”); s kezében tarthatja a vérkeringés hajtómotorját. (Barátja, John [a kiváló David Thewlis] a halálos ágyán majd vissza is utal erre az epizódra, de ez most nem érdekes.) Később, amikor Robert időleges kegyvesztettként egy kvéker kórházban újrakezdi orvosi hivatását, s amikor az egyik páciensén (Meg Ryan) eret vágnak, megkérdőjelezi az eljárást. Főnöke a testnedvelméletre hivatkozva azt mondja, hogy „Látod, már nyugodtabb”, Merivel viszont így válaszol: „Hát persze, rengeteg vért vesztett”. Majd ekképpen folytatja: „Tényleg azt hiszed, hogy az érvágás segít?” S aztán megemlíti, hogy talán „más megoldást kellene keresni”. Nos, tökéletesen világos, hogy ez a hozzáállás viszi előre az orvostudományt; és mellesleg az is kijelenthető, hogy egy Merivelhez hasonló figura – később – bizony megmenthette volna George Washington életét...

De ez csak a dolog egyik oldala. Az utóbbi párbeszédnek – jelen esetben – jóval nagyobb jelentőség tulajdonítható, mert nyitva hagyja, hogy mi is lenne az a „más megoldás”. Ez pedig igen könnyen félreérthető álláspont. Napjaink egyik legnagyobb tévhite ugyanis, hogy alternatív gyógy módokhoz kellene fordulnunk, mintha létezne alternatív biológia. Ez márpedig nem létezik. De hogyan győződhetünk meg erről? Nagyjából úgy, ahogy Simon Singh és Edzard Ernst ezt megtette. Nézzük röviden a koncepciót.

„Szeretnénk feltárni az igazságot a hivatalos orvostudomány birodalmán kívül eső, ám számos beteg szemében egyre vonzóbbá váló keverékekről, krémekről, tablettákról, tűkről, masszázsról és energiaátadásról. Mi működőképes és mi nem? Mi titok és mi hazugság? Kiben bízhatunk, és ki az, aki csak

¹ Három évvel később, 1677-ben Leeuwenhoek felfedezte a spermasejteket is.

² Simon SINGH – Edzard ERNST: *Trükk vagy terápia? Keresztültűzben az alternatív gyógyászat* (Ford. GYÁRFÁS Vera). Park Könyvkiadó, Budapest, 2010, 128. (A könyv első fejezetében megtalálható George Washington halálának részletes leírása.)

meg akar gazdagodni rajtunk? Korunk orvosai valóban ismerik a megoldást, vagy a régi javasasszonyok tényleg valamiféle ősi, felsőbbrendű tudás birtokában voltak? Mindezekre a kérdésekre és egy sor másakra is választ adunk ebben a könyvben, amely minden eddiginél őszintebben és pontosabban vizsgálja az alternatív gyógyászatot” – írja a szerzőpáros a könyv bevezetőjében.³

De feltárható-e az igazság? Mindazok számára valószínűleg igen, akiknek nem fűződik érdekük ahhoz, hogy a vizsgálatok *előtt* eldöntött legyen a végeredmény. Singh és Ernst ennek érdekében példás szigorral közelítenek a kérdéskörhöz, s csakis a *bizonyítékokra épülő orvostudomány* adatait fogadják el egy-egy terápia hatékonyságának kiderítésekor.⁴ Több mint harminc alternatív gyógymódról értekeznek, több ezer kutatási eredmény alapján.⁵ Majd így fogalmaznak: „Miután megpróbáltunk egyszerre nyitottak és szkeptikusak lenni, és megvizsgáltuk a legjobb bizonyítékokat, általános következtetésünk meglehetősen egyértelmű. Az alternatív gyógyászat legtöbb formája vagy nem bizonyított hatású, vagy bizonyítottan hatástalan, a terápiák egy része pedig ártalmas is lehet a beteg számára.”⁶

A sok-sok ide vonatkozó részlet⁷ taglalása helyett nem árt hangsúlyozni valamit. Az utóbbi időben kismillióan gyanakvással kezelik a bizonyítékokra épülő orvostudományt. (Termékeny táptalaj ez pl. az összeesküvés-elméletek kedvelői számára.) Azt mondják, olyan hatalmas intézményhálózat ez, amelynek célja, hogy kizárja az alternatív, ám hatásos gyógymódokat ajánló kívülről állókat. Valójában ennek pontosan az ellenkezője igaz, hiszen „a bizonyítékokra épülő orvostudomány éppen hogy megkönnyíti a kívülről állók megszólalását – minden hatásosnak bizonyuló kezelést elfogad, függetlenül attól, hogy ki áll mögötte, vagy mennyire tűnik különösnek”.⁸

Ebből a szempontból az érvágásról elmondható, hogy bár egyedi esetekben, utolsó mentesvárként, csökkentheti a szívelégtelenség okozta vizesedést, a vizsgálatok eredményeinek hatására az orvosoknak mégis szakítaniuk kellett ezzel a gyakorlattal. A lényeg ugyanis az *új bizonyítékok iránti nyitottságon* van, s ha ez nem így lenne, még ma is eret vágnának. Merivelnek ezért volt igaza (a fent említett filmjelenetben), Singh és Ernst pedig ezért tudják alátámasztani (könyvükben), hogy az alternatív terapeuták többsége akkor is folytatja tevékenységét, ha a kezelései hatékonyságát már régen megcáfolták, és nem érdekli, hogy az általa végzett beavatkozás biztonságos-e. Éppen ezért a szerzőpáros joggal hívja fel arra is a figyelmet, hogy amennyiben a tudományos normákat „a jövőben sem alkalmazzák az alternatív gyógyászat különböző ágazataira, akkor a homeopáták, az akupunktúrával kezelők, a csontkovácsok, a herbalisták és egyéb alternatív terapeuták továbbra is le fognak csapni a társadalom legkétségbeesettebb és legkiszolgáltatottabb tagjaira, hogy kifosszák és hamis reményekkel áltassák őket, sőt veszélyeztessék az egészségüket.”⁹ Tehát ez bizony más értelemben is igen nagy érvágást jelent...

³ Uo. 12.

⁴ Hangsúlyozandó itt, hogy a szerzőknek semmilyen érdekük nem fűződik ahhoz, hogy torzíva mutassák be az eredményeket. Nem dolgoznak gyógyszergyármál, nem származik személyes hasznuk a „természetes egészség” berkeiből. Edzard Ernst az alternatív gyógyászat történetének első professzora, aki kutatócsoportjával 15 éven keresztül vizsgálta a különféle gyógymódok hatékonyságát; Simon Singh pedig 20 éve tudományos újságíró. Céljuk az igazság kiderítése. Elfogulatlanok, ezért hihetünk nekik. Vö. Uo. 11–12.

⁵ A legrészletesebben tárgyaltak mellett – akupunktúra, homeopátia, csontkovácsolás, fitoterápia – ezek a következők: ájurvédikus hagyomány, Alexander-technika, alternatív diagnosztikus technikák, alternatív eszközök, alternatív étrendek, alternatív testmozgásterápiák, antropozófikus orvoslás, aromaterápia, Bach-virágterápia, beöntés, Feldenkrais-módszer, fémlektetés-terápia, feng shui, fülgyertyák, hagyományos kínai orvoslás, hipnoterápia, köpölyözés, kranioszakrális terápia, kristályterápia, mágnes-terápia, masszázs-terápia, meditáció, méregtelenítés, neurálerápia, ortomolekuláris orvoslás, oszteopátia, oxigénterápia, piócaterápia, reflexológia, reiki, relaxációs terápia, sejtterápia, shiatsu, spirituális gyógyítás, táplálékkiegészítők, természetgyógyászat. A könyv – megkönnyítve a gyors tájékozódást – függelékben közli az ezekre vonatkozó adatokat: *Az alternatív terápia gyorskalauza*. Uo. 335–389.

⁶ Uo. 324.

⁷ Nem fejttem ki, hogy Singhék milyen eredményre jutnak az egyes alternatív gyógymódokat illetően (pl. az akupunktúra általában nem jobb a placebónál, a homeopátia legtöbbször az átverés csimboraszója stb.), ízelítőül viszont idéznék egy mulatságos részt a feng shui-ról: „A feng shui-tanácsadók javaslataival kapcsolatos nem hivatalos tesztek (...) nagymértékű eltéréseket jeleznek az azonos területek energiaáramlásának értelmezésével kapcsolatban, ami arra utal, hogy tanácsaik szubjektív képzelgésekre épülnek. Ezért csak annyit mondhatunk: semmi sem bizonyítja, hogy a feng shui többet is tenne művelőinek anyagi gyarapításánál. (...) A feng shui biológiailag képtelen fogalmakra épül, és semmi sem bizonyítja a működőképességét. Egy hozzáértő lakberendező valószínűleg ugyanilyen hasznos, ha nem hasznosabb tanácsokkal szolgálhat.” Uo. 356–357.

⁸ Uo. 38.

⁹ Uo. 334.

L. Varga Péter

Kittler és a varázslatos videókészülék

Gyerekkoromban sokat fantáziáltam egy technikai szerkezetről, mely a tökéletes filmadaptáció létrehozására képes. Komoly elszántsággal olvastam a Delfin-könyvek sorozatban kis zsebkönyvként kézbe vehető köteteket, köztük egyik korai szerelmemet, a szovjet (ifjúsági) irodalom egyik Dél-Amerikába pozicionált gyöngyszemét, *A kétélű embert*, és arról fantáziáltam (a regény fikcionált univerzuma mellett), hogy előbb-utóbb olyan készülék birtokába jutunk – remélhetően nem Mézga család módjára, MZ/X-en keresztül –, mely szóról-szóra alapon adja vissza a nézőnek az olvasmányélményt. E készüléket a videólejátszóhoz hasonlatosnak képzeltem el: fogom a könyvet, a megfelelő irányban (gerinccel háttal) becsúszatom a résbe, majd elhelyezkedem a forelban, és várom, mi süll ki belőle. (Nem tisztázom pontosan magamban, vajon manuálisan kellene-e kiválasztanom egy létező menüből a főszereplőket és mellékalakokat, a helyszínt, esetenként az elbeszélői technikát, vagy a gép a fantáziámnak – és a mű íránymutatásainak – megfelelően maga oldja meg a dolgot.)

Már annak idején is gyanús volt számomra, hogy ha e különös lejátszó szó szerint adaptálja az irodalmi művet, akkor szinte valamennyi szöveg esetében, legyen az oly karcsú, mint mondjuk *A kétélű ember*, maratoni film lesz a végeredmény. Vajon élvezném a hosszú órákon, esetenként egy egész nap (ne adj isten, egy egész héten keresztül) tartó mozi? Jó ár lenne mindez a pontos filmélményért cserébe? E kérdésekre nem tudtam elfogadható választ kiötlölni, így el is hessegettem azokat. (Egyébként, *A kétélű ember* mozgóképi változatából egyedül a kissé szomorú zárójelenet maradt meg emlékezetemben, amint a címszereplő figura a naplementében visszatér a habok közé, hogy hátralevő életét a tengerben élje le.)

(Bizarrabb kérdés, mit hozna ki egy ilyen lejátszó valamely tudományos könyvből. Verseskötetből. Egy ország alkotmányából.)

Kittler szerint nagyjából 1895 óta tudható, hogy a magas irodalom egyetlen eltéveszthetetlen ismérve a megfilmesíthetatlensége. Mivel – McLuhant citálva-variálva – minden médium valamilyen más médiumot tartalmaz (a televíziós adások leggyakrabban egy játékfilmet, a játékfilm regényt, a regény gépiratot), az irodalmi szöveg az új médiummal (a filmmel) való versengésben az irodalmi nyelv mediális átfordíthatatlanságára törekszik, úgyszólván visszahúzódik a nyelvbe. Mindez természetesen nem minden esetben akadályozta meg a filmkészítőket munkájukban, sőt a filmművészetet is új kihívások elé állította. A téma, úgy tűnik, soha nem veszít aktualitásából, noha a dilemma itt már valóban nem *A kétélű ember* és társai, de nem is a zseniális lejátszó körül forog...

A PRAE.HU könyvei

Udvariatlan szerelm – A középkori udvariatlan szerelem antológiája (PRAE.HU) 2006
A modern brazil elbeszélés – ANTOLOGIA do moderno conto brasileiro (PRAE.HU) 2007
Európai nyelvművelés (szerk.: Balázs Géza és Dede Éva) (PRAE.HU – Inter) 2008
Európai helyesírások (szerk.: Balázs Géza és Dede Éva) (PRAE.HU – Inter) 2009
A magyar reneszánsz stílus (szerk.: Balázs Géza) (Inter – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE.HU) 2009
Bizarrré játékok. Fiatal irodalomtörténészek fiatal írókról-költőkről (JAK – PRAE.HU) 2010
A pillangók nyelve. 20. századi galego próza (antológia). (PRAE.HU) 2010.
Add ide a drámad! – Hat fiatal szerző drámái (JAK - PRAE.HU) 2011
Th. Arbau: Orchesographia (ford.: Jeney Zoltán) (ARBEAU Art Kft. – PRAE.HU) 2009
Árvai Ferenc Ödön: Mint vitorlás a tavon (PRAE.HU) 2008
Jorgosz Baia – Demeter Ádám: Angyali üdvözet (PRAE.HU) 2007
Bajtai András: Betűember (JAK – PRAE.HU) 2009
Balázs Géza – Takács Szilvia: Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe (Pauz-Westermann – PRAE.HU – Inter) 2009
Balázs Géza: Sms-nyelv és -folklor (Inter - PRAE.HU) 2011
Barok Ester – Illés Emese: Csak a madarak (PRAE.HU) 2008
Benda Balázs: Kalandos történet (Podmaniczky Művészeti Alapítvány – PRAE.HU) 2011
Aaron Blumm: Biciklizeink Török Zolival (JAK - Symposion – PRAE.HU) 2011
Alexis Bramhook: Harc Atlantiszért (PRAE.HU) 2008
Cristovam Buarque: Földalatti istenek (PRAE.HU – Palimpszeszt) 2008

Csobánka Zsuzsa: Belém az újját (JAK – PRAE.HU) 2011
Deres Kornélia: Szórpa (JAK - PRAE.HU) 2011
Luis de Camões 77 szonettje (PRAE.HU – Íbsz) 2007
F. Caroso: Nobilitá di dame (ford.: Havasi Artilla) (ARBEAU Art Kft. – PRAE.HU) 2009
Deák Botond: Egyszeri tél (JAK – PRAE.HU) 2010
Farkas Tibor: Pátrmobil (PRAE.HU – JAK) 2008
Friss dió – A Műhely Kör antológiája (JAK - PRAE.HU) 2011
Ayhan Gökhan: Fotelapa (JAK – PRAE.HU) 2010
Emma Ovary: Hatszor gyorsabban öl (PRAE.HU – Palimpszeszt) 2008
k. kabai lóránt: klór (JAK – PRAE.HU) 2010
Kele Fodor Ákos: Textolátria (JAK – PRAE.HU) 2010
Keresztesi József: A Karácsondi út (JAK – PRAE.HU) 2009
Lázár Bence András: Rendszeres bonctan (Palimpszeszt –PRAE.HU) 2011
L. Varga Péter: A metamorfózis retorikái (JAK – PRAE.HU) 2009
Marno János: A semmi esélye (Palimpszeszt –PRAE.HU) 2010
Milián Orsolya: Képes beszéd (JAK – PRAE.HU) 2009
Ariane Mnouchkine: A jelen művészete (Krétakör – PRAE.HU) 2010
Mohai V. Lajos: A múlt koloritja (PRAE.HU) 2011
Mohai V. Lajos: Az emlékezés melankóliája (PRAE.HU) 2009
Mohai V. Lajos: Centrum és periféria (PRAE.HU) 2008
Mohai V. Lajos: Egy szín tónusai (PRAE.HU) 2009
Mohai V. Lajos: Kilazult kő (PRAE.HU) 2007
Nemes Z. Mária: Bauxit (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2010
Pál Dániel Levente: Ögyvezető költő a 21. században (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2010
Fernando Pessoa/Álvaro de Campos: Versek (PRAE.HU – Íbsz) 2007
Pollágh Péter: A Cigarettás (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2010
Pollágh Péter: Vörösróka (Palimpszeszt – PRAE.HU) 2009
Sirokai Mátys: Pohárutca (PRAE.HU – JAK) 2008
Szabó Marcell: A szorítás alakja (JAK – PRAE.HU) 2011

Eddigi számaink

1999. 1-2. sci-fi
2000. 1-2. (poszt)apokalipszis
2000. 3-4. Peter Greenaway
2001. 1-2. cyberpunk
2001. 3-4. számítógép
2002. 1-2. média
2003. 1. fantasy
2003. 2. varázslat
2003. 3. édes anyanyelvünk Weöres Sándor
2003. 4. pszichoaktív nyelvszerek
2004. 1. horror
2004. 2. Bret Easton Ellis
2004. 3. devla

2004. 4. Amerika
2005. 1. magyar sci-fi
2005. 2. tetszettek volna forradalmat csinálni
2005. 3. pop history
2005. 4. obszcén középkor
2006. 1. Hajas Tibor
2006. 2. GameZone
2006. 3. Pop-szöveg
2006. 4. Bada Dada
2007. 1. Hífel-e iftent?
2007. 2. biológiai sci-fi
2007. 3. őszi zavargások 2006
2007. 4. Vámpírízus
2008. 1. Kocsmák

2008. 2. Mémek
2008. 3. Kortárs magyar költészet
2008. 4. Szentkuthy
2009. 1. Patrioska
2009. 2. Generation X
2009. 3. Japán
2009. 4. Japán médiumok
2010. 1. Pynchon
2010. 2. Kosztolányi
2010. 3. Észország
2010. 4. e
2011. 1. Dark Fantasy
2011. 2. Budapest
2011. 3. Párhuzamos univerzumok

Prae irodalmi folyóirat

Megjelenik évente négyszer

<http://www.prae.hu>

Alapító-főszerkesztő: Balogh Endre (endre@prae.hu)

Főszerkesztő-helyettes: Pál Dániel Levente (paldaniel@gmail.com)

Szerkesztők: Barta András (fapuska@prae.hu)

H. Nagy Péter (h.nagyp@gmail.com)

L. Varga Péter (kultikus@gmail.com)

Pollágh Péter (pproka@freemail.hu)

Sopotnik Zoltán (sopotnikzoltan@gmail.com)

A szerkesztőség levelezési címe:

1024 Budapest, Fillér u. 11/b, mfszt/2.

Telefon: (20) 310 25 40

Hirdetéstétele: 31 562 31 vagy (20) 310 25 40

Kiadja a Palimpszeszt Kulturális Alapítvány

Felelős kiadó: a kuratórium elnöke

Levél cím: 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/c

Borító-design: WholsNot

Fotó: Börcsök Mihály és L. Varga Péter

Layout és nyomdai előkészítés: Székelyhidi Zsolt (szekelyhidi@prae.hu)

Nyomdai munkálatok: Konturs Nyomdaipari Kft.

Web: PRAE.HU Kft.

Korábbi szerkesztőink: Máté Adél, Ruttkay Veron (vers és próza);

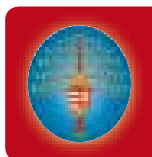
Vaskó Péter (középkor-reneszánsz-kora újkor); Kő Boldizsár (kép);

Köves Gergely, Vécsei Márton, Molnár Zsolt (borító); Fodor János (web)

ISSN 1585-5112

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg és nem küldjük vissza.

E szám a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jött létre

Nemzeti
Kulturális
Alap